

Kerrotut naiset Tuula-Liina Variksen romaaneissa

Rakas ja Irma

Susanna Tuominen

Pro gradu -tutkielma

Jyväskylän yliopisto

Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Helmikuussa 2015

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Susanna Tuominen	
Työn nimi – Title Kerrotut naiset Tuula-Liina Variksen romaaneissa <i>Rakas ja Irma</i>	
Oppiaine – Subject Kirjallisuus	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Helmikuu 2015	Sivumäärä – Number of pages 70
Tiivistelmä – Abstract <p>Tutkielmassa tarkastelen naiseuden representaatioita Tuula-Liina Variksen romaaneissa <i>Rakas ja Irma</i>. Selvitän, minkälaisia naiseuden representaatioita teokset esittävät, miten representaatiot muuttuvat matkan varrella ja miten kerronnalliset valinnat vaikuttavat niiden ilmenemiseen. Keskityn teosten päähenkilöihin.</p> <p>Tutkielman teoreettinen viitekehys muodostuu feministisestä kirjallisuudentutkimuksesta, ja sen tärkeimmät käsitteet, kuten sukupuoli, identiteetti ja representaatio, saavat merkityksen feministisen tutkimuksen kautta. Luen teoksia itsensä löytämiskertomuksina. Kerronnan rakenteiden erittelyssä hyödynnän niin klassista kuin kognitiivistakin narratologiaa.</p> <p>Tarkoitukseni on yhdistää feministinen näkökulma, naiseuden representaatioiden tutkimus ja teosten tärkeimpien kerronnan keinojen erittely. Päätelmäni on, että kohdeteoksissa haastetaan perinteinen, miesnäkökulmasta kerrottu naiseuden representaatio. Yksi tärkeimmistä siihen vaikuttavista kerronnan keinoista on se, kenen ääni tekstistä kuuluu.</p>	
Asiasanat – Keywords kerronta, feministinen kirjallisuudentutkimus, Tuula-Liina Varis, representaatio	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tausta	1
1.2 Tutkimuskohteet	3
1.2.1 Rakas	4
1.2.2 Irma	7
2 TUTKIMUKSEN NÄKÖKULMA JA KÄSITTEET	10
2.1 Feministinen näkökulma ja representaatio	10
2.2 Itsensäälöytämiskertomukset	12
3 KERRONTA VALLANKÄYTTÖNÄ	16
4 IIRIKSEN MATKALLA RAKENTUVAT NAISET	22
4.1 Orvosta pikkutyöstä epävarmaksi nuoreksi	24
4.2 Toivottomasti rakastuneesta onnettomaksi aviopuolisoksi	30
4.3 Itselleen vieras	38
4.4 Syyllinen huijari	39
4.5 Tarpeeton ja paljastettu vanhus	42
5 KATSEISSA MUUTTUVA IRMA	45
5.1 Äiditön isän tyttö	48
5.2 Huolehtiva äiti ja käytännöllinen vaimo	50
5.3 Toinen nainen	54
6 ITSENÄISET NAISET	57
6.1 Iiris tunnistaa itsensä	57
6.2 Irma riittää yksin	62
7 PÄÄTÄNTÖ	64
LÄHTEET	67

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tausta

Tutkielmani tarkoituksena on tarkastella naiseuden representaatioita Tuula-Liina Variksen romaaneissa *Rakas* (= R, 2002) ja *Irma* (= I, 2008). Haluan selvittää, minkälaisia naiseuden representaatioita teokset esittävät, miten representaatiot muuttuvat matkan varrella ja miten kerronnalliset valinnat vaikuttavat niiden ilmenemiseen. Pääasiassa tarkastelen teosten päähenkilöjä. Kirjallisuuden kuten muidenkin taiteenalojen luomat naiseuden representaatiot osallistuvat kulttuuristen naiskuvien muodostamiseen ja naiseuden määrittelyyn ja siksi niiden tutkiminen on mielekästä. Molemmissa kohderomaaneissa päähenkilö on nainen, jonka itsetutkistelua ja kehitystä seurataan eri näkökulmista. Kyseisten romaanien käsittely samassa tutkielmassa on antoisaa, koska päähenkilöjen tarinoissa on ilmeisistä eroistaan huolimatta mahdollista nähdä paljon myös yhtäläisyyksiä.

Tutkielmani teoreettiseksi viitekehykseksi olen valinnut feministisen kirjallisuudentutkimuksen, jonka ymmärrän Toril Moita mukailleen lähtökohdiltaan poliittiseksi. Moin mukaan feministinen tutkimus on tietoinen olemassa olevista valtarakenteista ja naisen asemasta. Lisäksi Moi huomauttaa, että käsitteet feministinen, naispuolinen ja naisellinen on erotettava toisistaan. Naispuolinen on hänen mukaansa käsitteenä vain biologinen, eikä sille voida olettaa poliittista lähtökohtaa tai yhteyttä feminismiin. Siinä missä naispuolista käytetään biologisena terminä, naisellinen on kulttuurisesti rakentunut käsite. (Moi 1990, 17–18, 21, 24–25.) Käsitteiden erottaminen toisistaan selkeyttää feministisen tutkimuksen lähtökohtia ja on siksi mainitsemisen arvoinen, vaikkakin tällaista jaottelua on myöhemmin kritisoitu esimerkiksi Judith Butlerin (2006) toimesta. Palaan kritiikkiin luvussa kaksi. Representaatiot syntyvät tietyssä ajassa ja paikassa eli ovat ympäröivän kulttuurinsa tuotteita, jotka samalla osallistuvat olemassa olevien käsitysten vahvistamiseen tai hajottamiseen. Esimerkiksi Susanna Paasonen avaa artikkelissaan ”Sukupuoli ja representaatio” (2010, 41–42) hyvin ilmiön kaksisuuntaisuutta.

Naiskuvan tutkimus on syntynyt 1970-luvulla, jolloin sen kautta haluttiin osoittaa kuvien yhteys naisten alistaiseen asemaan. Tutkimussuuntausta on myös pidetty modernin, feministisen kirjallisuusteorian alkuna. Sittenkin naiskuvan tutkimusta tällaisenaan on

kritisoitu muun muassa sen vuoksi, miten suoraviivaisen suhteen se olettaa taiteen ja todellisuuden välille. (Launis 2005, 29–31.) Miesten luomia naiskuvia ja niiden vaikutusta sukupuolten väliseen epätasa-arvoon on kuitenkin pohdittu jo kauan ennen varsinaisen naiskuvan tutkimuksen alkua. Esimerkiksi Simone de Beauvoir (1949, 113–114) esittää *Toisessa Sukupuolella* ajatuksen naiskuvista miehisinä myytteinä. Vaikka 1970-luvun naiskuvan tutkimuksen suoraviivainen käsitys taiteen ja todellisuuden suhteesta onkin myöhemmin kyseenalaistettu, ei suhdetta mielestäni voi kokonaan kiistää, vaan molemminpuolinen vaikutussuhde on olemassa.

Ehdotan, että tutkimani tekstit ovat luettavissa itsensä löytämiskertomuksina, joissa naissukupuolelle sosiaalisesti asetetut vaatimukset hiljalleen menettävät merkityksensä. Hyödynnän Rita Felskin teoksessaan *Beyond Feminist Aesthetics - Feminist Literature and Social Change* (1989) esittämiä ajatuksia feministisistä itsensä löytämiskertomuksista, kun käsittelem sitä, minkälaisia naiseuden representaatioita kohdeteoksista voi nähdä rakentuvan ja miten ne muuttuvat ajan kuluessa. Oletan, että romaanien päähenkilöt Iiris ja Irma kokevat itsensä löytämisen tai -heräämisen elämiensä käännekohtissa, Irma avioeron ja epäonnistuneen miessuhteen jälkeen ja Iiris ensin avioliiton ja myöhemmin eläkkeelle jäämisen jälkeen. Itsensä löytämiskertomuksissa päähenkilöjen omakuvat tyypillisesti muuttuvat heräämisen yhteydessä. Tätä muutosta ja sen mahdollista vaikutusta esiin tuleviin naiseuden representaatioihin seuraan tutkielmassani Iiriksen ja Irman kautta.

Samalla tarkoitukseni on pohtia sitä, miten valitut kerronnan keinot vaikuttavat teosten esille tuomiin naiseuden representaatioihin. *Rakkaasta* on oletukseni mukaan luettavissa mielenkiintoisia muutoksia esimerkiksi sen mukaan, minkä ikäisen Iiriksen ääni milloinkin kuuluu. Lisäksi on mielekästä pohtia esimerkiksi sitä, miten mahdolliset kerronnan näkökulmien vaihtelut vaikuttavat naiseuden representaatioihin. *Irmassa* kerronnalla on mielestäni vielä selkeämmin ja avoimemmin tarkoituksellinen rooli. Irma kuvataan eri katseiden kohteena. Kerronnan näkökulma muuttuu romaanin jokaisessa neljässä osassa. Ensimmäisessä ja viimeisessä osassa näkökulma on Irman oma. Toisessa ja kolmannessa osassa näkökulma on miesten, Tero Tikkasen ja Markus Valtosen. Oletan, että kerronnan näkökulmalla on vaikutusta esiin piirtyviin naiseuden representaatioihin.

1.2 Tutkimuskohteet

Tuula-Liina Varis on oiva monitasoisten henkilöhahmojen rakentaja, minkä vuoksi päädyin tutkimaan esitettyjä naiseuden representaatioita hänen teoksistaan. Juuri nämä kaksi romaania valitsin niiden temaattisen yhtenevyyden vuoksi. Valintaani vahvisti lisäksi se, että kerronnallisilta keinoiltaan ne kuitenkin eroavat toisistaan. On mielenkiintoista tutkia teoksia rinnakkain näistä yhtenevyyden ja eroavuuden lähtökohdista.

Tuula-Liina Varis on syntynyt Loimaalla vuonna 1942. Uransa aikana hän on toiminut sekä toimittajana että kirjailijana. Variksella on takanaan yliopisto-opintoja niin suomen kielestä, kirjallisuudesta kuin sosiologiastakin. Variksen tuotanto sisältää romaaneja, novellikokoelmia ja muistelmia. Vuonna 2008 ilmestynyt *Irma* on romaaneista toiseksi uusin. Aikaisemmin on julkaistu romaanit *Vaimoni* (2004), tutkimuksen toinen kohdeteksti *Rakas* (2002) ja sukutarina *Maan päällä paikka yksi on* (2000). Uusin romaani on vuonna 2014 julkaistu *Naisen paras ystävä*.

Tuula-Liina Variksen tuotantoa on tutkittu vain vähän. Turun yliopistossa on vuonna 2011 valmistunut Minna Voutilaisen pro gradu -tutkielma *Voimattomasta aviiovaimosta oman tien kulkijaksi: Naisen identiteetin muutokset Eila Kostamon Lapsinaisessa, Tuula-Liina Variksen Rakkaassa ja Eevan Tikan Mykässä linnussa*. Voutilaisen pro gradussa *Rakasta* käsitellään kahden muun suomalaisen naiskirjailijan romaanien rinnalla. Voutilainen on kiinnostunut päähenkilöjen identiteettien muutoksista erityisesti sen kannalta, miten tärkeimmät ihmissuhteet ovat niihin vaikuttaneet. Hän päätyy siihen, että niin teoksen päähenkilö Iris kuin tutkimuksen muidenkin kohderomaanien päähenkilöt joutuvat avioerojen pakottamina etsimään itselleen uutta, aviomiehistä riippumatonta identiteettiä. Lisäksi Heli Husso Joensuun yliopistosta on vuonna 2006 kirjoittanut pro gradun aiheesta ”*Kaikki hänessä on terävää ja kulmikasta*”: äitiyden representaatioiden tarkastelua nykyisten suomalaisten naiskirjailijoiden teoksissa. Siinä yhtenä kohdetekstinä on Variksen romaani *Maan päällä paikka yksi on*.

Maria Mäkelä (2011, 39) näkee, että teema on tulkintaa, jossa yhdistyvät teoksen aihe ja rakenne. Hänen mukaansa toista ei voi hahmottaa ilman toista. Lienee siis perusteltua kuljettaa tässäkin tutkielmassa temaattista ja narratologista näkökulmaa rinta rintaan. Siksi olen luopunut alkuperäisestä suunnitelmastani käsitellä yhdessä pääluvussa kohdetekstien

tematiikkaa itsensäelämäkertomuksina ja toisessa, erillisessä luvussa kerronnallisia valintoja.

1.2.1 Rakas

Rakkaan kehyskertomus kulkee Iiriksen nykypäivässä eli seurailee eläkeikäisen Iiriksen elämää. Kehyskertomuksen kautta lukijalle avautuu toinen tarina: tarina, joka alkaa Iiriksen lapsuudesta ja esittelee Iiriksen elämän käännekohtia ja tärkeitä ihmissuhteita. Iiriksen tarina alkaa potkuista, hyppää sieltä lapsuuteen, siirtyy teini-iän kautta aikuisuuteen ja päättyy lapsuudenkotiin Ellen-tädin saattohoitajaksi. Tarinassa kuljetaan vuoroin Iiriksen menneisyydessä ja vuoroin taas nykypäivässä eli potkujen jälkeisessä elämässä. Myös kerronta vaihtelee pitkin tarinaa ensimmäisen ja kolmannen persoonan eli Iiriksen minäkerronnan ja ulkopuolisen kertojan välillä. Kerrontaan ja sen vaikutuksiin paneudutaan tarkemmin tutkielmani luvuissa 4, 5 ja 6.

Romaanin ensimmäinen osa alkaa Maila Pylkkösen runolla: ”Tahtoisin ja kukapa ei tahtoisi / sekä muistaa että unohtaa vapaasti.” (R, 5). Runon jälkeen tarinassa siirrytään Iiriksen keväiseen nykypäivään, jolloin hän totuttautuu uuteen elämänrytmiinsä, jota työ toimittajana ei enää määritä. Tässä osassa kerrointa tapahtuu pääosin kolmannessa persoonassa ja muuttuu ensimmäiseen persoonaan vain lyhyiden hetkien ajaksi. Toisen luvun lopussa vihjataan ikään kuin ohimennen, että siitä eteenpäin teksti olisi Iiriksen omaa kertojan ollessa eläkkeelle jäänyt Iiris, joka kirjoittamalla aikoo kohdata menneisyytensä:

Oli Ellen, jonka kanssa oli elettävä lapsuus. Oli Rauli, jota oli rakastettava ikuisesti. Oli Risto, jonka kanssa oli mentävä naimisiin, tultava onnettomaksi. Risto ja Rauli ovat kuolleet. Ellenkin voisi olla. Minulle on. Mutta eivätpä vain lähde minusta, eivät lakkaa vaivaamasta, esittämästä kysymyksiään. Etsin heidät käsiini, otan kiinni ja käsittelen, panen kysymisen sijasta vastaamaan. (R, 24.)

Kerronta ei kuitenkaan säily jatkossakaan aina minämuotoisena kuten katkelmissa, jotka selvästi ovat Iiriksen vihkoonsa kirjoittamia sanoja. Ulkopuolinen kertoja vaikuttaa tietävän Iiriksen ajattelemat ajatukset ja tuntemat tunteet, mutta muiden henkilöhahmojen päiden sisälle kertojalla on pääsy vain Iiriksen näkökulman ja päätelmien kautta, joten perinteisestä kaikkietävästä kertojasta ei ole kyse.

Iiriksen vanhemmat ovat kuolleet auto-onnettomuudessa jo ennen Iiriksen kouluikää. Iiriksen yksin asuva täti Ellen on tällöin ottanut Iiriksen luokseen, mutta heidän yhteiselonsa on ollut

hankalaa ja riitaisaa alusta alkaen aina Iiriksen pois muuttoon saakka. Kerronnan näkökulma säilyy Iiriksessä lukuun ottamatta niitä lyhyitä hetkiä, joissa Ellenin ääni sekoittuu mukaan. Elleninkin ääni vaikuttaa kuitenkin suodattuvan Iiriksen kautta, joten lukija jää niissäkin tilanteissa Iiriksen tekemien tulkintojen varaan.

Mirkka Rekolan runo kehystää romaanin toista osaa:

Ja siinä hän istui, rannan pitkällä penkillä,
katseli ohikulkijoita, merta.
Minusta on kuin ihmiset
olisivat ruvenneet tulemaan tänne
toiseen kertaan, hän sanoi.
Ovat niin samannäköisiäkin kuin ennen. (R, 91.)

Myös toinen osa ajoittuu Iiriksen nykypäivään, vanhan ihmisen terveysongelmien täyteiseen aamuun. Nopeasti muistot Raulista ja Ellenistä kuitenkin vievät tarinan taas menneisyyteen. Ajasta toiseen hypätään tässäkin osassa useamman kerran. Nykypäivään siirrytään esimerkiksi silloin, kun Iris päättää vuokrata juhannukseksi rantamökin viettääkseen koko tulevan kesän siellä yksin, kaukana muista. Kuin vertauksena tarinassa siirrytäänkin seuraavaksi Iiriksen lukioaikaiseen kesään, jona Iris on tuntenut itsensä yksinäisemmäksi kuin koskaan. Tuona nuoruuden kesänä Iris on ollut yksinäinen muiden keskellä, mutta mökkikesänä Iris on fyysisesti yksin tuntematta silti yksinäisyyttä. Tämän osan alussa tarina häilyy yhä ensimmäisen ja kolmannen persoonan kerronnan välillä, joka sitten vakiintuu kolmannen persoonan kerrontaan yhtä myöhempää painajaisen kuvailua lukuun ottamatta. Osan aloittavan runon voi tulkita heijastelevan sitä, miten Iris kokee vainajien aina välillä palaavan luokseen: milloin hän näkee isänsä kasvot mukana orkesterissa, jonka esitystä on katsomassa tai äitinsä muita ihmisiä esittävässä valokuvissa.

Romaanin kolmas osa alkaa Maria Jotunin runolla:

Nuorina me vannoinme rakastavamme kaikkea
kaikkia! Vanhoina, jos olemme olleet valppaita ja
rehellisiä, me vasta tiedämme, pystymmekö
rakastamaan lainkaan! Mikä sarja erehdyksiä
mahtuukaan nuoruuden ja vanhuuden väliin. (R, 145.)

Runo johdattaa tarinan Iiriksen ja Riston yhteiselämän alkuun. Siihen, miten he lukion jälkeen Riston ehdotuksesta lähtevät yhdessä Turkuun opiskelemaan Riston valitsemaa alaa: suomen kieltä ja kirjallisuutta. Iirikselä Riston suunnitelmat sopivat hyvin, koska tuolloin hän itse osasi toivoa tulevaisuudelta vain avioliittoa ja sievää kotia. Muita suunnitelmia hän ei ollut tehnyt, vaikka haikailikin yhä Raulia, elämänsä rakkautta. Iris ja Risto ehtivät avioitua ja

muuttaa Turusta Helsinkiin Riston puolueuran perässä ennen kuin suhde kaatuu omaan mahdottomuuteensa.

Suhde on alusta alkaen ollut täynnä ongelmia, jotka Iiris on kieltänyt, koska ei ole halunnut menettää mahdollisuuttaan sellaiseen perhe-elämään, joka häneltä omassa lapsuudessaan on puuttunut. Iiris on Riston kautta tuntenut kuuluvansa normaaliin perheeseen eikä siksi ole suostunut välittämään siitä, ettei koskaan oikeasti ole rakastanut Ristoa miehenään, enemmänkin veljenään. Aika ajoin Risto on tuntunut hänestä jopa vastenmieliseltä. Seurusteluaikoina Iiris on omalla käytöksellään tahallisesti pyrkinytkin siihen, että Risto jättäisi hänet. Yritys ei kuitenkaan ole onnistunut. Kolmannen osan aloittava runo nimeää Iiriksen ja Riston suhteen ja avioliiton yhdeksi niistä monista erehdyksistä, joita erehdysten sarjaan nuoruuden ja vanhuuden välillä mahtuu. Ajan myötä Iiris ymmärtää, ettei epätoivoisesta rakkaudesta huolimatta olisi lopulta halunnut Rauliakaan. Rauli on toinen niistä erehdyksistä aiheuttaessaan usein vaikeuksia niin Iiriksen ja Ellenin kuin Iiriksen ja Ristonkin välille. Iiris ei kuitenkaan ole osannut päästää irti, koska Rauli on edustanut Iirikselle jotain väylää ja yhteyttä menneeseen, lähelle äitiä, äidin hautajaispäivään.

Neljänteen ja viimeiseen osaan lukijan vie Sirkka Turkka:

Kun me vanhenemme, menetämme nestettä
ja muutamme vähitellen kevyiksi. Ja öisin ja
lopulta päivisinkin vierailevat luonamme
enää vain kuolleet, jotka ovat yhtä kevyitä
kuin me itse. (R, 249.)

Saatuaan eron jälkeen uuden työpaikan Iiris on muuttanut Helsingistä itäsuomalaiseen pikkukaupunkiin. Siellä hän on ylennyt toimitussihteeriksi ja ostanut ensimmäisen oman kotinsa. Näiden elämänmuutosten myötä Iiris saavuttaa vihdoin tunteen itsenäisyydestä: ”Hän tunsu ensimmäistä kertaa olevansa itsellinen. Itsellinen, juuri sitä sanaa hän käytti.” (R, 253.) Iiriksen miessuhteet Riston jälkeen ovat jääneet lyhyiksi ja merkityksettömiksi, ja Iiris on tuntenut elävänsä kuin Ellen aikanaan. Tunne on ollut Iirikselle epämiellyttävä, koska hän ei olisi halunnut hissutella läpi elämänsä pettyneenä, itseensä käpertyneenä ja varautuneena.

Oltuaan vuoden eläkkeellä Iiris saa ilmoituksen Ellenin sairastumisesta. Iiris lähtee vanhaan kotikaupunkiinsa hoitamaan Elleniä ja kohtaa samalla menneisyytensä. Ellenin tapaaminen näin monien vuosien jälkeen vaikuttaa sekä vapauttavalta että vastenmieliseltä kokemukselta. Iiris kertoo kuolevalle Ellenille monista ajatuksistaan ja tunteistaan, jotka hän on pitänyt vain itsellään aina niihin päiviin saakka. Toisaalta Iiris ahdistuu siitä ajatuksesta, että Ellen saa

viimeisinä elinpäivinä paljon yksityistä tietoa hänestä. Jo nuoruudessa Iiriksen on vallannut pelko siitä, että hänen todellinen ja oikea minänsä paljastuu muille, mikäli hän ei jatkuvasti pidä varaansa. Ellenin moitteet tai Riston Iiristä väheksyvät sanat eivät ole kannustaneet Iiristä avoimuuteen, vaan hän on tuntenut tulevansa hyväksytyksi vain omaksumaansa roolia ylläpitämällä.

Neljännän osan lopussa, Ellenin kuoleman jälkeen, Iiris etsii vanhoja kirjoituksiaan, mutta toteaa repineensä ja hävittäneensä ne kaikki Riston kanssa riidellessään.

Hän muisti teksteistä yhden aluttoman lauseen kummallisen kirkkaana: ja kaunishan se silloin on, minulle kaunis jo nyt. Hän ei pystynyt millään muistamaan enempää. Mutta ehkä hän muisti riittävästi. (R, 302.)

Ikään kuin kommenttina teoksen aloittavalle runolle Iiris huomaa, että ehkä muistamisen ja unohtamisen vapaus ei olekaan niin tärkeää. Jotkut asiat on tarkoitettu unohdettaviksi, kun taas joitain asioita ei voi unohtaa, vaikka kuinka haluaisi.

1.2.2 Irma

Irman matkaan lukija otetaan kesken avioliiton ja lapsiperhe-elämän, josta matka jatkuu eron kautta toiseksi naiseksi ja lopulta oman arvonsa tunnistavaksi itsenäiseksi selviytyjäksi. Irman lapsuudesta ja nuoruudesta lukija saa kuulla vasta romaanin viimeisessä luvussa ”Irma katsoo peiliin”. Siinä Irma muistelee elämäänsä varhaisista vuosista alkaen.

Irma alkaa Wisława Szymborskan runolla ”Naisen kuva”. Teoksen alkuun valittu runo määrittää vahvasti teoksen teemaa ja vaikuttaa myös siihen, miten teosta luetaan. Onkin aiheellista pohtia runon merkitystä teoksen kannalta. Runon säkeissä vuoroin esitetään ja vuoroin kumotaan naisena olemiseen liittyviä oletuksia. Runo ilmaisee monia naiseen kulttuurisesti yhdistettyjä rooleja ja paljastaa samalla niiden paikoittaisen ristiriitaisuuden. Runo ottaa kantaa naisen määrittely-yrityksiin kepeällä ja huumorin sävyttämällä tavalla. Samanlaisella lempeän humoristisella otteella romaanikin seurailee Irman matkaa. Runon viimeiset neljä säettä kuuluvat:

Minne hän kiiruhtaa, eikö hän ole väsynyt.
 Ei toki, vain hieman, hyvin väsynyt, ei se haittaa.
 Joko hän rakastaa miestä, tai sitten hän on itsepäinen.
 Myötä, vastamäessä, luoja paratkoon. (Irma, 5.)

Runo kyseenalaistaa naiseen yhdistettyjä kulttuurisia, patriarkaalisen yhteiskunnan sävyttämiä ennakko-oletuksia ja rooliodotuksia. Runo vastustaa niitä ja purkaa voimakkaasti naiseuteen liitettyjä käsityksiä. Ensimmäisessä esimerkkisäkeessä ihmetellään kiiruhtavaa naista, jonka oletetaan olevan väsynyt. Väsymys kielletään heti seuraavalla rivillä toteavaan sävyyn, sillä eihän ahkeroiva, perheelleen omistautuva nainen väsy työssään. Kiellon ja myönnön rajalla on kuitenkin vain kevyt pilkku: nainen voi sittenkin olla hieman tai jopa hyvin väsynyt. Ajatus ei kuitenkaan lopu siihen, vaan vielä on todettava, ettei se haittaa. Miehen rakastaminen asetetaan runossa samanlaiseen asemaan väsymyksen tunteen kieltämisen kanssa. Se on jotain, mitä naiselta yleisesti odotetaan, ja juuri sen odotuksen runo haluaa särkeä. Säkeet polveilevat kiellon ja myönnön rajoilla ja onnistuvat oletetun naiseuden olemuksen kyseenalaistamisessa. Huumori rakentuu sanoissa toisensa pois sulkevien ristiriitojen, toteavan ilmaisun ja viimeisen säkeen huutomerkittömän, ikään kuin tukahtuneen huudahduksen kautta. Runon huumori ei ole osoittelevaa tai syyttelevää vaan päinvastoin myötätuntoista ja kanssaelävää. Koska runo on valittu kehystämään romaania, sen voi olettaa kertovan myös teoksen suhtautumisesta naiskuvan tai naisen kulttuurisia määrittely-yrityksiä kohtaan eikä runon merkitystä voi silloin sivuuttaa tulkintojakaan tehtäessä.

Irma on Rakkaan tavoin jaettu neljään osaan, joista ensimmäinen on nimeltään ”Irma Valtonen vapaassa maassa”. Irma on Puolueen järjestämällä matkalla vasta itsenäistyneessä Liettuassa. Kertojana osassa on Irma itse. Irman minä-kerronnan lisäksi tarina etenee dialogin kautta. Osassa korostuu Irman rooli äitinä ja vaimona, sillä hän ikävöi kotiin ja potee matkalle lähtemisestä huonoa omaatuntoa ”vaikka minähän en juuri koskaan käy paljon missään” (I, 13). Myös biologinen sukupuoli on ensimmäisessä osassa korostetusti esillä, kun Irmaa vaivaavat kuukautiset toistuvat tekstissä aina vain uudelleen.

Romaanin toinen osa on nimeltään ”Tero Tikkaseen hullaantunut nainen”. Osa kertoo Irman ja hänen ystävänsä Jatan yhteisestä palkintomatkasta etelään pari vuotta Liettuan matkan ja Irman avioeron jälkeen. Ulkopuolisen kertojan näkökulma on Tero Tikkasen eli miehen, johon Irma matkalla päättömästi rakastuu. Rakkaus jää kuitenkin yksipuoliseksi Tero Tikkasen hakiessa Irmalta lähinnä vaihtelua ja ihailua tylsän perhearkensa keskelle. Lopulta Irma ymmärtää tilanteen mahdottomuuden ja lopettaa suhteen. Samalla hän herää huomaamaan, että voi olla onnellinen myös ilman miestä: ”Tuli hirveän voimakas tunne, etten tarvitse tähän perheeseen yhtään ketään tai yhtään mitään lisää” (I, 129). Lisäksi hän ymmärtää, että avioeron jälkeen hänellä on vain ollut tarve rakastua: ”Ehkä naiset yleensä kokevat niin, eivät voi elää, jos eivät rakasta. Voin olla väärässäkin.” (I, 131.)

Kolmannessa osassa, ”Markus Valtosen armovuosi”, kerronnan näkökulma siirtyy Markukseen eli Irman entiseen aviomieheen. Markus on eron jälkeen muuttanut Lappiin uuden vaimonsa Ursulan kanssa. Yhteys Irmaan ja lapsiin on Lapin vuosien aikana katkennut lähes täysin. Ursulan kuoltua Markus vierailee taas Helsingissä ja haikailee vanhoja aikoja. Nopeasti hän saa kuitenkin huomata, ettei niihin ole palaamista. Vaikka Markus aikuistuneiden lapsien kanssa onnistuukin saavuttamaan uuden yhteyden, Irman ja hänen väliltä kaikki on ohi. Seuraavat lauseet kertovat paljon siitä, mitä hän uudessa elämäntilanteessaan Irmasta ajatteli: ”Irma alkoi näyttää hänen silmissään kauniimmalta. Nauru ja ilmeitten vaihtelut nuorensivat sitä. Enemmän Irma on irti minusta kuin minä hänestä.” (I, 185.) Tästä huolimatta hän päätyy mielessään puolustelemaan lähtöään Irman ja lasten luota ja toteaa tehneensä kuitenkin oikean ratkaisun.

Irman viimeisessä osassa ”Irma katsoo peiliin” kerronnan näkökulma vaihtuu takaisin Irmaan. Kuten Iiris *Rakkaassa*, myös Irma on lapsena tuntenut vierautta katsoessaan peiliin:

En tiedä, peilikuva oli herättänyt hänessä aina myötätuntoa. Lapsena myös hämmästyistä: se oli hän ja se ei ollut hän, peilikuva ei vastannut sitä kuvaa, joka hänellä oli itsestään. Se ei ollut hänen sisäkuvansa. (I, 210.)

Vanhuuden ja oman peilikuvan pohtimisesta tarinassa siirrytään Irman lapsuusmuistoihin ja muistoihin ensimmäisestä parisuhteesta, Markuksen tapaamisesta ja avioerosta. Myös naisvartalo on osassa keskeinen. Irman ystävä Jatta on sairastunut rintasyöpään ja leikkauksessa koko rinta on poistettu: ”Ne jauhoi vaan, ettei mun ikäinen nainen enää mitään rinnoilla tee, rinnat on imettämistä varten. Ei mitään tee! Voiko naisesta silpoa kaiken, millä se ei mitään tee?” (I, 259.) Samalla Irman mieleen palautuu hänen oma kohdunpoistonsa: ”Hän tunsu tulleen loukatuksi, hänet oli suolistettu, perattu kuin kala, ja perkeet heitetty jäteastiaan. Hänen keskeiset naisenelimensä. Varmuuden vuoksi.” (I, 260.) Sekä Jatta että Irma ovat kokeneet ruumiinosansa ja elimensä tärkeiksi itselleen ja he loukkaantuvat, kun niihin suhtaudutaan terveydenhuollossa välinpitämättömästi. Kumpikaan ei toivonut enää lapsia, mutta heille rinnat ja kohtu olivat merkinneet jotain muuta kuin vain raskauteen ja imettämiseen liittyviä tarpeellisia välineitä tai pinnalliseen ulkomuotoon kuuluvia osia. Ne olivat olleet osia heistä itsestään. Siksi he kokivat, että päätäväntävällän niiden olemassaolostakin olisi pitänyt olla heillä itsellään.

2 TUTKIMUKSEN NÄKÖKULMA JA KÄSITTEET

2.1 Feministinen näkökulma ja representaatio

Feminististä tutkimusta on jäsenneilty eri tavoin. Olen kiinnostunut teoksissa *Iiris* ja *Rakas* esiintyvistä naiseuden representaatioista erityisesti kulttuurisina konstruktioina. Tätä näkökulmaa tukee parhaiten jäsennystapa, jonka lähtökohta on feministisen tutkimuksen suhde naiseuteen. Sen tarkoituksena on erottaa kulttuurinen naiseuskategoria (konstruktionismi) biologisesta naispuoleisesta ja filosofisesta naiseusolemuksesta (essentialismi). (Koivunen & Liljeström 1996, 28.) Jaottelun mukaan biologisen naispuoleisen lisäksi on siis olemassa myös filosofinen käsitys olemuksellisesta naiseudesta, joka on erotettavissa kulttuurisesta naisrakennelmasta.

Edellä esitelty jäsennys ei ole mikään feministisen (kirjallisuuden-)tutkimuksen alalla yleisesti hyväksytty totuus, vaan moneen kertaan kyseenalaistettu yksinkertaistus. Mm. Judith Butler ja Teresa de Lauretis ovat kritisoineet jakoa biologiseen (*sex*) ja sosiaaliseen (*gender*) sukupuoliin. Butler (2008, 54, 76, 235) näkee identiteetin performatiivisena, millä hän tarkoittaa, että sukupuoli ja identiteetti eivät määritä tekoja, vaan teot edeltävät niitä. Lauretis on kannanotossaan samalla linjalla: ”Sukupuoli realisoituu eli eletään todeksi prosessissa, jossa representaatiosta tulee itserepresentaatiota ja yksilö omaksuu sen sosiaalisen ja subjektiivisen identiteettinsä muodoksi.” (Lauretis 2004, 82, 85.)

Tasa-arvon saavuttaminen ei ole nykyfeministeille ainoa päämäärä. Ennemminkin tavoitteena on purkaa sukupuolien jakoa mieheen ja naiseen. Kahtiajako nähdään liian rajoittavana ja yksinkertaisena kuvailemaan sukupuolisuutta. Identiteetti ymmärretään yksilöllisenä eikä minkään ihmisryhmän, kuten naisten, yhteisenä. Identiteettiä ei myöskään nähdä pysyvänä tai muuttumattomana, vaan jatkuvan prosessin alaisena. (Morris 1997, 14.) Kahtiajako on tutkielmassani läsnä, koska tutkin nimenomaan kirjallisesti rakennettuja naiseuden representaatioita. Identiteettikäsitykseni on kuitenkin Morrissa mukailleen yksilöllinen ja muuttuva. Vallitsevia käsityksiä on myös mahdollista murtaa kirjallisten esitysten kautta. Niin tekee esimerkiksi Wisława Szymborskan runo, jota käsittelin *Irmaa* esittelevässä luvussa 1.2.2.

Emansipaatio on tutkielmalleni keskeinen käsite, koska tulkitseen teosten naishahmojen, Iiriksen ja Irman, kehittyvän kertomusten edetessä ja vanhenemisen myötä hiljalleen vapautuvan ulkopuolisista, niin miehisistä kuin yhteiskunnallisistakin, vaatimuksista. Jos he aluksi antavatkin muiden määrittellä itsensä, ajan myötä ulkopuolisten katseiden vaikutukset vaihtuvat itsetuntemukseen ja riippumattomuuteen. Emansipaation käsitettä on feministisen teorian yhteydessä tarkasteltu erilaisista lähtökohdista. Koivusen (1996a, 95–96, 98) esittelemistä lähtökohdista tutkielmalleni läheisin on identiteettipolitiikka, jonka piirissä painotetaan oman identiteetin tiedostamista ja sen muodostamista suhteessa itseen, ei suhteessa miehiin. Identiteettipolitiikkaakin on kuitenkin kritisoitu sen taustalla olevaan vakaaseen identiteettikäsitteeseen liittyen. Esitetty kritiikki on omankin näkemykseni mukaan aiheellista, koska en näe identiteettiä pysyvänä. Edellisessä kappaleessa toin esiin Morrisin ajatuksen prosessissa olevasta identiteetistä. Se on tutkielmalleni olennainen, koska puhun siinä vertauskuvallisesti matkasta ja sen varrella muuttuvasta omakuvasta.

Tutkielmalleni olennaisin käsite on kuitenkin representaatio, koska tarkastelen sitä, minkälaisia naiseuden representaatioita valitsemistani romaaneista rakentuu. Koivunen (1996b, 51) määrittelee representaation kielen, tekstin tai kuvan ja todellisuuden väliseksi suhteeksi. Representaatio ei siis vastaa todellisuutta, vaan antaa siihen yhden näkökulman. Representaatiot kuitenkin osallistuvat esimerkiksi naiseuden käsitteen tuottamiseen ja muokkaamiseen ja siksi niiden tutkiminen myös kirjallisuuden diskurssissa on perusteltua (mts., 52). Susanna Paasosen (2010, 40–41, 48) käsitys representaatiosta on samansuuntainen. Artikkelissaan ”Sukupuoli ja representaatio” hän kirjoittaa representaation tarkoittavan uudelleen esittämistä ja sen olevan samanaikaisesti sekä esittävä, edustava että tuottava. Hän näkee, että representaatioiden vajavaisuuden osoittamisen sijaan mielekkäämpää on tutkia sitä, miten ne ovat rakentuneet ja minkälaisessa viitekehyksessä ne ovat syntyneet. Pysin itsekkin vastaamaan tutkielmassani tähän pohtimalla sitä, miten löytämäni representaatiot kohderomaaneissa eli kirjallisen viitekehyksen sisällä rakentuvat.

Miestutkimuksen puolella Arto Jokisen (1999, 26) ajatukset mies- ja naisrepresentaatioista tukevat edeltäviä määritelmiä, sillä hän tulkitsee, että representaatiot saavat taiteessa muotonsa siitä, minkälainen käsitys ihmisistä miehinä ja naisina todellisuudessa vallitsee. Suhde on hänenkin mielestään kaksisuuntainen eli esimerkiksi kirjallisuuden naiseuden representaatiot vaikuttavat samalla todellisuuden naiskäsitteisiin. Myös Kati Launis osallistuu tutkimuksessaan representaation käsitteen määrittelyyn. Edellä mainittujen näkökulmien

lisäksi hän painottaa valtavirran vastustamisen mahdollisuutta sekä naiseuden representaatioiden luomisessa että niiden vastaanotossa (Launis 2005, 21).

Naiskuvan käsite lähestyy naisrepresentaation käsitettä, mutta Launis (2005, 33–34) kuitenkin erottaa ne toisistaan ja näkee naiskuvan jonain laajempaa kokonaisuutena, joka sisältää useita naiseuden representaatioita. Naiskuva voi siis muodostua yksittäisistä naiseuden representaatioista, jotka toistuvat tietyssä ajassa ja paikassa.

Representaation käsitteen yhteydessä on hyvä muistaa myös aiemmin mainitsemani Judith Butlerin käsitys sukupuolen performatiivisuudesta. Butlerin mukaan sukupuoli muodostuu performatiivisesti tarkoittaen sitä, että toimimme esimerkiksi tekojamme ja ilmeitämme myöten kulttuurisesti rakentuneiden käytäntöjen mukaisesti ja samalla ylläpidämme sukupuolia, joita pidämme itsestäänselvyyksinä. Sekä representaation että performatiivisuuden käsitteet sisältävät ajatuksen esittämisestä, ja Butler kyseenalaistaakin sukupuolelle sosiaalisesti rakennetun luonnollisuuden. (Butler 2008, 229.)

Stuart Hall on esittänyt representaatioiden olevan monimerkityksellisiä ja epävakaita. Hän näkee ne paikkoina, joihin ristiriidat helposti kertyvät. Ne eivät siis ole yksiselitteisiä tai yksitulkintaisia, vaan riippuvaisia ajasta ja paikasta. Hallin mukaan representaatiojärjestelmää voidaan kuitenkin haastaa järjestelmän sisältä. (Hall 1999, 218). Ajatus on tutkielmani kannalta mielenkiintoinen: voisiko esimerkiksi ironian *Irmassa* nähdä representaatiojärjestelmän haastamisena järjestelmän sisältä käsin. Artikkelissaan ”Sukupuoli ja valta” Johanna Kantola (2010, 83) kirjoittaa naisten sopeutumisen yhteiskunnan rooliodotuksiin tukevan miesten valtaa ja hegemonisen maskuliinisuuden ihannetta. Myös tutkielmassani esiin tulevien naiseuden representaatioiden voisi nähdä osallistuvan tähän, mikäli jättäisi sekä ironian että representaatioissa tapahtuvan muutoksen ja kehittymisen huomiotta. Tasapainoilu näiden näkökulmien, haastamisen ja sopeutumisen, välillä onkin ominaista kohdeteksteilleni.

2.2 Itsensä löytämiskertomukset

Felskin määrittelemiä itsensä löytämiskertomuksia (*the Novel of Self-Discovery*) voidaan pitää feministisinä kehitysromaaneina. Teoksessaan Felski esittelee näille feministisille kehitysromaaneille ominaisia piirteitä. Itsensä löytämiskertomuksissa sosiaalinen sukupuoli on

ongelmallinen naisille, jotka yrittävät arjessa yhdistää omia yksilöllisiä vaatimuksiaan sosiaalisten vaatimuksien kanssa. Niissä naisen kehitys ei kulje perinteisen mallin mukaan miehen ja avioliiton kautta, vaan matka itsetuntemukseen vaatii nimenomaan perinteisen, heteroseksuaalisen juonen vastustusta. Koska tarinoissa on tarkoitus jättää taakse itsensä määrittely kenenkään toisen kautta, syntyy tarve etsiä vaihtoehtoisia tapoja merkitysten luomiselle. Felski esittelee sellaisina esimerkiksi luonnon ja naisyhteisöt. (Felski 1989, 122, 132.) Molemmissa tutkielmani kohderomaaneissa päähenkilöillä on nuoresta asti vahva tahto avioitua ja päästä sitä kautta jäseneksi sellaiseen perheeseen, jonka he itse kokevat normaaliksi. Avioliitot osoittautuvat kuitenkin mutkiksi matkoilla kohti itsetuntemusta sen sijaan, että ne olisivat edistäneet sitä.

Itsensälöytämiskertomuksista voidaan lukea naisen tarve itsenäisyyteen ja riippumattomuuteen. Itsenäisen identiteetin kehityksessä seksuaalisuudella ei yleensä ole huomattavaa roolia, eivätkä rakkaussuhteet edistä naisen kasvua kuten perinteisissä kehityskertomuksissa. Päinvastoin, ne voivat hidastaa ja hankaloittaa naisen matkaa kohti itsenäistä ja vahvaa identiteettiä. Itsensälöytämiskertomuksissa pyritään samanaikaisesti sekä tunnistamaan että hylkäämään perinteinen tarina, jossa nainen on sekä passiivinen että riippuvainen osa heteroseksuaalista romanssia. Näistä lähtökohdista kehitetään vaihtoehtoinen tarina, josta on löydettävissä itsenäinen naisidentiteetti, jonka suurimpana saavutuksena ei pidetä avioliittoa. Sankarittaren itsensälöytämisen matka alkaa monesti muutoksesta kuten avioerosta tai ongelmallisesta rakkaussuhteesta, jonka jälkeen hän joutuu tutkistelemaan itseään. Sisäisen itseyden etsiminen saattaa vaatia myös muuttoa pois ahdistavaksi koetusta ympäristöstä. Felski näkee, että fyysinen tilan muutos on symbolisesti tärkeää itsetunntuksen alkamiselle näissä kertomuksissa. Lisäksi symboliset puhdistumis- ja siivousrituaalit kuvaavat naishahmon sopeutumista uuteen ympäristöön ja uuteen rooliin. (Felski 1989, 128–129, 131, 144.) Romaanin *Irma* nimihenkilö käy vielä avioliittonsa jälkeen läpi kuluttavan rakkaussuhteen, jossa tunteet jäävät yksipuolisiksi. Suhteen lähestyessä loppuaan Irma ymmärtää, ettei hän tarvitse perheeseensä ketään muuta, vaikka se aikaisemmin on tuntunut niin tärkeältä.

Myös vierauden tunne on Felskin mukaan tyypillistä itsensälöytämiskertomuksen naishahmolle. Nainen saattaa tarkkailla itseään ikään kuin ulkopuolelta ja havaita toimivansa kuin tahdoton sätkynukke, täysin toisten odotusten ja toiveiden mukaisesti. Tilanteelle ominaista on, että naishahmo tunnistaa itsensä vain muiden toiveiden ja tarpeiden kautta, mikä johtaa vierauden tunteeseen. Felski näkee, että naisidentiteetin tunnistaminen vain

miestä täydentävänä tai tukevana onkin osoitus patriarkaalisen ideologian juurtumisesta ajatteluumme. Jos nainen kuvailee itseään ensisijaisesti hyväksi vaimoksi ja äidiksi, mitä se lopulta kertoo hänestä itsestään. Onko oma itse silloin piilossa jossain näiden yleisesti hyväksytyjen roolien välillä? Päähenkilö voi tuntea irrallisuutta itsestään ja samalla avuttomuutta, koska ei koe voivansa vaikuttaa tilanteeseen. Irrallisuuden tunne taas aiheuttaa kuilun naishahmon sisäisen ja ulkoisen minän välille, jolloin hän ei enää tunnista sitä ulkoista minäänsä, jonka kautta hänen sosiaalinen statuksensa pitkälti on määritelty patriarkaalisessa kulttuurissa. Vierauden tunnetta vahvistavat lisäksi miesten ja naisten kielten väliset erot. Naisen kokemus pysyy tuntemattomana, koska sille ei löydy sanoja miehisen kulttuurin määrittämästä kielestä. (Felski 1989, 129–130.) Oman peilikuvan tunnistamisen vaikeus on ominaista sekä Irmalle että Irikselle. He kokevat tuntevansa itsensä, mutta peilin heijastama ulkoinen kuva vaikuttaa vieraalta.

Felski jakaa itsensä löytämiskertomukset vielä tarkemmin kehitysromaaneihin (*the Feminist Bildungsroman*) ja heräämisromaaneihin (*the Novel of Awakening*). Kehitysromaanissa itsensä löytäminen ja itsenäistyminen kuvataan ennen kaikkea toiminnallisena muutoksena ja näkyvänä prosessina. Felskin mukaan kehitysromaaneissakin sisäinen kasvu ja itseymmärrys ovat tärkeässä asemassa, mutta toiminnan rooli on korostunut. Toiminnan kautta naishahmo tiedostaa aikaisemman rajallisuutensa. Naisen matka yhteiskuntaan on vapauttava prosessi, jossa nainen siirtyy pois kotoa ja samalla yksityisestä julkiseen. Perinteisessä kehitysromaanissa maailman ovet ovat yleensä sankarille automaattisesti avoimet, ja kertomus ajoittuu monesti sankarin nuoruuteen ja varhaisaikuisuuteen. Feministisessä kehitysromaanissa sankarittaren ikäjakauma on laajempi, usein kerrotaan avioliiton jälkeisestä ajasta. (Felski 1989, 126–128, 135, 137.)

Heräämisromaaneissa itseyden löytäminen nähdään sisäisenä ja henkisenä prosessina. Felski kuitenkin korostaa, että nämä kertomustyypit eivät ole toistensa vastakohtia eikä subjektiivisuus merkitse aina haluttomuutta omistautua myös yhteiskunnalliselle muutokselle. Sisäinen matka on heräämisromaaneissa keskeinen ja tavoitteena on uusi itsetuntemus siinä missä kehitysromaanissa sankarittaren tavoitteena on integroitua ympäröivään yhteiskuntaan. Heräämisromaanissa on kyse sen löytämisestä, mikä on aina ollut olemassa mutta tukahdutettuna. Olennaista on siis päähenkilön tietoisuuden muutos, jonka seurauksena uudistuvat niin näkemys itsestä kuin todellisuudestakin. Tukahdutetun minuuden löytäminen tapahtuu monesti luonnon helmassa, poissa entisen elämän ahdistavasta vaikutuspiiristä. Luonnon tehtävänä romaaneissa on vahvistaa päähenkilön itseyttä. Heräämisprosessin aikana

nähdyt unet ja hallusinaatiot voivat symboloida päähenkilön sopeutumattomuutta ja vanhojen arvokäsitysten heikkenemistä. Ne heijastelevat siis päähenkilön sisällä tapahtuvaa muutosta. (Felski 1989, 126–128, 141–144.)

Ennen Felskin teoksen ilmestymistä Annis Pratt on tutkinut yli kolmensadan naiskirjailijan romaaneja, jotka hän on jakanut neljään eri luokkaan sen mukaan, mitä elämänvaihetta romaanissa on käsitelty. Prattin esittämistä luokista tutkielmalleni tärkein on uudestisyntyminen. Uudestisyntymistä kuvaaville romaaneille on hänen mukaansa ominaista se, että ne alkavat aikuisuudesta: Päähenkilö on elänyt sosiaalisten normien mukaan ja vieraantunut niistä. Hän huomaa omien tarpeidensa eroavan ulkopuolisista vaatimuksista, jotka hänen elämäänsä ovat määritelleet. Prattin mukaan kokemus omasta mitättömyydestä tai tyhjyydentunne ovat ominaisia uudestisyntymismatkan alulle ja luonto on usein voimakkaasti läsnä matkan aikana. (Pratt 1982, 135–136, 139, 168.) Tähän liittyen Iris Kuusinen esittää väitöskirjassaan, että luontokuvat voivat romaanissa symboloida esimerkiksi henkilöahmon luonteenpiirteitä tai henkistä tilaa (Kuusinen 2008, 104). Lapsuuden muistelu ja mahdollisten traumojen käsittely on olennainen vaihe uudestisyntymismatkalla vielä ennen päähenkilön varsinaista matkaa omaan itseen, jonka johdosta uusi itsetuntemus syntyy. Muutos voi näkyä myös ulkoisesti käyttäytymisen muutoksena. (Pratt 1982, 139–143.)

Felski on kritisoinut Prattin naiskirjailijoiden romaaneista löytämiä arkkityyppisiä malleja toistuvuuden ja pysähtyneisyyden painottamisen vuoksi (Felski 1989, 124–125). Myös Kuusinen kirjoittaa väitöskirjassaan uudestisyntymismatkan mallin jäävän suppeaksi rungoksi. Kuitenkin hän näkee mallin ja siihen läheisesti nivoutuvan C. G. Jungin yksilöitymisprosessin soveltuvan suomalaistenkin naiskirjailijoiden romaanien analyysiin ja löytää tutkimuksensa kohdeteksteistä sirpaleita Prattin määrittelemien uudestisyntymismatkojen mukaisista vaiheista ja arkkityypeistä. (Kuusinen 2008, 18, 248.) Koska Jungin psykoanalyttinen lähestymistapa liikkuu jo kauemmas tutkielmani alueesta, tukeudun tulevaisuissa luvuissa uudestisyntymisromaanin sijaan Felskin heräämisromaanin käsitteeseen.

3 KERRONTA VALLANKÄYTTÖNÄ

Oletan, että erilaisten kerronnan keinojen käyttöä voi tarkastella samalla vallankäyttönä. Kerronnan avulla mm. ohjataan lukijaa, muokataan tarinaa ja rakennetaan henkilöahmoja. Strukturalistisessa kertomuksen teoriassa on lähtökohtaisesti erotettu toisistaan tarinan (*story*) ja kerronnan (*discourse*) käsitteet. Kun puhutaan tarinasta, tarkoitetaan itse tapahtumia. Kerronnasta puhuttaessa tarkoitetaan sitä, miten tarinan tapahtumat on esitetty. (Cohn 2006, 132.) Pohdin työssäni erityisesti sitä, miten tarinaa kerrotaan, kuka kertoo, kenen ääni kuuluu ja miten esimerkiksi käytetyt sanavalinnat vaikuttavat.

Fiktiossa kertoja on aina kaunokirjallinen konstruktio. Kertojan käsitettä on eritelty monin eri tavoin: kertoja voi olla ekstradiegeettinen eli tarinan ulkopuolinen tai intradiegeettinen eli tarinan henkilöahmo (Rimmon-Kenan 1991, 120–121). Tammi (1992, 12–16) on jakanut käsitteen minä- ja hän-kertojiksi. Luokittelu on yksinkertaistus, mutta jos unohdetaan oletus siitä, että minä-kertoja olisi aina tarinan henkilöahmo ja hän-kertoja aina tarinan ulkopuolinen, käsitteet ovat mielestäni helposti ymmärrettäviä ja käyttökelpoisia omassakin tutkielmassani.

Kerronnan näkökulma voi vaihdella kertojasta riippumatta. Genetten (1980, 185–189) käsite näkökulmalle on fokalisaatio. Fokalisaatio voi olla kertomuksen sisäistä tai ulkoista. Sisäinen fokalisoija on tavallisesti kertomuksen henkilöahmo, kun taas ulkoisen fokalisoijan voi ajatella olevan kertoja. (Rimmon-Kenan 1991, 99–105.) Mikäli tarinasta on kuitenkin havaittavissa kertojan fokalisaatio, herää kysymys, voiko kertojan silloin ajatella olevan täysin tarinan ulkopuolinen. Kertojan käsitteen kattava määrittely olisi todennäköisesti mahdotonta, ja se eläikin kirjallisuudentutkimuksen kentällä tutkijasta ja näkökulmasta riippuen.

Kognitiivisen narratologian edustaja Alan Palmer korostaa kertojan roolin tärkeyttä tarinassa. Kertoja raportoi henkilöahmojen ajatuksia, kuvaa tarinan tapahtumia ja liittää näin henkilöahmojen ajatukset yhteen tarinan kontekstin kanssa. Monet tarinaan läheisesti liittyvät seikat jäisivät lukijalta pimentoon ilman kertojan raportointia. Palmer näkee, että perinteinen narratologia, edustajanaan esimerkiksi Genette, suhtautuu negatiivisesti kertojan asemaan auktoriteettina. Tällainen suhtautuminen ei Palmerin mukaan ole hyödyllinen kerronnan analysointia ajatellen. (Palmer 2004, 69.)

Fiktiivisen mielen tarkastelussa Palmer korostaa nimenomaan lukijan roolia ja lukuprosessia. Palmerin upotetun kuvauksen (*embedded narrative*) käsite huomioi sen, että lukija konstruoi henkilöhahmon mielen tarinasta. Palmerin mukaan jatkuvan tietoisuuden kehys (*continuing-consciousness frame*) auttaa lukijaa tässä prosessissa. Jatkuvan tietoisuuden kehyksellä hän viittaa siihen, että fiktiivinen mieli on itsessään keskeneräinen, minkä vuoksi lukijan pitää täydentää tarinan jättämiä aukkoja omilla oletuksillaan. Palmerin mukaan kaikki lukijat soveltavat jatkuvan tietoisuuden kehystä tarinaa lukiessaan ja henkilöhahmoja tulkitessaan, koska henkilöhahmojen tajunnat eivät rakennu teoksissa katkeamattomasti. Upotetun kuvauksen kautta tekstiä lähestytään eri tavalla kuin perinteisessä narratologiassa. Henkilöhahmon mieltä pyritään tutkimaan muunakin kuin passiivisena sisäisen puheen esityksenä. Palmerin mielestä kertoja ei ole vain häiritsemässä henkilöhahmon mielen välittymistä lukijalle, vaan kertojan tehtävä on nimenomaan esittää henkilöhahmon mieltä yhteydessä toimintaan. (Palmer 2004, 176–177, 185.)

Myös Palmerin käsitys kaksoisupotuksesta (*doubly embedded narrative*) eli kahden mielen kuvauksesta on tutkielmani kannalta mielenkiintoinen. Henkilöhahmot toimivat samalla tavalla kuin lukijatkin. Lukijat luovat odotuksia ja ennakoivat tarinan tapahtumia. Henkilöhahmot taas miettivät muiden henkilöhahmojen mielen sisältöjä ja tekevät niistä sekä oikeita että vääriä päätelmiä. Henkilöhahmojen ajatukset ovat sosiaalisessa dialogissa muiden kanssa. Lukijalle tällainen näyttäytyy kahden mielen kuvauksena. Lukija saa samalla tietoa kahdesta fiktiivisestä mielestä, jotka sekoittuvat keskenään yhden henkilöhahmon ajatuksissa. (Palmer 2004, 174, 184, 230–231.)

Artikkelissaan ”Välttämättömyyden kehä ja muita kerrotun mielen oireita” (2009) Maria Mäkelä puhuu mieltenvälisyydestä, joka on kaksoisupotuksen käsitettä tai sen englanninkielistä vastinetta helpommin ymmärrettävissä, koska se jo terminä kertoo enemmän tarkoituksestaan. Lyhyesti käsitteen merkitys siis on, että useamman henkilöhahmon ajatukset sekoittuvat keskenään. Mäkelä täsmentää, ettei lukijan ole mahdollista tulkita näitä tilanteita kuten tosielämässä, koska ne ovat tekstin tasolla, mikä tarkoittaa sitä, että fiktiivisen maailman ja henkilöhahmojen konstruointi, henkilöhahmon kokemus ja kokemuksesta kertominen tapahtuvat samalla, kertomuksen, tasolla. Huomionarvoista on lisäksi, että henkilöhahmojen lisäksi joukkoon sekoittuu lukijan oma mieli sisäänrakennettuine odotuksineen. (Mäkelä 2009, 120–122.)

Mäkelä esittää artikkelissaan myös toisen, tutkielmani kannalta mielenkiintoisen, ongelman eli kokevan ja kertovan minän välisen suhteen. Mikäli käy ilmi, että esimerkiksi myöhempi minä kertoo aikaisemmasta kokemuksestaan, jää pohdittavaksi se, tulkitseeko ja kerronnallistaako nykyinen minä aikaisempaa tapahtumaa vai eläytyykö hän silloiseen tilanteeseen myös tiedollisella ja tunteiden tasolla. (Mäkelä 2009, 116.) Esimerkiksi *Rakkaassa* Iris palaa monta kertaa minä-kertojana vuosia ja jopa vuosikymmeniä aikaisempiin kokemuksiinsa. Kuten johdannossa jo esitinkin, teoksessa häilyttään ensimmäisen ja kolmannen persoonan kerronnan välillä, joten monesti menneisyyden kokemuksista kerrotaan myös ulkopuolisen kertojan johdolla. Kerronta paljastaa, joskus kohosteisesti ja tarkoituksellisestikin sen, että kirjallisuus ja todellisuus eivät vastaa toisiaan. Sen muistaminen on aiheellista myös silloin kuin teksti pyrkii eri tavoin häivyttämään näiden välistä eroa.

Esimerkiksi henkilöhahmon ajatusten raportoinnin erottaminen vapaasta epäsuorasta esityksestä on joskus mahdotonta. Aina ei ole pääteltävissä, kuuluuko jokin ajatus alun perin kertojalle vai henkilöhahmolle itselleen. Palmer painottaa ulkopuolisen toiminnan kuvauksen ja fiktiivisen mielen välistä yhteyttä. Hän näkee, että lukijan suora pääsy henkilön sisäiseen puheeseen tai mielentilaan on vain pieni osa fiktiivisen mielen rakentumista. Tarinassa on huomioitava sekä ajatuksen tasolla tapahtuvat asiat että fyysiset tapahtumat. Paikoin henkilön sisäinen puhe saattaa olla niin läheisesti yhteydessä kertojan esittämän kanssa, että niiden välit hämärtyvät. (Palmer 2004, 61, 211.)

Myös Genette on pohtinut rajan vedon ongelmallisuutta kertojan ja henkilöhahmon diskurssien välillä: kuka näkee tai kenen näkökulmasta kerrotaan. Genette vastaa näihin kysymyksiin fokalisaation käsitteen kautta. Tarinan hahmot ovat henkilöfokalisoijia, joiden näkökulmista kertoja esittää tarinan tapahtumia. Aina lukijalle ei käy selväksi onko kyse henkilön sisäisestä vai kertojan ulkoisesta fokalisaatiosta. Heterodiegeettinen kertoja on läsnä tekstissä mutta ei tarinassa ja voi liikkua tarinan eri fokalisoijien välillä. (Genette 1980, 191–193.)

Vapaa epäsuora esitys jää kertojan ja henkilöhahmojen diskurssien välille. Siinä henkilöhahmon puheelle on tilaa, mutta se on kuitenkin kerronnan alistamaa. Kertojan raportoidut verbit puuttuvat vapaasta epäsuorasta esityksestä ja siksi epäselvyyksiä voi jäädä esimerkiksi ääneen lausutun ja sisäisen puheen välille sekä henkilöhahmon ja kertojan puheiden välille. (Genette 1980, 172.) Vapaata epäsuoraa esitystä kutsutaan myös

eläytymisesitykseksi (Palmgren 1986, 214) ja vielä kuvaavammin kertojan ja henkilön diskurssiksi (Tammi 1992, 31). Vapaan epäsuoran esityksen tunnistamisessa tekstin sisältö on pääosassa, vaikka sillä on myös tiettyjä kieliopillisia ja rakenteellisia ominaispiirteitä kuten johtolauseettomuus. Tekstin on oltava tulkittavissa henkilöihahmon puheeksi tai ajatukseksi eli sen on oltava erotettavissa kertojan puheesta. Lisäksi vapaassa epäsuorassa esityksessä kokevaan henkilöihahmoon viitataan yleensä yksikön kolmannella persoonalla. (Fludernik 1995, 95, 101.) Tulkitsen vapaaksi epäsuoraksi esitykseksi esimerkiksi lihavoidun osuuden seuraavasta katkelmasta:

Sinikka [Riston sisko] oli kertonut, että hänen ummikkoruotsalainen miehensä oli äidin albumia katsoessaan kysynyt Iiriksen kuvasta, kuka se oli. Äiti ei ollut osannut sanoin selittää, mutta oli taputtanut kuvaa ja sitten poskeaan, oli saanut kyynelleet silmiinsä. **Että täti siis piti Iiriksestä. Ettei vihannut Iiristä, poikansa elämän turmelijaa? Voiko se olla totta?** (R, 229.)

Mielenkiintoisia kysymyksiä kerrontaan liittyen ovat esimerkiksi: minkälaisia eroja muodostuu sen mukaan, kuvataanko henkilön tajuntaa kertojan välittämänä vai ovatko sanat kertojan omia, kenen kokemus tulee esille, kenen ei. Myös kertojan luotettavuuden arviointi on usein tarpeen. Dorrit Cohn on jakanut kertojan epäluotettavuuden faktuaaliseen ja ideologiseen. Faktuaalinen epäluotettavuus on tahallista, kertoja ei voi tai ei halua kertoa totuutta. Ideologisessa epäluotettavuudessa on kyse siitä, että kerronta näyttäytyy ristiriitaisena kertojan erehtyneen tai sekavan esityksen vuoksi. Cohnin mukaan vain tekstin tasolla läsnä oleva, heterodiegeettinen kertoja ei voi kuitenkaan olla faktuaalisesti epäluotettava. Lukijan ymmärrys tekstin maailmasta riippuu siksi uskosta kertojan tarkkuuteen eivätkä heterodiegeettisen kertojan kuvaamat tarinat voi näyttäytyä vääristyneinä tai valheellisina. (Cohn 2000, 307, 311.)

Kerronnan luotettavuuden lisäksi kysymys luotettavuudesta voidaan ulottaa myös tarinan henkilöihahmoihin. Kun kerronta on henkilöihahmon fokalisoimaa, avautuu tarinan maailma lukijalle henkilöihahmon kautta, vaikka itse kertoja olisikin tarinan ulkopuolinen. Lisäksi tarinaan voi sisältyä esimerkiksi minämuotoista kerrontaa. Tutkielmani kohdeteokset sisältävät molempia kerronnan muotoja ja onkin aiheellista pohtia myös henkilöihahmojen luotettavuutta. Esimerkiksi Pettersson on kirjoittanut, että kaikkia tekstin puhujia voidaan pitää luotettavina tai epäluotettavina (Pettersson 2005, 71–72). Dan Shen on esittänyt vielä laajemman käsityksen henkilöihahmojen luotettavuuden arviointiin liittyen. Hänen mukaansa epäluotettavuuden kysymyksiä voidaan esittää myös reflektioivista henkilöistä, jotka eivät itse

esitä väitteitä. Heidänkin osaltaan on Shenin mukaan mahdollista arvioida esimerkiksi puolueellisuutta tai subjektiivisuutta. (Shen 1989, 300.)

Henkilöhahmon ja kertojan välille jäävää kerrontaa voidaan määritellä myös äänen käsitteen kautta. Narratologisesta näkökulmasta ääni liitetään yleensä kertojaan eikä niinkään tekijään tai henkilöihin, jotka eivät osallistu kertomiseen. Feministisessä retoriikassa ääni taas viittaa valtaan ja identiteettiin. Tällöin äänessä on kyse esimerkiksi patriarkaalisen paineen vastustamisesta ja oman, itsenäisen ja riippumattoman äänen löytämisestä. Feministiseltä kannalta äänellä on ideologinen painotus, kun taas narratologiselta kannalta kyseessä on epäpoliittinen käsite, jolla on merkitystä vain kertomuksen rakenteen kannalta. Lanser tulkitsee, että näkökulmat eivät kuitenkaan ole niin kaukana toisistaan, jos kerronnallinen keino ymmärretään ideologiaksi eikä tietyn ideologian tuotteeksi. Näin ajateltuna kertova ääni ilmentäisi itse niitä sosiaalisia olosuhteita, joissa se on tullut tuotetuksi. Lanserin mukaan kirjailijat joutuvat teoksissaan käyttämään sellaisiakin kerronnallisia ääniä, jotka pohjautuvat auktoriteettikeskeisyyteen, vaikka kirjailijan tarkoitus olisikin haastaa tällaiset konventiot. (Lanser 1992, 3–5, 7.)

Feministisen narratologian näkökulmasta henkilöhahmon ja kertojan välinen suhde nähdään kamppailuna. Siinä teksti ja lukijan sympatiat ovat kamppailijoiden eli henkilöhahmon ja kertojan valloitettavissa. Mezein mukaan tämä kamppailu on verrattavissa vastakkainasetteluun, joka on perinteisen sukupuoliroolinäkemyksen ja kertovan miessubjektin auktoriteettia vastustavan näkökulman välillä. Mezei näkee, että auktoriteetin kritiikkiä on mahdollista lukea kerronnan keinojen kautta. (Mezei 1996, 66.)

Vapaan epäsuoran esityksen kautta avautuu tulkinnallisia mahdollisuuksia kertojan ja henkilöhahmon suhteeseen liittyen. Suoraan ja epäsuoraan esitykseen verrattuna kertojalla ei vapaassa epäsuorassa esityksessä ole niin voimakasta kontrollia henkilöhahmon puheeseen. Ideologisia kohtauksia on siksi hyvä lähestyä vapaan epäsuoran esityksen tarkastelun kautta. (Mezei 1996, 67–69.)

Mezein mukaan vapaalla epäsuoralla esityksellä ja eri fokalisoiden avulla on mahdollista sivuuttaa yksittäinen, autoritäärinen subjekti ja hajottaa samalla kerronnan monologisuus ja patriarkaalinen luonne. Moniääninen kerrontastrategia mahdollistaa näin useiden ideologioiden välittämisen. Esimerkkinään Mezei käyttää Virginia Woolfin romaanikerrontaa. Mezein mukaan Woolfin kertojilla on kyky vaihtaa sukupuolta tarinan sisällä ja omaksua eri

sukupuolten puhetta. Kerronnan variaatioiden kautta yksittäinen subjekti tulee sivuutetuksi ja patriarkaalinen hierarkia rikotuksi. (Mezei 1996, 81, 83.)

Klassisen ja jälkiklassisen narratologian lähestymistavat eroavat toisistaan. Kun klassisen narratologian edustaja näkee tekstin kertojat eli äänet hierarkkisina, kieliopillisin keinoin luotuina rakenteina, jälkiklassisen, kognitiivisen narratologian edustaja tunnistaa inhimillisen toiminnan jäljittelyä, jossa päähenkilö on kokemuksellinen keskus. (Jahn 1997, 463–465.) Phelanin (2005, 111–117) näkökulma tukee aiemmin esittelemääni Alan Palmerin käsitystä kertojan roolista. Phelan näkee kertojan ikään kuin linssinä, jonka läpi lukija kokee tarinan ja samalla ohjaajana, joka osoittaa lukijalle, kenen kautta hänelle tarinaa esitetään. Phelan siis tunnistaa yhteyden kertojan, henkilöhahmon ja lukijan välillä ja arvostaa luonnollista lukukokemusta yli klassisen narratologian tarkoin strukturoidun lukutavan. Ajatus on keskeinen tutkielmani kohderomaaneja ajatellen. Tulkitsen, että niin *Rakkaassa* kuin *Irmassakin* on jaksoja, joissa kertoja on tarinan ulkopuolinen, mutta kokija siitä huolimatta tarinan päähenkilö.

Koen, että omassa tutkielmassani klassinen ja jälkiklassinen narratologia tukevat toisiaan. Klassinen narratologia tarjoaa monia käyttökelpoisia käsitteitä ja jälkiklassinen narratologia monipuolistaa niiden käyttöä ja avartaa tulkinnan näkökulmaa: tarkoitus ei ole lukea pieniä yksityiskohtia ja yleistää niiden kautta, vaan nähdä suurempia kokonaisuuksia, joiden sisältä on ehkä mahdollista löytää niitä kerronnan keinoja, jotka lukukokemukseen ovat vaikuttaneet. Kun *Rakkaasta* on esimerkiksi luettavissa äidin tai vaimon rooliin rajatun naisen representaatioita, pyrin tunnistamaan, miten representaatio tekstissä on rakentunut.

4 IIRIKSEN MATKALLA RAKENTUVAT NAISSET

Tutkielmassani keskityn siihen, minkälaisia naiseuden representaatioita on löydettävissä päähenkilöjen kulkemilta matkoilta kohti parempaa itsetuntemusta ja miten ne tekstissä rakentuvat. Tarkoitus ei ole tehdä kattavaa esitystä kohdeteksteissä käytetyistä kerronnan keinoista, vaan tarttua niihin, jotka vaikuttavat tärkeimmiltä esiin tulevia representaatioita ajatellen. Kuten johdannossa kerroinkin, teoksessa *Rakas Iris* siirretään eläkejärjestelyillä pois toimittajan työstä aikaisemmin kuin hän oli odottanut. Elämänmuutos vie Iirixen keskelle kriisiä. Hän kokee katkeruutta potkuistaan, mutta ajattelee, että pääsee vihdoin kirjoittamaan jotain merkityksellistä. Alkukankeuden jälkeen kirjoittaminen alkaakin sujua ja Iris siirtyy muistoihinsa.

Romaanissa vuorottelevat minä- ja hän-muotoinen kerronta. Minä-kertoja on eläkkeellä oleva Iris, joka kirjoittaa ajatuksiaan vihkoon päiväkirjanomaisesti. Extradiegeettinen eli tarinan ulkopuolinen hän-kertoja tietää ja muistaa paikoin jopa Iirixistä itseään enemmän. Muiden henkilöhahmojen ajatuksista kertojalla vaikuttaa kuitenkin olevan käytettävissään vain Iirixen tulkinnat ja päätelmät. Iirixen näkökulma on siis vahva myös silloin, kun tarinan ulkopuolinen kertoja on äänessä. Lukion toisen luokan jälkeisenä kesänä Iris on Ellenin järjestämässä kesätyössä. Kesätyön vuoksi Ellen on määrännyt, että Iirixen on oltava joka iltana kotona tasan kymmeneltä. Yhtenä iltana Iris myöhästyy eikä Ellen päästä häntä enää sisälle. Iris muistaa Raulin olevan yksin kotonaan ja he viettävät yön yhdessä. Seuraavaa aamua kuvaavat ulkopuolisen kertojan sanat:

Hän oli paisuksissa, tainnoksissa, kylläinen, onnellinen. Ja vahingoniloinen: olisipa Ellen tiennyt, millaisen yön hänelle järjesti. Mitä se vanhapiika tiesi ja ymmärsi? Hän oli viettänyt yön maailmassa, jossa Ellen ei ollut käynyt koskaan, josta Ellenillä ei ollut aavistustakaan. [...] Viiden jälkeen iltapäivällä hän meni kotiin kuin ei mitään olisi tapahtunut. Ellen ei sanonut hänelle sanaakaan, mutta kattoi pöydän kahdelle ja oli leiponut raparperipiirakan. Iiri oivalsi, että Ellen oli pelästynyt. Mitä ihmisetkin sanoisivat, jos tulisi ilmi, että hän oli lukinnut alaikäisen tytön yöksi ulos, jättänyt heitteille hoteisiinsa uskotun orpolapsen. Iris tunsii voitonriemua: ase olikin hänen kädessään. (R, 130.)

Katkelma näyttää hyvin sen, miten Iirixen näkökulma on vahvasti läsnä myös ulkopuolisen kertojan lauseissa. Samalla se on esimerkkinä siitä, miten nuori Iris määrittelee Elleniä: Ellen on kokematon vanhapiika, joka ei voi edes kuvitella Iirixen maailmaa. Lisäksi Iris uskoo tietävänsä Ellenin ajatukset. Iris päättelee, että Ellen hyvittelee tekoaan vain, koska pelkää oman maineensa puolesta.

Alan Palmer, jonka ajatuksia kerronnasta esittelin luvussa kolme, näkee kertojan ns. positiivisena vallankäyttäjänä. Palmerin (2004, 176–177, 185) mukaan lukija tekee jatkuvasti omia tulkintojaan henkilöihahmoista, ja kertoja tuo esiin yhteyden henkilöihahmon ajatusten ja tekojen välillä. *Rakkaassa* sekä minä- että hän-kertoja luovat yhtenäistä tarinaa Iiriksen näkökulmasta. Kerronta *Rakkaassa* mukautuu eri-ikäisen Iiriksen kieleen. Erityisesti lapsen ja nuoren kieli on paikoin kohosteisesti esillä.

Ensimmäisen luvun alussa siteerataan Maila Pylkkösen runoa, joka pohtii muistamisen ja unohtamisen välistä suhdetta. Matkan varrella Iiris muistaa paljon eivätkä kaikki muistot ole mieluisia. Osan niistä Iiriskin vaikuttaisi unohtavan mielellään, mutta hän lähtee kuitenkin muistojen matkalle, vastauksia etsimään. Iiris ikään kuin pikakelaa läpi elämäntarinansa tähän hetkeen saakka. Hetkeen, josta matka menneisyyteen alkaa. Iiris on mielessään jakanut elämänsä merkityksellisten ihmisten mukaan. Ellen, Rauli ja Risto ovat kaikki vaikuttaneet Iirikseen, kukin tavallaan ja aikanaan, Rauli jopa ikuisesti. Johdannossa ollut lainaus (”Oli Ellen, jonka kanssa oli elettävä lapsuus...”) tiivistää sen, miten Iiris nyt eläkkeellä näkee oman menneisyytensä episodeina, joissa jokaisessa toinen pääosan esittäjä vaihtuu. Samalla katkelma antaa ymmärtää, että Iiris kokee jääneensä ihmissuhteissaan vaille vastauksia ja aikoo nyt lähteä etsimään niitä. Etsiminen ja vastaamaan paneminen on kuvaannollista, Iiriksen omien muistikuvien kautta tapahtuvaa, koska hänellä ei ole yhteyttä keneenkään, jolta vastauksia haluaa: Risto ja Rauli ovat kuolleet ja Ellenin Iiris on sulkenut pois elämästään jo vuosikymmeniä aiemmin.

Lainaus on myös teoksen kerronnallisia seikkoja ajatellen merkityksellinen. Kyseiset rivit ovat Iiriksen, teoksen minä-kertojan ja tarinan päähenkilön, kirjoittamia. Iiris ei kuitenkaan ole teoksen ainoa kertoja, vaan vuorottelee tarinan ulkopuolisen kertojan kanssa. Kuten myöhemmin käy ilmi, lukijana ja tulkitsijana on paikoin mahdotonta erottaa kertojien ääniä toisistaan. Olen kuitenkin päätynyt siihen, että kolmannen persoonan kertojan on oltava läsnä vain tekstin tasolla, sillä paikoin hänen muistinsa ylittää sellaisiin menneisyyden yksityiskohtiin, jotka Iiris itse on jo unohtanut eikä kertoja ole myöskään kukaan muu romaanin henkilöistä.

4.1 Orvosta pikkutyöstä epävarmaksi nuoreksi

Iiriksen lapsuus ja nuoruus on Ellen-tädin aikaa. Kun Iris menettää vanhempansa auto-onnettomuudessa, Ellen ottaa Iiriksen luokseen asumaan. Ellen on niin erilainen kuin Iris tai Iiriksen äiti, että heidän yhteiselonsa on täynnä törmäyksiä. Iris ei osaa arvostaa Ellenin välittämisen osoituksia. Ei sitä, miten Ellen sisustaa hänelle kauniin ja tyttömäisen huoneen tai sitä, miten Ellen ostaa hänelle käytännöllisiä ja kestäviä vaatteita. Iris on tottunut siihen, että koti on iloisen sekaisin ja täynnä kauniita mutta epäkäytännöllisiä tavaroita. Ellen vaatii hyvää käytöstä ja koulumenestystä ja vaikuttaa osaksi piilottavan omaa epävarmuuttaan erilaisten vaatimusten taakse. Ellen ei osaa asettautua vanhempansa äkkinäisesti menettäneen pikkutyön asemaan, kun taas Iris tulkitsee Ellenin käytöksen ilkeydeksi.

Eräs ruskealuominen poika jää Iiriksen mieleen jo vanhempien hautajaisista. Koulun aloittaessaan Iris näkee toisella luokalla olevan, ruskealuomisen, Rauli Arovaaran ja päättelee, että kyseessä on sama poika. Raulista tulee Iirikselä lähes pakkomielle. Iris käy koulussa vain nähdäkseen Raulin, kiertää pihalle pidemmän tien kautta törmätäkseen Rauliin portilla, toivoo näkevänsä Raulin meno- tai tulomatalla. Iris ei anna Ellenin saattaa häntä kouluun, koska ei halua Ellenin näkevän Raulia:

Saattamaan ei saa tulla! Häntä pelotti vielä enemmän kuin ensimmäisenä päivänä, mutta Ellen ei saanut tulla, koska siellä oli se hautajaisten kaunis poika, jolla oli otsassa äidin ruskean silkkipuseron ruskea nappi. Se on nähtävä yksin. Sen on nähtävä Iris yksin. Iris ei tiennyt miksi, mutta niin vain oli. (R, 66–67.)

Raulista tulee yhteys edesmenneen äidin ja Iiriksen välille. Joku, joka tuo äidin vielä kuoleman jälkeenkin vähän lähemmäksi. Katkelma on kerronnallisesti teokselle tyypillinen. Tarinan ulkopuolinen kertoja on läsnä, mutta sanat ja ajatukset ovat koulunsa vasta aloittaneen Iiriksen. Iris kieltää Elleniä saattamasta, mutta ei itsekään tiedä kieltämisen perimmäistä syytä. Klassisen narratologian näkökulmasta (esim. Genette 1980, 172) lainauksessa on kyse kerronnan alistamasta vapaasta epäsuorasta esityksestä. Jälkiklassinen tulkinta (esim. Phelan 2005, 111-117) kuvaa tilannetta kuitenkin paremmin: kertojan avustuksella lukija tietää, kenen ääni tekstistä kuuluu, mutta kokija on päähenkilö itse eikä päähenkilön kokemus ole kerronnalle alisteinen.

Iris huudahtaa joko ääneen tai mielessään ”Saattamaan ei saa tulla!” Sen jälkeiset lauseet jäävät kuitenkin äänettömiksi. Tätä tulkintaa puoltaa kohtausten itsensä lisäksi teoksen kokonaisuus. Iiriksen ja Ellenin välillä ei vallitse sellainen uskoutumisen ja luottamuksen

ilmapiiri, että Iris avaisi tuntojaan tällaisissa tilanteissa. Lyhytsanaisuus ja perustelemattomuus taas ylläpitävät sulkeutunutta ilmapiiriä ja mahdollistavat väärinkäsityksiä heidän välillään. Se onkin merkittävä tekijä kerronnan luotettavuuden arvioinnissa. Kun Iris on kohtauksen kokemuksellinen keskus, lukijalle välitetään Iiriksen yksilöllisiä ajatuksia ja tunteita, ei yleisiä totuuksia, jotka molemmat kertomuksen osapuolet allekirjoittaisivat. Jos kokemuksellinen keskus olisi Ellen, yhteiset kohtaukset esittäytyisivät todennäköisesti täysin eri valossa. Puhumattomuus ja tunteiden tasolla selvästi vallitseva välimatka vielä syventänevät kuilua heidän kokemuksiensa välillä.

Myöhemmin Raulin luomi leikataan ja tilalle tulee pieni risti. Iris kuvittelee äidin merkinneen Raulin nyt uudelleen:

Milloin se tapahtui? Jo paljon ennen kuin he alkoivat olla. Ennen kuin alkoi se hämärissä hiippailu, pusikoissa piileskely, etsiminen, jäljittäminen, muka vahingossa yhteen sattuminen, suunnaton ilo, kipu, itku ja hirveä häpeä. Äiti oli tullut katumapäälle niin kuin olisi arvannut, ettei hänen Iiriksensä kelpaa sille merkitylle pojalle, ei ole sille tarpeeksi kaunis, tarpeeksi tyylikäs, tarpeeksi nokkela. Älä koske siihen poikaan, siitä ei hyvä seuraa. Ja höpsistä. Äiti ei sanonut yhtään mitään. Äitiä ei ollut olemassakaan. (R, 72.)

Lainaus antaa äänen kertoja-Iirikselle, joka muistelee, milloin äidin ruskea nappi olikaan hävinnyt Raulin kasvoilta. Samalla lukijalle avautuu se, miten Iris suhtautuu menneisyyteensä Raulin kanssa ja vähän epäsuoremmin myös Iiriksen kokema äidin ja puuttumaan jääneiden äidillisten neuvojen kaipuu. Rauliin liittyy suunnatonta iloa lukuun ottamatta monia negatiivissävytteisiä tekoja ja tunteita: piileskelyä, kipua, häpeää. Näin jälkeinpäin Iris kuvittelee äidin yrittäneen viestittää ja varoittaa Raulista, kunnes hän päättää ajatuksen vähätellen ”Ja höpsistä. Äiti ei sanonut yhtään mitään. Äitiä ei ollut olemassakaan.” Tähän hän nyt päätyy, vaikka nuorelle Iirikselle äiti on jatkuvasti ollut olemassa. Iris on aikanaan ikään kuin sivuuttanut menetyksensä ja kieltäytynyt kuvittelemasta tyhjää kotia tai itkemästä haudalla vanhempien vuoksi, koska he olivat yhä olemassa, he olivat Iiriksessä.

Felskin itsensälöytämiskertomuksiksi nimeämille feministisille kehitysromaneille tyypillistä on sosiaalisen sukupuolen ongelmallisuus. Iiriksen elämää leimaa lapsesta saakka itsensä häivyttäminen ja piilottelu. Hän kokee, ettei vastaa odotuksiin, joita tytölle ja naiselle eri elämänvaiheissa ulkopuolelta asetetaan. Iris ei sure vanhempiensa kuolemaakaan sillä tavalla, jonka Ellen ystävineen näkee oikeaksi. Äidinkin suuhun hän kuvittelee vähätteleviä lauseita itseensä liittyen. Ettei hän äidin mielestä olisi ollut riittävän nokkela, tyylikäs tai kaunis. Feministisestä näkökulmasta mielenkiintoinen on Iiriksen kuvitelma siitä, että äiti arvottaisi

hänen luonteenpiirteitään ja ulkoisia ominaisuuksiaan sen mukaan, miten riittämättömiä ne ovat pojalle, johon Iiris on ihastunut. Kauneus ja nokkeluus ovat perinteisesti naiseen liitettyjä positiivisia ominaisuuksia, joissa Iiris kokee itsensä epäonnistuneeksi.

Ainoat asiat, jotka Iiris kuulee vanhempiansa kuolemasta, ovat: ”Ylikäytäväonnettomuus. Törmäsi junaan. Täysin romuksi. Kuolleet heti.” (R, 25.) Näin Iiris kuulee Ellenin kuvailevan tilannetta ystävättärilleen. Ensimmäisenä iltana Ellenin luona Iiris vaipuu unelmiin, joihin hänet vie äidin lehdestä leikattu elokuvatähden kuva:

Hän on Pier Angelin näköinen, vaikka ei tietenkään sen niminen; eihän kukaan halua olla nimeltään Pier. Hän on Iiris. Hän on kaikkein kaunein. Hän saa kaiken mitä haluaa. Hän saa myös kaiken sen, mitä toiset haluavat. (R, 33–34.)

Katkelmassa kertoja-Iiris palaa kymmeniä vuosia vanhoihin muistoihin, ensimmäiseen vanhempien kuoleman jälkeiseen iltaan ja yöhön. Iiris muistaa jo noilta vuosilta kauneuden haaveensa ja sen, miten hän on silloinkin väheksynyt itseään ja toivonut olevansa joku muu. Unessa äänessä on pieni tyttö toiveineen ja haaveineen. Katkelma on monitulkintainen. Toiston ja lapsenomaisten ajatusten voi hyvin kuvitella kuuluvan Iirikselte itselleen. Lapsi voi myös hyvin kutsua ajatuksissaan itseään yksikön kolmannella persoonalla. Tapahtunut menetys on ollut liian suuri kohdattavaksi ja käsiteltäväksi, joten mielikuvitusleikkiin on helpompi turvautua ja nukahtaa. Mahdollista on kuitenkin myös se, että Iiriksen ajatukset ovat kertojan raportoimia.

Iiriksen suru ei purkaudu itkuna, kuten Ellenin mielestä kuuluisi. Ellen vaikuttaa jopa epäilevän, ettei Iiris sure vanhempiansa menetystä ollenkaan. Ellen haluaa tyhjentää Iiriksen vanhan kodin. Yksin jäädessään Iiriskin kuvittelee kävelevänsä sinne. Ulko-ovella kuvien kaivaminen muistista kuitenkin vaikeutuu:

Kuva ei syntynyt, ei vaikka hän kuinka yritti. Siellä ei ollut ketään, ei ketään. Iiriksen valtasi hätä. Jokin pohjassa pidettävä, kipeä ja möykkyinen oli nousemassa ylös, työntymässä paineena kurkkuun ja kuumana tulvahduksena silmiin asti [...]. (R, 44.)

Juuri vanhempansa menettänyt Iiris selviytyy uskottelemalla itselleen, että kotona kaikki on kuten ennenkin. Estääkseen liian lopulliselta tuntuvan surun Iiriksen mieli ei suostu kuvittelemaan tyhjää kotia. Kertoja raportoi Iiriksessä syntyvän tunteen niin aidosti ja taas kerran lapsenomaisin sanankääntein, että kertojan ja henkilöihahmon diskurssit kietoutuvat lauseissa tiiviisti toisiinsa.

Jouluna Ellen vaatii, että heidän on käytävä hautausmaalla. Siellä Iiris itkee yksin haudalle jäävän kynttilän vuoksi eikä vanhempiansa vuoksi kuten Ellen luulee. ”Ei hän hautausmaalla

ikäväinyt isää ja äitiä, he eivät olleet siellä. He olivat kotona ja he olivat Iiriksessä niin kuin kotikin oli.” (R, 62.) Iiriksen ja Ellenin tavat surra ovat täysin erilaiset. Iris on surussa vilpittömän eikä mieti, mikä olisi oikea tai yleisesti hyväksytty tapa surra menetystä. Itkun ja surun kokemukset kuulostavat lapsen tuntemuksilta: kipeä möykky kurkussa ja lapsenusko siihen, että isä ja äiti ovat yhä kotona.

Lapsena Iris viettää usein aikaa kielletyssä paikassa, siellä radan varressa, jossa ”isä ja äiti olivat menneet ihan mäsäksi niin, että heidät piti kerätä pieninä palasina lähes kilometrin matkalta” (R, 35). Iris miettii, mitä äiti sanoisi, jos kuulisi Iiriksen puhuvan siellä rumia. Peiliin katsoen hän tekee lupauksen, ettei puhu siten enää koskaan. Peilaustuokio jatkuu: ”Hän hymyili itselleen, ensin leveästi hampaat näkyvissä, sitten pää vähän painettuna, ujosti, suloisesti. Hän näytti kauhealta. Hän oli ruma.” (R, 36.) Ellenin kiellosta huolimatta Iris peilailee jatkuvasti: ”Hänen oli nähtävä, että hän on” (R, 36). Peili toimii Iirikselä todisteena siitä, että hän on olemassa. Iris ei voi olla peilailematta jatkuvasti, vaikka ei pidä näkemästään.

Iris on itselleen olemassa peilin kautta ja olemassaolo on vahvistettava peilistä säännöllisesti, vaikka peili onkin samalla vihollinen. Kuten aikaisemmasta lainauksesta kävi ilmi, Iris haaveilee olevansa kuin Pier Angeli, pieni ja tumma. Peili kuitenkin romuttaa haavekuvat eikä auta vaikka miten erilaisissa asennoissa sille hymyilee. Tulkitsen, että kertoja raportoi tässä Iiriksen ajatuksia, vaikka toinen mahdollisuus toki on, että kertoja esittäisi lainauksessa omia mielipiteitään Iiriksen ulkonäöstä.

Iris vakuuttuu siitä, että Rauli on ollut hänen vanhempiansa hautajaisissa. Iris kokee tuon pienen pojan olleen ainoa lämmin kohta koko tilaisuudessa, mutta vuosia myöhemmin Iiriksen ja Raulin seurustellessa Rauli ei myönnä olleensa siellä. ”Sinä se olit. Sinua minä katsoin. Sinun tuoksusi minä tunsin. Minä rakastin sinua jo silloin. Minä olen rakastanut sinua aina.” (R, 40.) Näissä lauseissa muistot kerrostuvat romaanille tyypillisesti. Kertoja-Iris muistelee iltaa Raulin kanssa teini-ikäisenä ja samalla sitä, miten teini-ikäinen Iris on muistellut lapsuuttaan, vanhempiansa hautajaisia. Muistojen kerrostuminen on kiehtovaa ja tuo kerrontaan samalla epävarmuuden. Miten oikein kertoja muistaa alle 20-vuotiaan itsensä ajatuksia? Entä miten oikein kertoja muistaa alle 10-vuotiaan itsensä ajatuksia? Kertooko hän sen, mitä muistaa vai vain valittuja osia? Onnistuuko hän muistamaan ja unohtamaan vapaasti kuten romaania kehystävässä runossa toivotaan?

Iris vaikuttaa kadottaneen itsensä jo lapsena menettäessään vanhempansa. Teini-ikäisenä Iris tulee keväisin, lyhyiden ja pimeiden talvipäivien jälkeen, levottomaksi. Ellen ei ymmärrä levottomuutta ja ihmettelee, mikä Iiristä vaivaa:

Mikä sinua vaivaa, kiehnäät ja mouruat kuin kipeä kissa? Hän oli kipeä kissa, illansuun hiiviskelijä, yön saalistaja, viekas, arka luikkija, täynnä puremisen, kynsimisen, raapimisen, nujertamisen ja nujerretuksi tulemisen himoa, kaipausta, värinää, vieras itselleenkin. (R, 79.)

Kertoja muistaa Ellenin kysymyksen ja samalla ikään kuin teini-ikäisen Iiriksen äänettömän vastauksen. Jo silloin Iris on kokenut olevansa monia, itselleen vieraita asioita. Olisiko Iris kuitenkin kuvaillut itseään edes ajatuksissaan kaikilla näillä sanoilla? Saalistajat ja luikkijat vaikuttavat kertojan värittämältä kieleltä, vaikka luettelo päättyykin vierauteen, joka on Iirikselle ominainen tunne ja tulee esiin useamman kerran kertomuksen aikana. Vierauden tunteen lisäksi Iiristä painaa ajatus siitä, että hän on valheellinen. Monissa tilanteissa Iris haluaa välttää huomiota ja kokee, että hänen on käyttäydyttävä tietyllä tavalla tullakseen hyväksytyksi. Hän miettii jatkuvasti sitä, miten voi peittää todellisen Iiriksen muilta. Esimerkiksi rippikoulun aikana hän säikähtää sitä, miten välinpitämätön on uskonasioita kohtaan. Näissä tilanteissa hän kuitenkin kokee tarpeelliseksi esittää, etteivät ne ole hänelle yhdentekeviä. Romaanissa toistuvat kohtaukset, joissa Iris pohtii olemistaan muiden kautta ja kokee kauhun tunteita kuvitellessaan sitä, mitä muut hänestä ajattelevat. Seuraava lainaus osoittaa sen, että Iris uskoo valehtelevansa ja esittävänsä itselleenkin onnistuneesti jotain valheellista. Aivan kuin vain muut voisivat tietää ja tuntea todellisen Iiriksen ja halutessaan levittää näitä tietoja ulkopuolisille:

Hän kääntyi ja lähti toiseen suuntaan, jos näki kadulla Ellenin, Onervan, Irjan tai Aina Vuorisen tai jonkun muun Ellenin tuttavan, jolle varmasti oli puhuttu pahaa hänestä, paljastettu millainen hän todella on. Se oli hänen mielessään aina: kohta paljastun, kohta kaikki näkevät millainen todella olen. (R, 88.)

Katkelma ilmentää vahvasti sitä, että Iris pitää todellisena minänään rakennelmaa, jonka muut ihmiset hänestä luovat. Lainauksen tilanteessa Iiriksen todellinen minä koostuu hänen mielestään juuri kaikesta siitä, mitä Ellen on tutuilleen hänestä kertonut. Iris ei jostain syystä usko, että mikään tai kukaan ulkopuolinen ei voi määritellä sitä, kuka toinen on. Mitenkään selväksi ei missään vaiheessa lukijalle tule se, mitä kaikkea hirveää Iris pelkää muiden itsestään paljastavan, mutta jotain merkittävää se joka tapauksessa on. Jotain sellaista pahuutta, jonka Iris uskoo kaikkien tuomitsevan. Iris tekee paljon päätelmiä Ellenistä. Lukija ei saa varmuutta siitä, milloin päätelmät ovat oikeita ja milloin vääriä. Ne voivat olla Iiriksen oman epävarmuuden värittämiä, mutta vaihtoehtoisesti myös Ellenin katkeruuden sävyttämiä

totuuksia. Todennäköisimmältä tuntuu näiden yhdistelmä. Osa Ellenin asettamista rajoitteista ja sanomista moitteista vaikuttaa kuitenkin huolehtivan vanhemman käytökseltä. Osaksi Ellenin sisäinen taistelu näkynee Iirikselle turhana komenteluna ja hallitsemisena.

Esittelin edellisessä luvussa tilanteen, jossa Ellen määrää Iirikselle kotiintuloajan. Iris jättää noudattamatta sitä, minkä vuoksi Ellen jättää Iiriksen yöksi ulos. Iris viettää yön Raulin luona ja palaa kotiin seuraavana iltapäivänä. Ellen hyvittelee tapahtunutta tarjoamalla raparperipiirakkaa. Esimerkiksi tuossa tilanteessa Iris tulkitsee Ellenin käytöstä omasta näkökulmastaan. Hän näkee, että Ellen hyvittelee Iiristä vain pelastaakseen oman maineensa. Lukijana tulkitsen, että Ellen päästää tunteensa valloilleen päättäessään jättää tytön yöksi ulos, koska tämä ei ole noudattanut sopimusta. Jälkikäteen tapahtuvan hyvittelyn näen sitten taas aikuisen osoittamana katumuksena. Sen ei tarvitse liittyä oman maineen pelastamiseen kuten Iris tulkitsee. Eihän raparperipiirakan tarjoaminen estä Iiristä kertomasta tapahtuneesta muille. Ellenin ja Iiriksen välit ovat monimutkaiset, ja lukijana on lähes täysin tukeuduttava Iiriksen näkökulmaan. Siksi monet päätelmistä, joita Iris tekee Ellenistä tai muista henkilöihahmoista, jäävät lukijan tulkinnan varaan.

Sitä, kuinka syvälle Iirikseen on juurtunut sellainen käsitys, että hänessä on jotain vikaa, kuvastaa hyvin seuraava katkelma. Lukion jälkeisenä kesänä Iris on päässyt töihin sairaalan puhelinkeskukseen: ”Hänen työkaverinaan oli Regina, niin lempeä ja ystävällinen pieni nainen, että se tuntui melkein luonnottomalta. Hän rupesi epäilemään, että oli itse muuttunut jotenkin siedettävämmäksi.” (R, 173.) Toisen kerran Iiriksen uskoa omaan viallisuuteensa horjutetaan yliopistossa. Iris yllättää itsensä ja menestyykin hyvin Riston heille valitsemissa suomen kielen opinnoissa:

Jos hän pystyy menestymään siinä missä muutkin, jopa paremmin kuin suurin osa, eikö hänen pitäisi myös pyrkiä menestymään hyvin. Oliko tämä sitä, mitä kutsuttiin kunnianhimoksi? Eikö hänessä siis ollutkaan kaikki vialla? (R, 181.)

Se, että joku käyttäytyy Iiristä kohtaan ystävällisesti tai se, että Iris huomaa pärjäävänsä, tuntuu hänestä epätodelliselta. Jopa niin epätodelliselta, että Iris kuvittelee itse muuttuneensa jotenkin erilaiseksi, sellaiseksi, jossa onkin jotkin asiat kohdallaan ja josta olisi mahdollista pitää. Kertoja raportoi näitä ajatuksia ja epäilyksiä, mutta ne kuulostavat tälläkin kertaa Iiriksen sisäiseltä puheelta.

Edellä esiin tuomieni lainausten tarkoituksena on osoittaa, miten teoksessa rakennetaan orvon pikkutytön ja epävarman nuoren naisen representaatioita. Olennaisia keinoja ovat

sanavalinnat ja lauserakenteet. Vaikka ulkopuolinen kertoja on tekstissä läsnä, sanat kuulostavat lapsen sanoilta ja lauseet kuulostavat enemmän ajatelluilta kuin kerrotuilta. Puhekielisyys ja lapsenomaisuus toistuvat. Kertoja vaikuttaa sekoittuvan joukkoon lähinnä värittämällä tai selkeyttämällä paikoin Iiriksen ajatuksia: oliko Iiriksen alkuperäinen ajatus esimerkiksi ”olenko muuttunut jotenkin siedettävämmäksi tai eikö minussa siis ollutkaan kaikki vialla”? Vai tiivistikö kertoja polveilevämät itsepohdiskelut tällaiseen muotoon?

4.2 Toivottomasti rakastuneesta onnettomaksi aviopuolisoksi

Iiriksen rakkaus Raulia kohtaan on peräisin jo lapsuudesta. Iris on vakavissaan, mutta Rauli lähinnä leikittelevä ja välinpitämätön. Iiriksen ihailu kelpaa Raulille, mutta heidän välinsä hän pitää piilossa muilta. Iris ajautuukin sitten suhteeseen Riston kanssa. Iris pitää Riston perheestä ja siitä ajatuksesta, että Risto on Raulin kaveri. Salainen suhde Raulin ja Iiriksen välillä jatkuu Ristosta huolimatta.

Seuraava katkelma kuvaa Iiriksen suhdetta Rauliin. Iris on Raulin suhteen pakkomieltainen eikä osaa päästää Raulista irti, vaikka suhde on tuottanut paljon mielipahaa, ja rakkauden tunne on vaikuttanut olevan yksipuolinen. Näin Iris muistelee rakkauttaan Raulia kohtaan: ”Se oli jo ohi, täysin ohi, Iris oli jo aivan välinpitämätön, mutta kuolema nosti Raulin uudelleen rakastetuksi; rakkaus nousi kuin tuliperäinen saari merestä, kuin uponnut manner. [...] Sen minkä menettää, joutuu pitämään ikuisesti.” (R, 116.) Iris ja Rauli ovat tapailleet salaa Ristosta tai Raulin muista suhteista huolimatta. Muistellessaan Iris päätyy siihen, että aikanaan niin tärkeä rakkaus vaikuttaakin nyt epäaidolta. Lainauksen sanat kuulostavat Iiriksen omilta ajatuksilta ja tuntemuksilta, mutta ulkopuolinen kertoja välittää ne lukijalle. Iris on vihdoinkin muuttunut Raulin suhteen välinpitämättömäksi, mutta sitten Rauli kuolee, ja kuolema nostaa jo kerran sammuneet tunteet takaisin pintaan.

Toisaalta Raulin kuoleman ajattelemisen saa Iiriksen vihaiseksi. Hän uskoo, että elämä olisi kaikista huolimatta johdattanut heidät vielä yhteen: ”Lopulta me olisimme tavanneet, päätyneet samaan paikkaan samaan aikaan. Sinä se olit. Minä niin halusin, että se olisit ollut sinä. Sinua minä rakastin. Minä olen rakastanut sinua aina.” (R, 204.) Lainaus kuulostaa siltä, että Iiriksen on vakuutettava itsensäkin siitä, että Rauli oli hänen elämänsä rakkaus. Ensin hän on asiasta täysin varma, mutta sitten varmaa onkin ainoastaan se, että Iris olisi halunnut asian

olevan niin. Katkelma on romaanissa merkitty selvästi Iiriksen kirjoittamaksi. Kyseisessä luvussa kertoja-Iiris kirjoittaa punakantiseen vihkoonsa muistoja uniinsa tulevista elämänsä ihmisistä, jotka valveilla tuntuvat katoavan irrallisiksi yksityiskohdiksi. Rauliin liittyvät, vihkoon talletetut, muistot päättyvät noihin lainauksen virkkeisiin.

Iiriksen rakkaus Raulia kohtaan on nuorena ollut muilta piilotettava salaisuus, joka on yhdistänyt Iiriksen Rauliin, mutta ei saanut Raulia kunnioittamaan tai rakastamaan Iiristä. Vuosikymmeniä myöhemmin Iiris itse pohtii, mitä erityistä Raulissa oli: ”Oli siinä erityistä. Se minun rakkauteni. Se sijaitsi Raulissa. Olin sijoittanut sen Rauliin ja siitä tuli ikään kuin Raulin ominaisuus.” (R, 291.) Niin tämä kuin edellinenkin lainaus kertovat surullista tarinaa Iiriksen elämästä. Vanhempiensa kuoltua Iiris on keskittänyt kaiken rakkautensa ja omistautumisensa ruskealuomiseen Rauliin, joka ei kuitenkaan ole vastannut Iiriksen tunteisiin, mutta on vaikuttanut hyödyntävänsä mielellään Iiriksen mielenkiintoa.

Edellinen lainaus kuvastaa sitä, miten Iiris vuosikymmeniä myöhemmin näkee Raulin ja oman rakkautensa Raulia kohtaan. Ne ovat Iiriksen Ellenille osoittamia sanoja. Iiris on eläkkeellä, ja hänet on soitettu Ellenin avuksi tämän viimeisiksi elinviikoiksi. Vuosiksi katkennut yhteys Ellenin ja Iiriksen välillä palautuu vihdoinkin. Yhteisistä vuosista poiketen nyt he osaavat jo vähän jutella keskenään. Kyseisessä kohtauksessa Iiris on saattohoitamassa Elleniä, ja he juttelevat menneisyydestään. Iiris kertoilee suhteestaan Rauliin ja toteaa, ettei olisi ottanut Raulia omakseen, kaikesta siitä piirittämisestä huolimatta. Jälkikäteen Iiris näkee tilanteen aivan toisin kuin ennen. Iiris on oppinut kyseenalaistamaan nuoruuden ajatuksiaan ja tunteitaan. Hän on erottanut toisistaan rakastumisen ja oman rakkauden toiseen henkilöön sijoittamisen. Tulkitsen sen liittyvän aikaisempaa parempaan itsetuntemukseen, jonka päähenkilö itsensä löytämiskertomuksissa monesti saavuttaakin. Iiris on vanhempien kuoleman jälkeen selviytyäkseen tarvinnut elämälleen uuden kiintopisteen, ja Raulista tuli sellainen. Ellenillä taas on nuorena ollut suhde Iiriksen isän kanssa. Iiriksen isä on kuitenkin päätynyt naimisiin Ellenin siskon kanssa. Ellen on tuntenut katkeruutta ensin heidän avioliitostaan ja sitten heidän kuolemastaan, mutta nyt Ellen paljastaa, että ei lopulta kuitenkaan olisi huolinut Iiriksen isää itselleen, vaikka asiat olisivat menneetkin eri tavalla.

Kun Iiris opiskeluvuosinaan saa uutisen Raulin kuolemasta, palaa lapsuuden Iiriksen ääni kerrontaan: ”Nimikin sanottiin. Rauli se oli. Rauli Arovaara. Rauli on mennyt ihan mäsäksi.” (R, 196.) Sanat ovat näennäisesti ulkopuolisen kertojan kuten silloinkin, kun Iiriksen vanhemmat kuolivat, mutta ne vaikuttavat pienen lapsen, Iiriksen, ajatuksilta. Ensin

vanhemmat ”menivät ihan mäsäksi” ja vuosia myöhemmin sama kävi Raulille. Kohtaus jatkuu vielä kuvauksella siitä, miten Iiris vajoaa tilanteessa samanlaiseen horrokseen, pakotettuun kieltämykseen, jollaisen avulla hän lapsena selvisi vanhempiansakin kuolemasta murtumatta ulkoisesti kaikesta sisällä liikkuvasta huolimatta.

Teini-ikäisenä Iiris kapinoi Ellenin sääntöjä vastaan. Iiris ei viihdy koulussa eikä osaa olla opettajien seurassa, mutta herää eloon aina välituntisin. Lainausta edeltää kuvaus siitä, miten Ellen ei saa Iiristä pysymään kotona tai edes noudattamaan kotiintuloaikoja. Linaus kertoo, miten Iiris viettää iltansa päiväkirjan parissa, mikäli Ellen jotenkin saa ulos karkaamisen estettyä:

Suuttuessaan hän sanoi Elleniä paskaämmäksi. Hän sanoi, ettei ollut pyytänyt päästä Ellenin hoteisiin. Päiväkirjaansa hän kirjoitti, että Ellen on paska, vanhapiika, siveydensipuli, korppuperse, idiootti ja despootti, ja vanha, vanha, vanha.” (R, 87.)

Kerronta seuraa osuvasti Iiriksen kasvua lapsesta teiniksi. Lapsuuden menetyksen aiheuttaman kivun peittäminen näennäisellä keveydellä vaihtuu teini-ikäisen vihamieliseksi kapinoinniksi. Kertoja toistaa Iiriksen nuorena käyttämiä sanoja. Katkelma on hyvä esimerkki siitä, miten epäsuora esitys yhdistää kaksi eri diskurssia keskenään niin, että lukijalle kokemus vastaa lähes suoraa lainausta. Teini-ikäisen Iiriksen ääni kuuluu kertojan esityksestä.

Iiris pohtii, että mikäli Ellen lukisi hänen päiväkirjaansa, hän löytäisi sieltä Iiriksen Raulia koskevat tekstit, mutta myös Iiriksen Elleniä itseään koskevat tekstit.

Mutta Iiris tiesi, ettei Ellen lukenut. Ei siksi, että se olisi ollut Ellenille kunniakysymys, vaikka hän niin itse sanoi. Ellen ei lukenut, koska ei halunnut tietää, mitä Iiris hänestä kiukuspäissään ajatteli, ei halunnut joutua tekemisiin sen tiedon kanssa, tahraantua siinä. (R, 87.)

Katkelmassa kertoja muistelee, että Iiris on tietänyt, ettei Ellen lukisi hänen päiväkirjojaan. Hän muistaa myös tietäneensä sille oikean syyn, joka on eri kuin Ellenin itse kertoma. Lainauksessa toteutuu neljännessä luvussa esittelemäni Palmerin kaksoisupotus (*doubly embedded narrative*), jossa henkilöahmo pohtii toisen henkilöahmon ajatuksia ja tekee niistä päätelmiä. Iiris ”tietää”, että Ellenin sanat eivät vastaa totuutta, että Ellen on keksinyt valheen peittääkseen oikean syyn. Kahden mielen ajatukset sekoittuvat tässä keskenään yhden henkilöahmon kokemuksen kautta. Tilanne jää monitulkintaiseksi, ja mahdollisiin tulkintoihin Mäkelän (2009, 120–122) mukaan vaikuttaa varsinaisen fiktiivisten seikkojen konstruoinnin lisäksi lukijan oma mieli odotuksineen.

Lukion toisen luokan jälkeiseksi kesäksi Ellen on hankkinut Iirikselle kesätyön maatalouskaupan konttorista. Iris ei viihdy siellä eikä uskalla pyytää apua. Työpisteenä toimiva lasikoppi on kuuma eikä ovea saisi pitää auki. Koulussa käyminen on ollut Iirikselle vastenmielistä, ja hän kokee jääneensä aina opettajien suosion ulkopuolelle. Kesätöihin kävellessään Iiriksen päässä toistuu koulumatkoilta tuttu ”Hän ei halua, hän ei halua, hän ei halua” (R, 132). Jalat kuitenkin kuljettavat mielessään vastustelevan Iiriksen töihin samalla tavalla kuin aiemmin kouluunkin. Sekä tässä kuvauksessa että aiemmassa koulumatkan kuvauksessa annetaan ymmärtää, että Iiriksen ajatuksissa toistuu nimenomaan ”hän ei halua” eikä ”minä en halua”. Iiriksellä on tapana tarkkailla itseään ikään kuin ulkopuolisin silmin ja siihen sopien on helppo nähdä hänen myös kutsuvan itseään välillä kolmannessa persoonassa. Erityisesti silloin, kun hänellä on tarve ottaa itselleen välimatkaa jostain vaikeaksi kokemastaan tilanteesta.

Ensimmäisen palkkapäivän jälkeen Iiriksen ja Ellenin huonot välit kärjistyvät huudoksi, kun Ellen vaatii osan palkasta ruokarahaksi.

Sinä olet vihannut minua aina. Olet aina tahtonut minulle pelkkää pahaa. En minä niitä tappanut, ei ole minun vikani, että olen täällä sinun vaivoinasi. Olisiko minun pitänyt tappaa itseni, ettei sinun olisi tarvinnut ottaa minua? Ei lapset osaa, kuule, ei ne osaa tappaa itseään, eivät ainakaan niin pienet. Olisit lähettänyt minut lastenkotiin. Sielläkin olisi ollut helpompaa kuin olla sinun vihattavana täällä. Mutta kun piti hurskastella, esittää laupiasta. (R, 136–137.)

Katkelma tiivistää sen, miltä Iiriksestä on tuntunut vanhempien kuoleman jälkeen, miten epätoivotuksi hän on tuntenut itsensä Ellenin luona. Tähän purkaukseen Ellen vastaa kylmästi, että ”Ei olisi pitänyt ottaa, niin. Kasvatustalokseen sinut olisi pitänyt panna.” (R, 137.) Katkelmissa kertoja toistaa useita vuosikymmeniä sitten sanottuja sanoja. Iiriksen huutoa edeltää kertojan alustus: ”Iris tuijotti hetken mykkänä. Sitten päässä humahti ja hänestä repesi joka sauma. Hänellä ei ollut jälkeinpäin mitään käsitystä siitä, mitä hän oli sanonut, oliko yleensä sanonut yhtään järjellistä sanaa, huutanut vain.” (R, 136.) Tämä paljastaa, että kertojalla on täydellinen pääsy Iiriksen pään sisälle ja muistoihin, jopa täydellisempi kuin Iiriksellä itsellään. Mikäli kertoja olisi Iris itse, hän ei olisi osannut toistaa näitä sanoja. Päätelmä edellyttää, että kertoja on luotettava. Kuten tutkielman kolmannessa luvussa kerroin, Dorrit Cohnin mukaan vain tekstin tasolla läsnä oleva heterodiegeettinen kertoja ei voi olla faktuaalisesti epäluotettava. Mielestäni voi kuitenkin kysyä, pitääkö tämä paikkansa myös silloin, kun kerronta on näin vahvasti henkilöihahmon, tässä tapauksessa Iiriksen, fokalisoimaa. Voiko Iiriksen näkökulman vallitsevuus vääristää lukijalle syntyvää

kuvaa? On myös tutkijoita, kuten Bo Pettersson (2005, 71–72) ja Dan Shen (1989, 300), joiden mukaan jokaisen tekstissä puhuvan luotettavuutta voidaan arvioida. Shenin mukaan jopa niiden, jotka eivät itse esitä tekstissä väitteitä.

Kolmas Iirikseen suuresti vaikuttanut henkilö on Risto. Iris ei rakasta Ristoa, mutta pääsee tämän kautta mukaan vapaa-aikansa yhdessä viettävään kaveriporukkaan, saa normaalin perheen ja tuntee ylpeyttä julkisesta poikaystävästä, joka on hänet monien joukosta valinnut: ”Hetimit alkajaisiksi Risto teki selväksi, että hänet oli valittu, kelpuutettu monien joukosta” (R, 152). Iris antaa Riston määritellä itsensä kelpuutetuksi eikä välitä, vaikka Risto näin selvästi alentaa Iiristä ja ylentää itseään. Alkuinnostuksen kadottua Iris kyllä tajuaa, ettei suhteesta seuraa hyvää, mutta ei silti halua luovuttaa. Ajatus naimisiinmenosta ja omasta kodista on jo vallannut Iiriksen: ”Olen tekemässä hirveän virheen. Mitään ei voi peruuttaa, tämä on peruuttamatonta. En voi ei voi, en voi ei voi. [...] Mitään ei peruuteta.” (R, 156–157.) Patriarkaalisen ideologian vallitsevuus näkyy Felskin (1989) mukaan juuri siinä, että naisidentiteetti tunnustetaan miestä täydentävänä ja tukevana. Iris ei tässä vaiheessa näe, että tulevaisuus voisi olla jotain muutakin, vaan pyrkii kaikin keinoin kohti avioliittoa ja perhelämää. Katkelmassa kertoja esittää suoran lainauksen Iiriksen omista sen hetkisistä ajatuksista.

Riston itsetunto vaatii Iirikseltä jatkuvaa pönkitystä. Sen lisäksi, että Risto painottaa valinneensa Iiriksen monen tytön joukosta, hän kertoo Iirikselle useista menneisyyden naisistaan ja lukee jopa jonkun heistä Ristolle kirjoittamia runoja. Myös seksuaalisuus heidän välillään on epäluontevaa:

Jokaisen rakasteluyrityksen jälkeen tuli riita, olivat he onnistuneet miten hyvänsä. Iiriksen piti vanhoa yhtä ja toista ennen kuin Risto rauhoittui. Sinusta ei tuntunut. Tuntuipas. Vannotko? Vannon. Teeskentelit. En teeskennellyt. Vannotko? Vannon. [...] Mutta tätä hän ei saisi pilata. Tässä oli hänen elämänsä. Piti vain kestää naimisiin asti. Sitten nämä ongelmat olisivat ohi. (R, 162–163.)

Iris on omaksunut sosiaalisesti rakentuneen naisen roolin niin, että mikään ei saa häntä epäroimään sen edessä tai kyseenalaistamaan sen oikeellisuutta. Iiriksen alemmuus naisena ja Riston ylemmyys miehenä on luettavissa niin vahvana, että se vaikuttaa itsestäänselvyydeltä. Iiriksen näkemys siitä, minkälaista naisen elämän kuuluu kaikkien yhteisesti hyväksytyjen sääntöjen ja normien mukaan olla, ajaa hänet lopulta naimisiin Riston kanssa. Iris tietää valehdelleensa papille ja Ristolle rakkaudestaan:

Hän valehteli sen pienen kaksion, sen siistin keittokomeron ja sievän olohuoneen ja rimpsuessa tähden. Kunniallisuuden, tavallisuuden ja turvallisuuden tähden. Päästäkseen häpeästä ja jakaakseen Riston kanssa hänen äitinsä. (R, 187.)

Palmerin mukaan kertoja esittää henkilöahmon mieltä yhteydessä tämän toimintaan. Edellinen lainaus on *Rakkaan* osalta näkökulmaa vahvistava esimerkki. Se tiivistää, miten Iris toimii kyseisessä tilanteessa ja minkälaiset ajatukset hänen mielessään ohjaavat toimintaa. Iris valehtelee sen mielikuvan vuoksi, jonka hän on heidän yhteiselostaan rakentanut. Teoksessa ei tarkemmin selitetä, mistä häpeästä Iris kokee irtautuvansa Riston avulla. Siitäkö itsensä paljastumisen häpeästä, jota hän on pienestä pitäen pelännyt vai siitä häpeästä, jota salasuhte Raulin kanssa hänessä aiheuttaa.

Ongelmat Iiriksen ja Riston välille kerääntyvät aina seurustelun aloittamisesta alkaen. Iris rakastaa yhä Raulia, mutta tietää Raulin olevan saavuttamaton. Risto taas on Raulin paras kaveri, jonka kautta Iris tuntee olevansa vähän lähempänä Raulia. Tällaisista tunteista Iris ja Risto aloittavat epäonnistuvan suhteen ja avioliiton rakentamisen: ”Se oli vakavaa alusta pitäen. Risto halveksi Iiristä. Iris inhosi Ristoa. Siinä oli jotain käsittämätöntä, ikään kuin he olisivat jo kaukaa haistaneet toisissaan vihollisuuden kuin koirat.” (R, 147.)

Niin suuri on Iiriksen halu muuttaa elämänsä ja viedä sitä sellaiseen suuntaan, joka hänen mielessään on rakentunut siksi ainoaksi oikeaksi, etteivät Riston vajavaisuudetkaan saaneet mieltä muuttumaan. Iris kyllä epäileekin suhteen onnistumista, mutta pyyhkäisee epäilyt pois:

Häneen leimahti kirkas tieto siitä, ettei hän ollut kenellekään kuuluva eikä kenenkään kanssa liitossa. Hän oli yksin ja ainoana omassa elämässään eikä kukaan saisi häntä siitä pois, ei nostamalla, ei työntämällä, eikä kiskomalla. Ei sekunniksikaan kukaan voisi ottaa häntä pois hänen omasta elämästään. Hän kauhistui. Täytyy voida. Riston täytyy voida. (R, 165–166.)

Iris kokee olevansa vankina omassa elämässään. Se, että hän on yksin, tuntuu liian raskaalta. Kuvitelma siitä, että liitto, ihan minkälainen liitto tahansa, tuo helpotuksen, on vallannut Iiriksen. Nämä odotukset Iris asettaa Ristoon samoin kuin hän aiemmin on asettanut rakkautensa Rauliin. Iris ei näe itsessään voimaa ja kykyä hallita omaa elämäänsä, vaan kokee aina tarvitsevansa jonkun ulkopuolisen apua.

Lopulta tilanne heidän välillään kärjistyy, kun humalainen Risto Iiriksen poissa ollessa lukee Iiriksen Raulista kirjoittamia tekstejä: ”Iiriksen yksityistä, piiloon pantua tekstiä, jossa hän oli purkanut tunteitaan, ikäväänsä, suruaan siitä, että Rauli oli kuollut, puolustanut rakkauttaan Raulia kohtaan.” (R, 219). Rauli on kuollut jo ennen kuin Iris on kirjoittanut ajatuksiaan ylös.

Mitkään selitykset eivät kuitenkaan riitä Ristolle. Hänellä itsellään on jo uusi naisystävä, ja seuraavana päivänä hän ilmoittaa Iirikselle muuttavansa pois.

Iiris itsekin hämmästyty vahvaa reaktiotaan:

Käsittämätöntä miten suunnattomasti hän kauhistui ja hätäntyi. Käsittämätöntä, miten suunnattomasti hän suri ja itki, kun Risto oli lähtenyt. Kuin häneltä olisi äiti kuollut, jo toisen kerran.” (R, 220.)

Sitaatin viimeinen virke jo paljastaakin, miksi Iiriksen kauhistus oli niin suuri. Pelkästään ero Ristosta tuskin vaikuttaisi Iirikseen niin vahvasti, mutta Iiris kokee eron erona perheestä, erityisesti erona Riston äidistä. Iirikselle perheeseen kuulumisen on alun perinkin ollut tärkeämpää kuin suhde Riston kanssa. Helsinkiin Iiris on muuttanut Riston perässä vastoin omaa tahtoaan, eikä hänellä eron jo tullessa ole kaupungissa mitään omaa. Riston avulla Iiris saa kuitenkin työpaikan:

Riston suhteitten avulla ja Riston monien varoitusten ja uhkausten säestyksellä. Silti hän oli iloinen, ja kun hän oli kunnolla töissään sisällä, hän tunsi, että köysi on vähän löysemmällä ja tajusi, että vaikka aikaa menisi miljoona vuotta, jonakin päivänä köysi olisi kokonaan irti. (R, 220–221.)

Iiriksen sisäinen yksinäisyys huokuu siitä, miten hän haluaa ripustautua Rauliin ja Raulin jälkeen Ristoon ja Riston perheeseen. Hetken aikaa Iiris jopa ajattelee avioliiton Riston kanssa toimivan. Kaikki on hyvin niin kauan kuin he olivat liikkeellä: kulkevat elokuvissa ja erilaisissa tilaisuuksissa. Ongelmia tulee vain kahden kesken. Riston armeijaan meno kuitenkin muuttaa tilanteen: ”Risto lähti, ja Iiris oli vapaa. Se oli huumaavaa. Hän syöksyi päistikkaa katuojaan. Siellä oli muitakin, paljon hauskaa porukkaa.” (R, 215.) Iiriksellä on muita, ja Ristolla on toinen nainen. Lopullisesti Risto kuitenkin loukkaantuu vasta löydettyään nuo Iiriksen Raulia koskevat kirjoitukset.

Iiriksen eron jälkeisissä sanoissa Ellenille kuuluu aina vain sen jo lapsena äitinsä menettäneen tytön ääni: ”Olisit ollut minulle enemmän äiti, niin ei olisi tarvinnut sännätä niin kiireellä toista äitiä hakemaan, hän tiuskaisi puhelimelle.” (R, 222). Saman tytön ääni kaikuu hänen anoppia koskevissa ajatuksissaan: ”Etkö sinä, hyvä ihminen, tajunnut, etten minä Ristoa tarvinnut vaan sinua? Anopin kanssa minä naimisiin menin, kuvittelin pääseväni perheeseen, saavani äidin, isän, isonveljen ja pikkusiskon.” (R, 222.) Ensimmäinen lainaus on samalla esimerkki suoran esityksen käytöstä romaanin kerronnassa. Kolmannen persoonan kerronta muuttuu toisen lainauksen ajaksi minä-muotoiseksi eli yhä vaikutelma on sellainen, että Iiriksen ajatus kulkeutuu lukijalle alkuperäisessä muodossaan.

Iiriksenkin itsensäeläytämismatkan taustalla on siis avioero ja se hetki, jolloin Iiriksen on myönnettävä, ettei hän pysty pitämään koossa tuhoon tuomittua rakennelmaa. Sen jälkeen oma työ ja itsensä elättäminen herättävät Iiriksessä jo itsenäistymisen tunteita. Työ on kuitenkin Riston avulla saatu, ja Helsinki on Riston kaupunki. Myöhemmin Iris muuttaa uudelle paikkakunnalle, menee työhön sitoutumattomaan maakuntalehteen ja ostaa oman asunnon. Silloin Iris lopulta tuntee itsensä itselliseksi ja kokee köyden oikeasti katkeavan. Felskin mukaan fyysinen tilan muutos onkin symbolisesti tärkeää itsetunnistuksen alkamiselle (Felski 1989, 131).

Luopuminen Raulista ei vielä muuta Iiriksen ajatusmaailmaa: unelma vaimoksi tulemisesta ja perheen perustamisesta elää yhä voimakkaana. Iris ei näe arvoaan itsenäisenä yksilönä, vaan pyrkii kohti yhteiskunnallisesti hyväksytyä naisen roolia. Iris antautuu Ristolle ja rakkaudettomuudesta huolimatta suostuu seuraamaan Riston käsikirjoittamaa juonta: seurustelu, yhteinen opiskelupaikka, kihlaus, avioliitto. Pelko epäonnistumisesta on läsnä Iiriksen ajatuksissa jatkuvasti, ja lopulta avioliitto kaatuukin omaan mahdottomuuteensa.

Kuten orvon pikkutyön ja epävarman nuoren naisenkin representaatioissa, myös epätoivoisesti rakastunut ja onnettomasti avioitunut nainen värittyvät sanoista ja lauseista, joilla raportoidaan suoraan Iiriksen sen hetkisiä ajatuksia. Suoran ajatusten raportoinnin lisäksi kuvaa täydentää kertojan esitys, joka on Iiriksen fokalisoimaa. Paikoin vaikutelma on sellainen, että kerronnan näkökulma siirtyy pois Iiriksestä, mutta tarkemmin tarkasteltuna näkökulma onkin yhä Iiriksessä, joka vain pohtii muiden ajatuksia ja näkemyksiä itsestään. Palmerin kaksoisupotus ja Mäkelän mieltenvälisyys ovat tärkeässä osassa tämänkin representaation rakentumisessa.

Toivottomasti rakastunut ja onnettomasti avioitunut kuvaavat teoksen esiin nostamia naiseuden representaatioita. Ne ovat teoksessa ajallisesti peräkkäiset ja jopa päällekkäiset. Iirikselte kerrotuista ominaispiirteistä samat painottuvat molempien representaatioiden osalta: epävarmuus, itseluottamuksen puute, kiihkeä halu olla osana tavallista perhettä, suuri tarve hakea hyväksyntää miehen kautta.

4.3 Itselleen vieras

Se, että Iris tuntee vierautta itseään kohtaan, on romaanissa läsnä ihan lapsesta alkaen eli se on jollain tasolla luettavissa myös kahden edellisen luvun esimerkkilainauksista. Tunne on Iiriksellä vahva ja vaikuttaa suuresti siihen, miten Iris kokee itsensä. Siksi on aiheellista käsitellä erikseen teoksen esiin tuomaa naiseuden representaatiota siltä näkökannalta. Suurimmaksi osaksi vierauden tunne liittyy kahtiajakoon päähenkilön sisäisen ja ulkoisen minän välillä. Sisäisen minänsä Iris kokee tuntevansa, mutta peilistä katsoo joku muu.

Tulkintani mukaan sekä *Rakkaassa* että *Irmassa* on kyse itsensäälöytämisestä ja näen, että peilin roolia näillä itsensäälöytämisen matkoilla kannattaa myös tutkielmassani avata. Onkin paikallaan käsitellä lyhyesti sitä, minkälaisia rooleja peilille on aikaisemmin löydetty. Peili metaforana voi ilmentää esimerkiksi vieraudentunnetta ja yksilön haluttomuutta tutkia itseään. Lisäksi peiliä voidaan käyttää itsetunnistuksen symbolina. (Mazzarella 1981, 64–65; Edinger 1992, 162.)

Ylimartimon mukaan peilin käyttö symbolina on kaksijakoista. Myönteisenä symbolina peili voi ilmentää tietoisuutta, viisautta, ajattelua, älyä ja selvyyttä. Kielteisenä symbolina peili on liitetty turhamaisuuteen ja tuhoaviin voimiin. Ylimartimo tulkitsee, että peili viittaa yleensä itsetuntemukseen ja peiliin katsomalla ihminen voi testata omaa itseyytään. Toisaalta kiinnostus peilikuvaa kohtaan voi merkitä myös sitä, että ihmisen yhteys todellisiin moraalisiin ja psyykkisiin arvoihin on kadonnut ja hän on tarttunut minänsä ulkoiseen kaksoiskuvaan ja menettänyt samalla yhteyden minän ja itsen väliltä. (Ylimartimo 2002, 34.)

Ulkoisen olemuksen ja sisäisen kuvan erillisyys toisistaan on romaanissa mielenkiintoinen. Iiriksellä romaanissa *Rakas* on ongelmallinen suhde peilikuvaansa. Hänen nuoruudessaan Ellen-täti on vaikuttanut vahvasti siihen, minkälaiseksi Iiriksen omakuva on muodostunut. Ellen ihmettelee, eikö Iris osaa katsoa peiliin, kun hän valitsee aina itselleen sopimattomia vaatteita. Ellenin mielestä Iiriksellä ei ole makua kuten hänen äidillään Irenelläkään ei ollut: ”Huono maku on synnynnäinen ominaisuus ja näyttää periytyvän.” (R, 51). Iris ei väitä asiassa vastaan, vaan toteaa haluavansa aina jotain itselleen sopimatonta. Tässä yhteydessä Iris päätyy pohtimaan sitä, miten tunnistamaton hänen ulkokuorensa hänelle itselleen on:

Hän ei nähnyt itseään. Hän ei nähnyt itseään oikein, sellaisena kuin oli. Hän näki itsensä vain sisäpuolelta oikein, hän tiesi mielestään tarkkaan millainen on pään sisältä ja hän kykeni katsomaan sitä kuin olisi katsonut jotakuta toista, joka kumminkin on

varmasti hän. Se oli pieni ja tumma. Mutta kun hän katsoi peiliin, hän näki siellä jonkun toisen, toisenlaisen Iiriksen, joka myös sekä oli että ei ollut hän. (R, 52.)

Ylimartimon ajatus siitä, että peiliin katsomalla ihminen voi testata itseyytään, on mielenkiintoinen edellisen sitaatin valossa. Iris uskoo tuntevansa itsensä, vain ulkokuori on jäänyt hänelle vieraaksi. Katkelmasta on luettavissa myös viittaus Elleniin. Ellen on pieni ja tumma. Iris on iso ja vaalea, mutta kuvitelmissaan hän on kuin Ellen. Ulkoisesti Ellen vastaa Iiriksen mielessä olevaa kuvaa täydellisestä naisesta, jolla on paksu ja tumma tukka, hoikka vartalo, sirot sormet, jotka eivät neuuloessa hikoile ja joista tavarat eivät putoile. ”Ellen oli se Pier Angeli, joksi Iris itsensä kuvitteli.” (R, 53).

Felskin mukaan itsensäälöytämiskertomuksissa naishahmoille on tyypillistä tuntee irrallisuutta ja vierautta. Kun nainen sopeutuu sosiaalisiin vaatimuksiin ja käyttäytymissääntöihin, hän samalla kadottaa osan itsestään. Patriarkalisessa yhteiskunnassa nainen määrittää vahvasti ulkoisen minän kautta. Tämä aiheuttaa ristiriidan, jonka seurauksena nainen ei enää tunnista ulkokuorta, vaan peilistä katsoo aivan kuin vieras ihminen. Iiriksen on vaikea tunnistaa peilikuvaansa jo lapsena. Sisältä hän uskoo tuntevansa itsensä hyvin, mutta myös se puoli on ahdistanut Iiristä, sillä on hän pienestä pitäen pelännyt paljastuvansa. Hän on pyrkinyt piilottamaan itsensä, jotta ei jäisi kiinni siitä, minkälainen oikeasti on. Iiriksen käsitys on, että hän on oikeasti jotain niin kauheaa, että vain jatkuva piilottelu pelastaa hänet häpeältä. Tämä onkin toinen vallitsevimista ominaisuuksista, jotka leimaavat Iiristä ja sitä kautta teoksen esittämiä naiseuden representaatioita. Paneudutaan siihen seuraavaksi paremmin.

4.4 Syyllinen huijari

Iiriksen elämää leimaa epävarmuus itsestä, miellyttämisen halu ja epävarmuus siitä, mitä muut hänestä ajattelevat. 23 vuotta Riston kuoleman jälkeen hän lähettää grafologille arvioitavaksi näytteen sekä omastaan että Riston käsialasta. Riston käsialan analyysiä Iris pitää osuvana, mutta oman käsialansa analyysistä hän ei tunnista itseään. Siinä sanotaan esimerkiksi, että kirjoittaja on ikäisekseen kypsä, aktiivinen, aloitteellinen, kekseliäs ja sanavalmis. Iris uskoo huijanneensa grafologia, koska itse teksti ei ole hänen omaansa vaan sitaatti Volter Kilveltä:

Olin kirjoittanut niin hyvällä kaunokirjoituskäsialalla kuin suinkin osasin. Pystyinkö minä huijaamaan käsialallakin noin perusteellisesti jo seitsemäntoistavuotiaana? Olinko

minä todellakin, niin kuin Ellen suuttuessaan sanoi, niin läpikotaisin epärehellinen ihmisenalku? Asenteellinen paskiainen, teeskentelevä huora, niin kuin Risto sanoi? (R, 23.)

Niin syvä vaikutus Ellenillä ja Ristolla on ollut Iirikseen, että hyvien asioiden uskominen itsestä on käynyt hänelle vaikeaksi, lähes mahdottomaksi. Katkelma osoittaa sen, miten Iiris antaa muiden määritellä itsensä, vähän kyseenalaistaen, mutta kuitenkin uskaltamatta vastustaa. Luvussa ”Orvosta pikkutyöstä epävarmaksi nuoreksi” käsittelin romaanista poimimaani sitaattia (”Hänen työkaverinaan oli Regina, niin lempeä ja ystävällinen pieni nainen, että se tuntui melkein luonnottomalta...”), joka kertoo samaa tarinaa tuon edeltävän lainauksen kanssa. Iiris on siinä hyvin ihmeissään, kun kesätyössä hänen työkaverinsa Regina käyttäytyy niin ystävällisesti. Iiris uskoo itse muuttuneensa jotenkin siedettävämmäksi, miten muuten se olisi ollut mahdollista. Grafologin lausunnon lisäksi tämä sitaatti luo naiseuden representaatiota, jonka määräävä piirre on luvun otsikkoon nostamani ”syyllinen huijari”. Kun joku käyttäytyy Iiristä kohtaan muuten kuin alistavasti, vähättelevästi tai syyttävästi, hän uskoo onnistuneensa huijauksessaan.

Se, että Iiris epäilee huijaavansa läheisiään, on ristiriitaista. Lukijalle tilanne näyttää enemmänkin niin, että Iiris tekee kaikkensa huijatakseen itseään. Iiriksellä on mielessään niin vahvana kuva siitä, mitä häneltä odotetaan tai minkälainen hänen pitäisi olla, että se ajaa hänet peittämään itseään. Välillä kuitenkin tuntuu siltä, että Iiris pyrkii peittämään jotain sellaista, mitä hänessä ei oikeasti olekaan. Jotain sellaista, mitä muut ovat väittäneet Iiriksessä olevan ja hän on sitä kautta ikään kuin ottanut ne ominaisuudet omikseen, hyväksynyt olevansa sellainen ja aloittanut noiden olemattomien ominaisuuksien häivyttämisen.

Naiselle on kautta aikain asetettu erilaisia odotuksia, jotka täyttämällä voi suorittaa täydellistä naiseutta. Täydellinen naiseus taas lienee suurimmaksi osaksi patriarkaalisen yhteiskunnan tuotos: rakennelma, joka koostuu elämänvaiheesta riippuen kiltistä tyttärestä, tottelevaisesta koululaisesta, ei liian kunnianhimoisesta opiskelijasta tai työntekijästä, pullantuoksuisesta äidistä, miestään palvovasta vaimosta, monin eri tavoin myyttisestä naisesta. Iiris kokee, että ei vastaa ulkopuolelta asetettuja odotuksia ja peittää oman itsensä siksi muilta. Prosessi on vahvasti siis yhteydessä myös edeltävän luvun aiheeseen eli itsensä vieraaksi kokemiseen, koska erilaisiin vaatimuksiin vastatessaan nainen helposti kadottaa itsensä.

Turun opiskeluvuosina Iiris avioituu Riston kanssa. Iiriksen epävarmuus käy hyvin ilmi katkelmasta, jossa he ovat menossa tapaamaan vihkipappia. ”Iiriksen mahaa kouri pelko. Mitä pappi halusi tietää? Mitä sille pitäisi vastata, että vastaisi oikein? Kieltäytyykö se vihkimästä,

jos vastaa väärin tai jos Iiriksen elämästä ilmenee jotain, jota se ei hyväksy?” (R, 187.) Kuten niin monia muitakin hetkiä, myös tätä hetkeä määrittelee pitkälti Iiriksen ajatus ja tunne siitä, ettei kukaan voi hyväksyä häntä sellaisena kuin hän on.

Myös syyllisyyden tunne seuraa Iiristä aina lapsuudesta alkaen. Tunne on vahvasti yhteydessä siihen, miksi Iiris kokee, että hänen on peitettävä oma itsensä muilta. Viimeisetkin yhteydenpidon rippeet, joulun- ja syntymäpäiväkorttien lähettely, loppuvat Ellenin ja Iiriksen väliltä Iiriksen muuttaessa pois Helsingistä. Seuraavan kerran Iiris kuulee Ellenistä, kun noin vuosi hänen eläkkeelle jäämisensä jälkeen sairaalasta soitetaan Ellenin sairastavan syöpää ja olevan jo hyvin huonossa kunnossa:

Syöpää, syypää, räjähti Iiriksen päässä, ja heti tuli tärinä ja tuttu tunne: kotoisa syyllisyys. Ellen suorastaan sukelsi läpi vuosikymmenten, sujahti kasvot edellä pintaan kuin syvästä vedestä, nosti pärskeitä ja pani Iiriksen haukkomaan henkeä, oli siinä, oli elossa. Vielä. (R, 267.)

Puhelun aikana Iiris tuntee itsensä irvokkaaksi, koska hänellä oli miesystävä, jota varten Iiris oli laittautunut, juuri käymässä:

Puhelimen ääni oli kuin hälytys ja hän seiso i työpöytänsä ääressä kuin valonheittimen loisteessa, synninpunaisen asun alla löysine reisineen ja vekeille laskostuneine mahanahkoineen. Hajuvesi haisi imelältä kuin vessanhajuste. Hän oli kuin mikäkin pyntätty vanha kokotti. (R, 267.)

Muisto siveästä ja moitteettomasta Ellenistä saa Iiriksen tuntemaan itsensä vääränlaiseksi ja vastenmieliseksi vielä kaikkien näiden vuosienkin jälkeen: Ellen kuolemaisillaan ja Iiris työelämän jo jättäneenä eläkeläisenä. Iiris ajautuu kuvitelmaan, jossa Ellen vihdoinkin onnistui saamaan hänet kiinni rysän päältä ja tuomitsee nyt: ” Pitihän se arvata, kun tietää, minkälainen sinä olet. Kun tietää, että olet juuri tuollainen.” (R, 268). Useampikin lainaus *Rakkaasta* on osoittanut, miten ominaisia romaanin kerronnalle nämä kaksoisupotukset ovat. Se on olennainen kerronnan keino ajatellen sekä itselleen vieraan että syyllisen huijarin representaatioita. Molemmat syntyvät henkilöahmojen mielten välillä. Molemmissa vaikuttaa vahvasti kaikki se, mitä Iiris tulkitsee muiden henkilöahmojen hänestä ajattelevan tai häneltä odottavan.

4.5 Tarpeeton ja paljastettu vanhus

Ensimmäinen luku kertoo Iiriksen eläkkeelle jäämisen alusta, päivistä, joiden aikana hän ei ole tehnyt muuta kuin istunut, makaillut ja tyhjentänyt jääkaappia. Ulkopuolinen kertoja luo kuvaa vanhentuneesta ja vähän katkerasta naisesta, joka ei nauti vapaudestaan. Iiriksen oma ääni pääsee esiin, kun kertoja siteeraa, mitä Iiris on kirjoittanut vihkoonsa:

Sain potkut (R, 7).

Tietenkään ei puhuttu potkuista vaan eläkejärjestelyistä (R, 7).

Sain työkavereilta lahjaksi kaksi vyyhteä punaista sukkalankaa ja puikot. Se oli vitsi, ja tulihan se halvemmaksi kuin nahkakantinen virsikirja tai keinutuoli. (R, 10–11.)

Kertojalla on pääsy myös Iiriksen ajatuksiin ja muistoihin. Iiriksen kirjoittamat lauseet yhdessä kertojan esitysten kanssa rakentavat yhtenäiseltä vaikuttavaa kuvaa:

Hän ei ollut liikaa; talossa ei ollut liikaa väkeä, sitä ei vähennetty edes pahimpina lamavuosina. Hän oli vääränlainen, vanha, joutava, eikä hänen paikkansa jäisi tyhjäksi vaan siihen otettaisiin heti uusi, mahdollisimman nuori, erilainen. (R, 9.)

Työ on ollut Iiriksellemerkityksellinen. Ei välttämättä sen vuoksi, että hän olisi kokenut tekevänsä jotain erityisen tärkeää, vaan siksi, että työ on mahdollistanut itsenäistymisen. Se on mahdollistanut elämän, jossa Iiriksen ei ole tarvinnut muokata itsestään jotain, mitä ajattelee muiden odottavan. Sitä Iiris ehti tehdä Ellenin, Raulin ja Riston johdolla, vaikkakaan ei kovin onnistuneesti. Itse työn Iiris on kokenut rajoittavana, joten työn päättymisellä on positiivinenkin puolensa: Iiris saisi pitkästä aikaa kirjoittaa vapaasti, mitä haluaa. Enemmän Iiristä häiritsee se, miten hänet on eläkejärjestelyillä tehty tarpeettomaksi, joksikin helposti korvattavaksi.

Romaanin toisen osan ensimmäinen luku sisältää Iiriksen vihkoonsa kirjoittamia ajatuksia ja muistoja. Välillä kertoja vaihtuu, mutta Iiriksen ajatukset säilyvät pääosassa. Näin esimerkiksi tilanteessa, jossa Iiris ei saa silmiään irti tuntemattomasta miehestä, joka näyttää Raulilta:

Iiriksestä tuntui, että hän jäi tuijottamaan miestä suu auki ja että se huomasi sen ja rupesi siksi jotenkin hämmentyneen oloisena pyörimään asemalaiturilla, siirtelemään laukkuun, hymyilemään eri suuntiin ikään kuin hakeakseen henkistä tukea muilta seisoskelijoilta. Melkein kuuli, mitä se ajatteli. Tuo hullu vanha ämmä tuijottaa minua kuin syödäkseen, auttakaa nyt jotenkin! (R, 95.)

Iiris päättää, että hänen on vihdoinkin lähdettävä ulos. Lääkäri on varoitellut liian lihomisen aiheuttamista ongelmista. Iiris kävelee rautatieaseman kahvilaan ostaakseen juustotorttua.

Matkalla hän jää tuijottamaan kovasti Raulia muistuttavaa miestä. Kertoja raportoi Iiriksen tunteita ja ajatuksia sekä myös Iiriksen päätelmiä tuon tuntemattoman miehen ajatuksista. Alan Palmerin ajatus kertojan roolista on hyvin ymmärrettävissä esimerkiksi tämän katkelman avulla. Kertoja ei häiritse lukijan yhteyttä henkilöhahmoon vaan avaa hahmon mieltä lukijalle. Tässäkin kyseessä on Palmerin kahden mielen kuvaus. Iris miettii, mitä tuntematon mies ajattelee ja ajatukset kietoutuvat yhteen. Se, mitä Iris päättelee miehen ajatuksista, kertonee kuitenkin enemmän Iiriksestä itsestään kuin tuosta miehestä. Iirikselle tyypillinen tapa on aina ollut kuvitella, miltä hän näyttää muiden silmin. Se tapa ei ole muuttunut vuosien elämäkokemuksensa myötä. Ehkä Iris itse näkee itsensä hulluna, vanhana ämmänä. Toisaalta sanat voisivat kuulua kertojallekin. Aukottomaan tulkintaan kohtausta ei anna vihjeitä.

Palattuaan kotiin Iris raportoi tapahtumia vihkoonsa: ”Oli hämmentävää nähdä joku niin ilmeitä myöten saman näköinen. Nuoreni itse muutamassa sekunnissa siksi koulutyöksi, joka katsoi ja katsoi ja rakasti. Vakoili, kyttäsi ja juoksi perässä.” (R, 96.) Samaa tapahtumaa käydään läpi kerrontaa muuttamalla. Nyt sanat vain ovat selvästi Iiriksen omia. Kertojan vaihdoksesta huolimatta katkelmat kertovat samaa tarinaa eivätkä herätä epäilyä siitä, ettei toinen pitäisi paikkaansa, ettei toiseen kertojaan voisi luottaa.

Oman ulkonäön ihmettely on ominaista Iirikselle. Pitkin matkaa hän pohtii omaa ulkonäköään, haluaa olla toisennäköinen eikä tunnista itseään peilistä. Eläkkeellä Iris miettii, miltä Rauli näyttäisi, jos olisi elänyt vanhaksi. Se vie Iiriksen ajatukset taas kokemukseen omasta ulkonäöstään:

Vanhana ihmisestä tulee oma karikatyyrinsä, ei sille voi mitään. Hammaslääkäri sanoi minulle, kun tutki purentaani, että vanhana ihmisestä tulee entistä enemmän itsensä näköinen. Se tuntui loukkaukselta. Mutta totta se on. Oletpa yrittänyt mitä tahansa, lopulta paljastut. Näytät juuri siltä, mitä olet. (R, 200.)

Lainaus kuvastaa hyvin sitä, miten Iiriksen ajatusmaailma on muuttunut vuosien kuluessa, osaksi ehkä pakonkin sanelemana. Nuorempana Iris on ollut jatkuvasti tyytymätön ulkonäköönsä ja halunnut pukeutuakin kuten pukisi tummaa ja pientä naista isomman ja vaalean sijaan. Nyt vuosien kuluttua Iris toteaa, ettei itseään voi peittää. Tulkitsen katkelman viittaavan ulkoisen minän lisäksi sisäiseen minään. Iiriksellä on lapsesta asti ollut sellainen tunne, ettei hän voi paljastaa itseään muille. Useissa tilanteissa hän on pelännyt paljastuvansa, pelännyt, että muut saavat tietää, millainen hän todella on. Mutta tuo minä, jota hän niin kovasti on peitellyt muilta, vaikuttaa olleen vain se, joksi Ellen, Risto ja Rauli ovat hänet

määritelleet. Todellinen Iris on ollut piilossa häneltä itseltäänkin. Peiteltynä näillä muiden esittämällä väittämällä.

Kerronnassa kieli ja erityisesti osuvat sanavalinnat saavat romaanissa aikaan sen, että lukija kuulee monen eri-ikäisen Iiriksen äänen. Jo edellä esiteltyjen kaltaiset sanavalinnat paljastavat lukijalle, mihin aikaan muistelmissa milloinkin on hypätty, minkälaisena Iris milloinkin on nähnyt itsensä.

Launis (2005, 33–34) on kirjoittanut, että naiskuva on jokin suurempi kokonaisuus, joka voi koostua monesta eri naisrepresentaatiosta. *Rakasta* lukiessani olen keskittynyt erityisesti teoksen päähenkilöön ja pyrkinyt esittelemään, minkälaisia naiseuden representaatioita hänen hahmonsä kautta on mahdollista löytää. Osa Iirikselte kerrotuista ominaisuuksista on niin vahvoja, että koen niiden muodostavan omat itselleen vieraan ja syyllisen huijarin representaatiot. On kuitenkin huomioitava, että ne ovat samalla päällekkäisiä muiden, eri ikäkausiin sidoksissa olevien representaatioiden kanssa. Launista mukaillen on mahdollista sanoa myös niin, että itselleen vieras ja syyllinen huijari olisivatkin naiskuvia, jotka piirtyvät esiin orvon pikkutyön, epävarman nuoren, toivottomasti rakastuneen, onnettomasti avioituneen ja tarpeettoman vanhuksen representaatioiden kautta.

5 KATSEISSA MUUTTUVA IRMA

Seuraavaksi tutkin, minkälaisia naiseuden representaatioita romaani *Irma* esittää. Samalla selvitän sitä, minkälaiset kerronnan keinot niihin vaikuttavat. Romaani koostuu neljästä osasta kuten *Rakaskin*. *Irmassa* romaanin päähenkilö ikään kuin nähdään jokaisessa osassa eri silmin. Lähtökohtaisesti kerronnalliset ratkaisut ovat siis täysin *Rakkaasta* eroavat. *Rakkaassa* ääni on Iiriksen ja se vaikuttaa olevan Iiriksen muulloinkin kuin vain osuuksissa, joissa Iiris on ensimmäisen persoonan kertojana.

Irman ensimmäisessä osassa näkökulma on päähenkilön itsensä, nelikymppisen äidin, vaimon ja toimittajan. Irma on myös osan minä-kertoja. Perinteisestikin naiselle asetetut huolehtijan ja perheenäidin roolit korostuvat. Irma kokee huonoa omaatuntoa lähdettyään mukaan puolueen matkalle Baltiaan ja jätettyään lapset siksi aikaa keskenään isänsä Markuksen kanssa. Osa päättyy, kun Irma palaa kotiin vain saadakseen selville, että Markus on löytänyt uuden naisen, kiehtovan taiteilijan, ja antanut tämän asua Irman kodissa kuin omassaan.

Toisessa osassa Irman ja Markuksen eroista on kulunut pari vuotta ja näkökulma on Tero Tikkasen. Hänen kanssaan Irmalla on lomaromanssi ja loman jälkeen jatkuva salasuhte. Osan nimi ”Tero Tikkaseen hullaantunut nainen” kuvaa hyvin sitä, miten Irma antautuu täysillä suhteeseen ja ummistaa silmänsä Tero Tikkasen huonoilta puolilta, kuten omahyväisyydeltä ja valheellisuudelta. Tikkanen ottaa mielellään vastaan naisen avoimen ihailun ja nauttii Irman tarjoamasta pakopaikasta, johon voi suunnata aina, kun perhearhi alkaa ahdistaa. Osalle ominaista on naisen rakastamisen halu ja halu olla tarvittu. Irmalle ne riittävät pitkäksi aikaa ennen kuin hän huomaa olevansa hyväksi käytetty eikä niinkään rakastettu kuten oli kuvitellut.

Kolmannessa osassa hypätään Markus Valtosen, Irman ex-puolison housuihin. Osa alkaa uuden vaimon kuolemasta. Siinä paljastetaan avioliiton onnen päättyneen melko lyhyeen. Vaimon kuoleman jälkeen Markus palaa tapaamaan Irmaa ja lapsia. Hän onnistuu yhteyden uudelleen luomisessa, mutta saa lisäksi todeta, että vähän salaisesti toivomaansa paluuta Irman luo ei enää ole. Osassa rakentuu kuva itsenäistyneestä ja ymmärtäväisestä naisesta, joka ei ole menettänyt kiltteyttään, mutta ei myöskään ole enää kenenkään hyväksikäytettävissä.

Viimeisessä osassa näkökulma palaakin taas Irmaan. Irma pohtii siinä naiseutta, äidittömyyttään, menneisyyttään ja itsessään elämän aikana tapahtuneita muutoksia, sisäisiä ja

ulkoisia. Itsetutkistelu ja itsensä lempeä hyväksyminen ovat osassa vahvasti läsnä.

Ensimmäistä osaa lukuun ottamatta tarinaa kerrotaan kolmannessa persoonassa, mutta selvästi aina tietyn henkilöhahmon fokalisoimana. Teoksessa myös vuoropuhelut rikastavat paikoin kerrontaa.

Romaanin aloittaa Wisława Szymborskan runo ”Naisen kuva”, jota sivusin jo johdantoluvussa. Runo kehystää koko teosta ja ohjaa siksi lukukokemustakin. Tulkitsen runon naiskuvaan liittyvänä kannanottona. Paradoksien kautta runo kyseenalaistaa kulttuurisesti naiseen liitettyjä ominaisuuksia sekä ilmaisee, minkälaisia mahdollisuuksia naisilta maailmassa vaaditaan. Ensimmäisestä hyviä esimerkkejä ovat säkeet: ”Heikko, kantaen harteillaan kaiken.”(I, 5) ja ”Hän ei tiedä, mikä on ruuvin käyttötarkoitus ja rakentaa sillan.” (I, 5). Jälkimmäisestä nostan esimerkiksi seuraavat säkeet: ”Hänen silmänsä ovat, tarpeen vaatiessa, / joskus siniset, joskus harmaat, / mustat, iloiset, syyttä täynnä kyyneleitä.” (I, 5) ja nykypäivänä hyvin ajankohtaisen: ”Nuori, aina nuori, yhä vielä nuori.” (I, 5).

Runo on voimakas ja liittyy vahvasti tutkielmani aiheeseen, kaunokirjallisuuden välittämiin naiseuden representaatioihin. Runosta tunnistaa romaanin tavan suhtautua naiseen: se on lempeä ja ymmärtävä eikä väheksyvä tai tuomitseva, vaikka sen pinta voi huolimattomasti lukien paikoin siltä vaikuttaa, varsinkin jos ironinen ote jää huomaamatta. Runon esiin tuoma naiseuden representaatio koostuu siitä, miten runo tunnistaa patriarkaalisen yhteiskunnan naiselle luomat, keskenään ristiriitaiset odotukset. Tunnistamisen lisäksi luen runon vastalauseena tälle kaikelle eli tulkitsen runon pohjimmiltaan tuovan esiin naiseuden representaation, joka on muiden odotuksista riippumaton ja mihin tahansa kykenevä. Kun runon lukee kannanottona, on se muistettava myös romaanin myöhemmin esiin tuomia naiseuden representaatioita tulkitessa: mahdollisen ironian läsnäolo ei voi jäädä huomiotta. Annis Pratt (1982, 168) tulkitsee ironian ja satiirin keinoiksi, joiden avulla naiskirjailija voi asettua stereotyyppioita ja yhteiskunnassa vallitsevia normeja vastaan.

Ennen kuin siirryn romaanista lukemiini naiseuden representaatioihin, esittelen vielä peilin roolia, koska sen paljastetaan olleen merkityksellinen päähenkilölle aina hänen lapsuudestaan alkaen. Romaanin viimeinen osa on nimeltään ”Irma katsoo peiliin”. Siinä käy ilmi, että myös Irmalle peilillä on ollut sen tavanomaista käyttöä syvempi merkitys, niin lapsena kuin vielä vanhuksenakin. Peilikuvan herättämät ajatukset vain ovat muuttuneet vuosien varrella. Otsikon mukaisesti osan tärkeänä teemana on Irman itsetutkistelu. Se alkaakin konkreettisella peiliin katsomisella. Irma on ensin tutkaillut kasvojaan ja iän mukanaan tuomia muutoksia.

Lopuksi hän siirtyy vähän kauemmas ja vanhan tapansa mukaan antaa itselleen rohkaisevan hymyn. Seuraava sitaatti paljastaa, minkälainen merkitys tavalla on ollut Irmalle pienestä pitäen:

Hän lopetti naamansa uurteitten, kuoppien ja veltostumien tarkastelun, vetäytyi hiukan taaksepäin ja hymyili rohkaisevasti peilikuvalleen. Niin kauan kuin hän muisti, hän oli aina peiliin katsoessaan tai vaikka vain sen ohi kulkiessaan hymyillyt rohkaisevasti peilikuvalleen. Hän ei peilaillut eikä keimaillut, ei yrittänyt ottaa kauniita ilmeitä, hän väläytti nopean, leveän, rohkaisevan hymyn: kyllä sinä pärjää. Niin hän oli tehnyt lapsesta asti. (I, 209.)

Edingeriä (1992, 162) mukaillen peilin voi tulkita merkitsevän Irmankin kohdalla itsetunnistusta. Irma ei kaihda peiliin katsomista, vaan ennemminkin etsii sitä kautta itseään. Peilin kautta voi hakea kaipaamaansa rohkaisua ja todeta olevansa. Kuten myöhempi esimerkki tässä luvussa tuo ilmi, aina yhteys peilikuvan ja Irman välillä ei kuitenkaan ole selkeä ja ongelmaton. Irma tuntuu hakevan kannustusta ja hyväksyntää oman kuvansa kautta.

Äitinsä keuhkotaudin vuoksi Irma on kokenut erillisyyden tunteen heti ensimmäisenä kouluvuotenaan. Oletetun tartuntariskin vuoksi hän on joutunut istumaan koko lukuvuoden yksin, eristettynä luokan perälle ja ruokalassakin on ollut omat käytäntönsä, jotta kukaan ei ole joutunut käyttämään samoja astioita hänen kanssaan. Äidin parannuttua eristäminen koulussa päättyy, mutta vuosi jättää Irmalle tunteen erilaisuudesta ja erillisyydestä. Tällöin hän aloittaa peiliin katsomisen tavan ja heittää rohkaisevan hymyn itselleen aina tilaisuuden tullen, kulkiessaan ohi eteisen peilin, ollessaan iltapesulla vessan peilin edessä, sattuessaan äidin kampaustilaston peilin kohdalle, ohittaessaan kuvaansa heijastavan näyteikkunan.

Irman äiti kuolee lopulta syöpään Irman ollessa 14-vuotias. Tällöin Irma tuntee haluavansa elää ja kääntyy peilin puoleen estääkseen kuoleman imun: ”Hän leväytti leveän, rohkaisevan hymyn peilikuvalleen. Kyllä sinä pärjää.” (I, 218.) Samalla, kun Irma rohkaisee ja kannustaa itseään peilikuvansa kautta, hän myös vahvistaa tunnetta olemassa olostaan ja elinvoimastaan. Hän on elänyt nuoruutensa lähes äidittömänä. Äiti on ollut elossa, mutta sairastelun vuoksi ei kuitenkaan läsnä ja siksi jäänyt Irmalle etäiseksi. Äidin kuoltua Irman elämänhalu on kuitenkin tallella, ja hän päättää selviävänsä.

Vaikka peilikuva on edellisten esimerkkien valossa näyttäytynyt Irmalle rohkaisevana ja kannustavana, on se samalla herättänyt ristiriitaisiakin tunteita. Kuva ei aina ole tuntunut Irmasta tutulta, vaan se on aiheuttanut vierauden tunteita ja hämmennystä. Seuraavassa katkelmassa Irma pohtii peilikuvaa ja itsensä tunnistamista. Hän muistelee jonkun feministin sanoneen, että tunnistamiseen vaikuttaa se, kokeeko nainen itsensä kauniiksi vai ei:

Kuka se oli, joku feministi, joka sanoi, että peiliin katsoessaan kaunis nainen tunnistaa heti itsensä: Tuo olen minä. Ruma nainen taas ajattelee: Tuo en ole minä. En tiedä, peilikuva oli herättänyt hänessä aina myötätuntoa. Lapsena myös hämmästystä: se oli hän ja se ei ollut hän, peilikuva ei vastannut sitä kuvaa, joka hänellä oli itsestään. Se ei ollut hänen sisäkuvansa. (I, 210.)

Samanlainen päähenkilön sisäisen ja ulkoisen minän erillisyyden oli läsnä *Rakkaassakin*.

Peilikuva vaikuttaa Irman joltain muulta eikä yhteyttä kuvan ja todelliseksi koetun minän väliltä löydy. Lainauksessa Irman ja kertojan sanat sekoittuvat keskenään. Sanat vaikuttavat Irman omilta aina tähän virkkeeseen saakka, jonka keskellä kertoja tulee näkyvämmiin mukaan: ”En tiedä, peilikuva oli herättänyt hänessä aina myötätuntoa.” Aivan kuin pilkku rajaisi Irman ja kertojan erilleen toisistaan.

5.1 Äiditön isän tyttö

Irman rakenne on sellainen, että päähenkilön lapsuuteen matkataan vasta teoksen viimeisessä osassa, jossa näkökulmakin palautuu takaisin päähenkilöön itseensä. Kiireettömänä aamuna Irma ikään kuin ajautuu muistelemaan elämänsä lapsuudesta alkaen aina ystävänsä Jatan ja entisen miehensä Markuksen kuolemaan saakka. Siellä muistojen virrassa lukijalle selviää, että Irma on menettänyt äitinsä jo nuorena, ja ennen kuolemaansa äiti on sairastelustaan johtuen ollut vain vähän läsnä tyttärensä elämässä.

Isän tyttöjen sanotaan kasvavan vahvoiksi. Varmaan he kasvavatkin, varsinkin jos on olemassa äiti, terve aikuinen nainen, kilpailemassa isän rakkaudesta tai ainakin jakamassa sitä. (I, 213.)

Muistelu tapahtuu kolmannessa persoonassa, mutta vaikuttaa pitkälti seurailevan Irman ajatuksenkulkua. Irma pohtii, miten isän tyttöistä oletetaan tulevan vahvoja, mutta ei itse usko, että se riittää. Äiti on Irman muistoissa lähes olematon, mutta hänen vaikutuksensa Irman elämään on silti selkeänä muistoissa: Äidin sairauden aiheuttama häpeä ja pelko taudin levittämisestä. Sen pohtiminen, joutuisiko Irma lopulta vankilaan, jos tartuttaisi muut. Nämä ajatukset heräävät erityisesti silloin, kun Irma koulussa eristetään luokan perälle ja hän tuntee itsensä saastuneeksi.

Äidin kuoleman jälkeen Irma ei tunne surua, vaan keskittyy elämän jatkumiseen isän kanssa: ”Hän ei surrut, hän ajatteli, että hänen on hyvä elää isän kanssa, oli aina ollut, että äidin läsnäolo oli ollut vain poikkeustila isän ja hänen yhteiselämässä” (I, 219). Kuoleman läsnäolo

pelottaa nuorta Irmaa ja hän haluaa unohtaa äidin, joka oli lopulta sairaudestaan niin väsynyt, ettei jaksanut edes puhua. Irman oli vakuuteltava itselleen, että hän haluaa kuitenkin yhä elää ja että hän pärjäisi.

Joitakin vuosia äidin kuoleman jälkeen isä rakastuu Salomeen ja he avioituvat. Kerronnassa kuuluu nuoren, vasta kotoa pois muuttaneen Iiriksen ääni: ”Mutta tuon uskovaisen koukkuleuan kanssa, ilkeän ihmisen. Äiti oli ollut pitkä, kapea, kalpea ja kaunis, Salome oli vanterra ja lyhytjalkainen. Ja mikä valtaisa perse.” (I, 222–223.) Salome on paikkakunnalla tunnettu kätilö, jolla on pelottavan vanhanpiian maine. Isän ja Salomen avioliiton myötä Irma kokee tulleen sivuutetuksi ja hylätyksi, vaikka samaan aikaan hän ymmärtääkin isän tehneen oikein ja tulleen onnelliseksi Salomen rinnalla. Irmalle tulee kiire paikata menetystään, ja hän ajautuu kihloihin Martin kanssa. Irman ja Martin suhteessa on paljon yhteneväisyyksiä Iiriksen ja Riston suhteen kanssa. Iiriksen tavoin Irmakin näkee tulevaisuutensa miehen kautta ja uskoo, että tavallinen perhe on avain onneen:

Hän lupasi itselleen, että tottuisi, hän vannoi tottuvansa, kaikkihan oli muuten hyvin. Martti oli kunnan ihminen ja rakasti häntä, heillä oli hyvä tulevaisuus näköpiirissä. Mutta hän tiesi, ettei tottuisi, hän häpesi, hän tunsu ahdistavaa syyllisyyttä ja oppi teeskentelemään, että nautti, mutta se vasta hävettikin. (I, 234.)

Lainauksessa kerronta jatkuu kolmannessa persoonassa, mutta siitä kuuluvat yhä Irman ajatukset. Kuten Iiris, myös Irma vakuuttaa itselleen, että suhteessa kannattaa kaikista epäilyksistä huolimatta olla. Hän toivoo, että lopulta kaikki kääntyy hyväksi, vaikka sisimmässään jo tietääkin suhteen päättyvän. Martin repliikki tilanteessa, jossa he ovat jo siirtymässä omille teilleen, kuvastaa ehkä hänen miehistä näkökulmaansa, mutta tässä se vaikuttaa kuvastavan yhtä lailla myös Irman omaa näkemystä: ”Kun et ilman minua kuitenkaan pärjää” (I, 236). Näin Martti toteaa, kun hän eron yhteydessä järjestää Irmalle työn Helsingistä. Irma ei vielä tuolloin ole löytänyt itsestään uskoa omaan pärjäämiseensä eikä uskoa siihen, että hän kelpaa yksinkin eikä tarvitse miestä täydentämään itseään. Nuoruuden menetykset ovat tehneet Irmasta epävarman ja turvallisuushakuisen. Hän uskoo onnen olevan juuri siinä, mitä hänellä ei vielä ole elämässään ollut: pysyvässä ihmissuhteessa, yhteisessä ja tavallisessa arjessa. Irma kaipaa sellaista niin, että toissijaiseksi hänen mielikuvissaan jää se, kenen kanssa suhteessa on.

Äidittömän isän tytön representaatio rakentuu vasta teoksen loppupuolella. Irman fokalisoima kolmannen persoonan kerronta on siinä vallitseva. Mukana kulkee Irman sisäistä puhetta ja paikoin on luettavissa *Rakkaasta* tuttua päähenkilön tietylle iälle ominaista sanankäyttöä.

5.2 Huolehtiva äiti ja käytännöllinen vaimo

Teoksen neljännessä osassa Irman ajatukset ovat paljon menneisyydessä ja myös Irman matka vaimoksi ja äidiksi paljastuu lukijalle. Osassa selviää, että Irma tapaa Markuksen erottuaan Martista ja asetuttuaan omaan Punavuoren asuntoonsa. Yhteiselämän alku on railakasta ja huoletonta lukuun ottamatta Markuksen naisseikkailuja. Irma on kuitenkin huolettomuudessaan päättäväinen: ”Moni asia sattui, mutta hän ei näyttänyt, kuinka paljon, tällä kertaa häntä ei nujerrettaisi. Eikä jätettäisi. Hän oli huoleton ja rämäpäinen, [...]” (I, 240–241.) Lainaus luo sellaisen vaikutelman, ettei Irma ole suhteessa oma itsensä, vaan hyppää rooliin, jossa ei turhia murehdita tai tulevaisuutta suunnitella. Lainaus ilmentää sitä, miten myöhempi, itsenäinen Irma näkee tuon vaiheen menneisyydestään. Siihen on nimittäin päädytty Martin kuolinilmoituksen herättämien muistojen kautta. Edellisessä kuten tässä seuraavassakin katkelmassa tuntuvat keskenään yhdistyvän nuoren ja itseään vielä etsivän Irman ajatukset menneisyyttään muistelevan ja itsensä jo tuntevan Irman ajatuksiin:

Hän oli löytänyt elämänsä miehen, älyllisen ja seksuaalisen haasteen, miehen, josta hän ei saanut kyllikseen ja jonka sylissä hän onnellisena ihmetteli, kuinka tällainen ihanuus on luvallista, että näin saattoi olla ilman käryn ja rangaistuksen ja moraalisen tuomion pelkoa. (I, 241.)

Irmalle pelko väärin olemisesta ja väärin tekemisestä ei ole niin vallitseva kuin aikaisemmin käsitellylle Iirikselle. Paikoin, kuten esimerkiksi edellisestä lainauksesta, niitä tunteita on kuitenkin luettavissa. Irma on epävarma siitä, onko hän ansainnut tällaista onnea. Ajatus on sinänsä ironinen, että Markuksella on yhä omat Irmaa loukkaavat menonsa, mutta silti Irma näkee kohdanneensa niin suuren onnen, että epäilee omaa oikeuttaan siihen. Muisteleva Irma on katkelmassa omaksunut nuoren itsensä epäilyksen, mutta tuo siihen elämäkokemuksensa kautta tuon ironisen suhtautumisen.

Naimisiinmenon, lapsien ja asuntolainan myötä Irma siirtyykin vaimon ja äidin rooleihin: huolettomasta huolehtijaksi ja onneaan ihmettelevästä kontrolloivaksi marttyyriksi. Tämän elämäntilanteen keskelle lukija viedään heti romaanin alussa, jossa Irma ikävöi perhettään ja kotiaan usein lyhyen Baltian matkansa aikana. Matka on ”Puolueen” järjestämä ja Irma on valittu mukaan toimittajan roolissa, vaikka hän joutuukin käyttämään siihen henkilökohtaisia lomapäiviään. Irma tuntee tekevänsä väärin jättäessään lapset miehensä hoidettavaksi näiden päivien ajaksi. Perheenäidin rooli korostuu, kun kotiasiat ovat toistuvasti Irman mielessä ja tulevat jopa hänen uniinsa. Heti alkumatkasta Irma kuvaa tuntemuksiaan seuraavasti: ”Hetä

kun jään yksin, vaikka vain vessan eriöön, kotiasiat tulevat mieleen. [...] Tunnen itseni väärintekijäksi, vaikka minähän en juuri koskaan käy paljon missään.” (I, 12–13.)

Tässä katkelmassa, kuten romaanin ensimmäisessä osassa muutenkin, Irma on minäkertojana. Miska, ”Puolueen” huithapeli edustaja, on varsinaisesti asioista vastuussa matkalla, mutta Irma joutuu siitä huolimatta ottamaan huolehtijan ja asioidenhoitajan roolin. Hetken yksinolo erillään muusta matkaseurueesta ajaa Irman kuitenkin heti pohtimaan perhettään. Poissaolo perheen ja erityisesti lasten luota tuntuu vääryydeltä, vaikka kyseessä on harvinainen matka. Muutaman matkapäivän jälkeen syyllisyudentunne pahenee entisestään ja häiritsee Irman yöunia:

Unessa olen tuntemattomalla rautatieasemalla. On yö, ja minua painaa jokin laiminlyönti, jokin lapsiin liittyvä hoitamatta jäänyt asia. [...] Ahdistus kasvaa niin sietämättömäksi, että herään. Herrajumala! [...] Muistin, että unohdin. Pyykit koneeseen. (I, 48.)

Molemmat edeltävät katkelmat kuvaavat Irman tuntemuksia liittyen perheenäidin rooliin. Perinteisesti roolivaatimukset ovat olleet tiukat ja niistä poikkeaminen aiheuttaa helposti syyllisyyden tunteita ja syyllistämistä. Artikkelissaan ”Äitiys sukupuolikysymyksenä” Jaana Vuori pohtii juuri näitä seikkoja. Hän esittelee ajatuksen äitiyden instituution ja äitiyden kokemuksen välisestä erosta. Äitiyden instituutio koostuu siitä yhteiskunnallisesti ihannoidusta kotiäitiydestä, joka sisältää myös vaimon ja taloudenhoitajan roolit. Äitiyden kokemus itsessään taas voi olla naiselle rajoittavan sijaan voimauttava. (Vuori 2010, 113.) Feministisen näkökulman kannalta instituution ja kokemuksen välinen ero on ratkaiseva. Äitiyden kautta naiselle on asetettu erinäisiä kyseenalaisia odotuksia, mutta henkilökohtaisena kokemuksena äitiys ei tarkoita näihin odotuksiin vastaamista.

Matkan jatkuessa Irman sisällä kasvava syyllisyys saa jo sellaiset mittasuhteet, että hän alkaa ajatella olleensa huono vaimo ja äiti muutenkin:

En ikinä enää riitele kännipäissäni Markuksen kanssa. En huuda sille, vaikka mikä olisi. Lapsille en ainakaan huuda. En ikinä enää jätä lapsia Markuksen kanssa. Hommaan jonkun päällekatsojan, jos matkustan jonnekin. En ikinä enää matkusta. (I, 51.)

Nämä ajatukset heräävät Irman mieleen unen näkemisen jälkeen, kun hän on jo ehtinyt soittamaan kotiin ja saanut puhelun aikana sellaisen kuvan, että kaikki ei ole siellä hyvin. Kyse on Irman omasta päätelmästä eikä hän oikeasti tiedä, onko kotona jokin asia huonosti ja jos on, niin mikä. Lapset ovat kotona isänsä kanssa, mutta syyllisyudentunne nostaa päätään ja tilanne kuulostaa siltä kuin lapset olisi jätetty täysin heitteille Irman lomamatkan ajaksi.

Irman poissa ollessa tapahtuukin jotain heidän elämäänsä mullistavaa. Markus tapaa kiehtovan taiteilijan, Ursulan, ja päättää muuttaa hänen luokseen Lappiin. Ursula on oleskellut Irman kodissa Irman poissa ollessa, nukkunut Irman sängyssä ja tyhjentänyt sen Irmalta unohtuneen pyykkikoneenkin. Siksi lapset ovat kuulostaneet puhelimesta niin oudoilta.

Teoksen kolmannessa osassa ääneen pääsee Irman ex-puoliso Markus Valtonen. Osa alkaa siitä, kun Markuksen toinen vaimo, alkoholisoitunut ja väkivaltainen taiteilija kuolee. Ulkopuolisen kertojan kautta, mutta Markuksen näkökulmasta osassa käydään läpi Markuksen elämää, joka on selkeästi jakautunut Irman ja Ursulan aikakausiin.

Irma on lasten syntymän jälkeen ollut turvallisuushakuinen perheenäiti, ja Markus taas on kokenut olevansa luotu ja oikeutettu johonkin merkityksellisempään. Näin muistellaan Markuksen ajatuksia sinä hetkenä, kun hän tekee lähtöä Irman luota:

Hän oli kohdannut rakkauden, jonka ihminen kohtaa vain kerran elämässään, hänellä oli oikeus onneensa, oikeus siihen uuteen maailmaan, johon hän kohta siirtyisi. Tämän hän sanoi Irmalle ja myös sen, ettei tuntenut syyllisyyttä, hänellä oli oikeus jonkin kaurapuuroa ja kalsaripyökiä korkeamman läsnäoloon elämässään. (I, 164.)

Markus asettaa itsensä korokkeelle ja antaa ymmärtää, että Irma on arkipäiväistänyt hänetkin. Ikään kuin nainen määritteli sen, mitä mies on: Irman kanssa arkipäiväinen, Ursulan kanssa menestyvä taiteilija. Edukseen Markus laskee sen, että hän näin suorapuheisesti ilmaisee, mistä tilanteesta on kyse ja tuo esiin oman oikeutensa. Irman loukkaantumisesta Markus lähinnä hämmästyä ja ihmettelee, miksi Irman on niin vaikea hyväksyä sitä, että Markus on rakastunut Ursulaan, mutta ei silti suhtaudu mitenkään kielteisesti Irmaa kohtaan. Irman reaktiot vaihtelevat raivokkaan ja hiljaisen loukkaantumisen välillä. Näin Markus muistelee Irman reagoineen, kun Markus on kertonut oikeuksistaan ja syyllisyydentunnottomuudestaan:

Kuka tässä huushollissa sen kaurapuuron keittäisi ja hänen paskaiset kalsarinsa pesisi, ellei Irma uhrautuisi. Luuliko hän, helvetin ensirakastaja, että kotityöt olivat Irmalle jokin nautinto? Luuliko hän, saatanan gigolo, ettei Irma haluaisi omaan elämäänsä jonkin hänen paskapyökiänsä korkeamman läsnäoloa, jotakin juopottelevaa, vetämätöntä, petollista, itsekästä ja narsistista aviomiestä parempaa? (I, 165.)

Irma vaikuttaa olleen tyytyväinen perhekeskeiseen arkeen ja loukkaantuu ehkä sen vuoksi vahvimmin siitä, että Markus lähtöä tehdessään suhtautuu alentuvasti juuri tähän Irmalle tärkeään elämänosaan eli arjen pyörittämiseen. Silloin Markus saa kuulla kaikki ne asiat, jotka Irmaa ovat jo seurustelun alkuaajoista lähtien vaivanneet.

Kun Markus Ursulan kuoleman jälkeen käy Helsingissä, hän huomaa Irman olevan irti itsestään. Perheen jättäminen vaikuttaa jollain tasolla kaduttaneenkin Markusta. Noin

yhdeksästä Ursulan kanssa vietetystä vuodesta vain ensimmäiset pari ovat olleet onnellisia. Sen jälkeen rahapula, alkoholi ja väkivalta ovat tulleet onnen tielle. Kun Markus kuitenkin huomaa, ettei paluuta entiseen Irman kanssa ole, hän palaa samantapaisiin ajatuksiin kuin Irmaa alun perin jättäessään:

Irma olisi tyytynyt niin vähään. Aamupuuro ja iltatee, palkkapäivä ja töistä kotiin selvin päin. [...] Minkä helvetin takia minun olisi jonkin lattean perheonnen nimissä pitänyt ruveta itseäni pieneksi tekemään, kun en pieni ollut, enkä ole? Yksi ainoa elämä. Irman kanssa olisin tukehtunut. Hyvä että lähdin. (I, 200–201.)

Katkelma on lainaus Markuksen ajatuksenkulusta, kun hän makailee Irman sängyllä ja kuuntelee Irman työskentelyä koneen ääressä. Jakson ajaksi hän-kerronta muuttuikin Markuksen minämuotoiseksi sisäiseksi puheeksi. Lainauksesta on pienen syyllisyydentunteen lisäksi tulkittavissa, että Markus ajattelee naisensa, vaimonsa määrittelevän itsensä ja oman elämänsä. Hän näkee naisen ikään kuin valtiaana, ei vain omansa mutta myös miehensä elämän. Mikäli mies haluaa muutosta elämäänsä, muutoksen on lähdeittävä naisesta eikä miehestä itsestään.

Katumus sävyttää Markuksen Helsingin vierailua kokonaisuudessaan. Sitä hän ei kuitenkaan halua lopulta myöntää edes itselleen. Mikäli hän saisi kelloa käännettyä taaksepäin, todennäköisesti sen myös tekisi. Huomatessaan, että mennyt on mennyttä, hän piiloutuu sen valheen taakse, että elämä Irman ja lasten kanssa olisi ollut liian pientä ja arkista. Hän todistelee itselleen, että vaihto pariin onnelliseen vuoteen Ursulan kanssa on ollut sen arvoista.

Äidin ja vaimon representaatiot ovat ensisilmäyksellä perinteisen roolin mukaan rakennetut. Irmakin on pitkään kiinni siinä perhemallissa, jonka on oppinut oikeaksi. Kun tilanne yllättäen kuitenkin muuttuu ja Irman on siihen sopeuduttava, hän löytääkin itsestään toisen puolen: selviytyjän ja itsenäisen naisen. Hän tekee töitä, maksaa asuntolainaa ja elättää lapsensa yksin. Hän pärjää eikä anna periksi huonoina vuosina. Itsensälöytämiskertomuksissa päähenkilö lopettaa itsensä arvottamisen toisen kautta ja huomaa oman arvonsa. Felski toteaa patriarkaalisien ideologian vaikutuksen näkyvän esimerkiksi siinä, miten naisen identiteetti tunnustetaan vain miestä tukevana ja täydentävänä. (Felski 1989, 129–130.) Avioeron myötä Irma on matkalla kohti itsensä tunnustamista, mutta kiertää vielä epätoivoisen rakkaussuhteen kautta.

Äidin ja vaimon representaatioita rakennetaan teoksen eri osissa ja sen myötä eri näkökulmista katsoen, koska kerronnan näkökulma vaihtuu osien välillä. Representaatioonkin

vaikuttavat siis ainakin Irman ja Markuksen näkökulmat, jotka molemmat voi vielä jakaa kahtia: avioeron aikaiseen ja vuosia myöhempään näkökulmaan. Eri näkökulmien ja ajankohtien väliset vaikutukset on selvästi erotettavissa toisistaan.

Markuksen näkökulmasta hyvän kuvan antaa aikaisemmin lainaamani katkelma (”Irma olisi tyytynyt niin vähään...”), jossa Markus pohtii jälkikäteen, miten elämä Irman kanssa olisi tukehduttanut hänet ja ollut latteaa. Markuksen ajatuksenkulku katkelmassa on voimallista ja puolustelevaa. Siitä on luettavissa, miten Markuksen on todisteltava itselleenkin, että hän on toiminut oikein jättäessään Irman. Markus ei kuitenkaan tässä enää tavoita sitä varmuutta, joka hänellä on lähdöstä aikanaan ollut.

Aikaisempi lainaus, jossa kuvataan Irman matkalla näkemää unta (”Unessa olen tuntemattomalla rautatieasemalla...”), kuvaa täysin äitiyteen ja sen kautta tulleeeseen vastuuseen uponneen naisen. Mielenkiintoista on, että Irmankin kautta on luettavissa kaksi toisistaan poikkeavaa näkemystä, sillä teoksen viimeisessä osassa Irma katsoo taaksepäin ja ymmärtää silloin jo paremmin Markusta. Avioliiton aikaa muistellessaan hän päätyy kuvaamaan itseään muun muassa marttyyriksi ja paskiaiseksi eli itsetutkistelun kautta Irma toteaa myös omat virheensä eikä syyllistä tapahtuneesta enää pelkästään Markusta.

5.3 Toinen nainen

Pari vuotta eron jälkeen Irma lähtee voittamalleen palkintomatikalle etelään ystävänsä Jatan kanssa. Heti lentokoneessa hän törmää Tero Tikkaseen, jonka näkökulmasta romaanin toinen osa kerrotaan. Tero Tikkasella menee elämässään vähän huonosti, on rahapulaa ja liian tasaista arkea perheen kesken. Hän kokee kuitenkin olevansa aina muita jonkin verran parempi. Jopa niin, ettei näe aiheelliseksi paljastaa Irmallekaan totuutta, vaan antaa itsestään valheellisen kuvan hyvin toimeen tulevana ja menestyvänä. Tikkasessa on paljon samaa kuin Irman ex-puolisossa Markuksessa: molemmat asettavat itsensä korokkeelle ja suhtautuvat Irmaan alentuvasti. Heti toisen osan alku kuvaa hyvin sitä, minkälainen on Tero Tikkasen naisen kohdistuva katse. Tässä lainaus siitä:

Vähän vielä lisää tuohon noin neljäänviiteen, niin sillä on naamassa sulkumerkit ja alaleuka keikkuu niiden välissä kuin saranoilla. Farkuissa ja teepaidassa nainen näytti

mukiinmenevältä, mutta saattoi kuvitella, miten tyyliinmältä se näyttäisi pynttäytyneenä. (I, 75.)

Tero Tikkasen näkökulmasta kirjoitetulle toiselle osalle on ominaista, että nainen on olemassa miestä varten. Naisen on miellytettävä miehen makua, oltava miehen saalistuksen kohteena, saatava mies tuntemaan olonsa hyväksi. Aluksi Irma on Tikkasen mielestä liian päällekkävyä ja puhelias, mutta Irman ympäristöstään kiinnostumaton ja poissaolevalta tuntuva ystävä Jatta saa Teron kiinnostumaan: ”Se on aina parasta: saada elämää naiseen, joka kaikin tavoin koettaa ilmaista, ettei oikeastaan ole kiinnostunut elämisestä.” (I, 77).

Jatan kiinnostus ei kuitenkaan herää, minkä johdosta Tikkanen siirtää huomionsa takaisin Irmaan eikä aikaakaan, kun lomaromanssi alkaa. Pian Irma jo puhuu rakkaudesta, mutta aluksi Tikkanen uskottelee Irman leikittelevän. Puheet ja Tikkasen ylistys kuitenkin jatkuvat, ja hän jatkaa suhdetta vielä lomamatkan jälkeenkin. Tikkanen kaipaa Irmalta saamaansa huomiota ja jumalointia, joka kotielämästä puuttuu: ”Mutta Irma rakasti häntä, ainakin sanoi rakastavansa. Se piti häntä ihmeellisenä, ainutlaatuisena miehenä. Minulle ei ole ikänä tapahtunut mitään tällaista, se oli sanonut.” (I, 108.)

Mitä enemmän Irma sitten alkaa vaatia Tikkaselta, sitä enemmän Tikkaasta ärsyttää, ja hän haluaa ottaa etäisyyttä. Missään vaiheessa hän ei ole ollut jättämässään perhettä Irman vuoksi, mutta ei ole pystynyt luopumaan Irmalta saamastaan huomiosta.

Naisen kanssa on helppo solmia suhde. Riisuu vain hänet, mutta miten raskasta kaikki sitten onkaan! Miten tyhjäänpäiväistä! Kuka niin oli sanonut? Kyllä hän muisti, se oli muuan Lubkov, vastuuton naisteniskijä ja siipeilijä Tsehovin kertomuksesta Ariadna. (I, 120.)

Lainaus rinnastaa Tikkasen naisteniskijäksi ja siipeilijäksi ja siltä hän vaikuttaakin, vaikka ei näe sitä itse. Ajan kuluessa ja Tikkasen ottaessa yhteyttä silloin kuin hänelle sopii ja kadotessa taas pitkäksikin aikaa Irma herää tilanteeseen ja ymmärtää tulleen hyväksikäytetyksi. Irma tajuaa, että rakkaus on ollut yksipuolista: hän on ollut miehelle vain ajanvietettä, pakopaikka arjesta ja egon pönkittäjä. Suhde opettaa Irmalle, että hänellä on ollut tarve olla rakastunut ja rakastaa ja siksi hän on ummistanut silmänsä Tikkasen epärehellisyydeltä ja teennäisyydeltä. Kun he tapaavat viimeistä kertaa Tikkasen vaatimuksesta, Tikkanen tekee kaikkensa kääntääkseen Irman pään, mutta Irman silmät ovat vihdoin avautuneet eikä hän enää anna miehen vaikuttaa itseensä:

En minä tässä ala sinua syyttelemään, itse minä olen syyppää omiin tunteisiini. Mulla oli eron ja muun sotkun jälkeen hirveä tarve olla rakastunut. Muistaakseni parikin mieskirjailijaa on kirjoittanut, ettei ne voi elää, jos niillä ei ole varmuutta, että joku

rakastaa niitä. Mulle taas on tärkeämpää, että itse rakastan. Ehkä naiset yleensä kokevat niin, eivät voi elää, jos eivät rakasta. Voin olla väärässäkin. (I, 131.)

Näistä sanoista voi lukea Irman oppineen itsestään. Hän on tunnistanut oman rakastumisen tarpeensa ja osaa nyt katsoa taaksepäin eri silmin. Felskin mukaan rakkaussuhteet eivät edistä naisen itsetuntemusta tai itsenäisen identiteetin rakentumista, vaan päinvastoin hidastavat prosessia. Irmakin on Markuksen jäljiltä vielä altis asettamaan itsensä uudelleen asemaan, jossa toisen tarpeet menevät omien edelle ja hän kadottaa itsensä toisen miellyttämiseen. Suhde Tero Tikkaseen oli Irmalle vielä tarpeen, jotta hän ymmärsi vain tarvinneensa rakastamista eikä niinkään rakastetuksi tulemistä. Edellinen lainaus ja Irman ja Tikkasen tapaamisen laajempikin kuvaus kertovat Irman vihdoinkin tunnistavan itsensä ja muuttuneen sitä kautta vahvemmaksi. Vaikka rakastaminen on ollut hänelle itselleen niin tärkeää, enää hän ei ole valmis luopumaan itsestään sitä varten. Irma ymmärtää, ettei tarvitse miestä ja sitä, mitä Tero Tikkasella on hänelle tarjota: yksipuolista rakkautta toisena naisena, miellyttäjänä ja palvelijana aina silloin, kun Tikkanen sitä kaipaa.

Toisen naisen representaatio on teoksessa rakennettu Tero Tikkasen näkökulmasta, mutta kuvaa rikastuttaa myös vuoropuhelu, jossa Irma itsekin pääsee ääneen. Ajautuminen toiseksi naiseksi käy päähenkilön oman heikon kohdan, rakastamisen tarpeen ja elämäntilanteen johdosta jokseenkin salakavalasti ennen kuin on jo liian myöhäistä. Teos rakentaa Irman kautta toisen naisen representaation, joka on sympaattinen ja elämänmakuinen. Toisen naisen rooli on jotain, minkä läpi päähenkilön on kuljettava itsetunnistuksensa matkalla. Toisena naisena Irma saa toteuttaa myös sitä huolehtijan roolia, jonka hän on perinteisistä naiselle osoitetuista rooleista itselleen niin pysyvästi omaksunut, että ei osaa olla ilmankaan. Vasta päätyessään lopettamaan suhteen Irma ymmärtää olevansa arvokas itsenään. Hän huomaa, ettei tarvitse elämäänsä lasten lisäksi muita.

Lempeä huumori on mukana päähenkilön itseironian kautta. Irma kaipaa intiimiä suhdetta, jossa hänelle tärkeällä sijalla on puolison pyykin pesu. Näin hän suhdetta lopettaessaan sanoo Tikkaselle: ”Juuri sitä minä olisin halunnut, pyykätä sinun kalsarisi ja sukkasi, silittää paitojasi. Mutta sinä menit kaupasta ostamaan uudet [...] (I, 134.) Myös Markuksen pahin teko oli se, että hän oli antanut Ursulan tyhjentää Irmalta unohtuneen pesukoneen: ”Se oli kauhea loukkaus, pyhäinhäväistys. Markus antoi sen tapahtua, ja sen pahemmin aviomieheni ei olisi voinut minua vastaan rikkoa.” (I, 135.) Näin Iris asettaa jokapäiväiset asiat, yhteisen arjen ylläpitämisen, tärkeämmiksi kuin vastarakkautta tai uskollisuuden.

6 ITSENÄISET NAISET

6.1 Iiris tunnistaa itsensä

Seuraavaksi tutkin sitä, miten naisen oma vieraus muuttuu itsetuntemukseksi ja alistuminen muiden määriteltäväksi muuttuu itsenäisyydeksi. Lapsuutensa ja nuoruutensa Iiris viettää roolia näytellen, koska kokee itsensä vääränlaiseksi. Iiris pelkää jatkuvasti, että hänen todellinen minänsä paljastuu muille. Vanhempien menettäminen jo ennen kouluikää mullistaa Iiriksen elämän. Hän muuttaa asumaan äitinsä siskon luo, eikä koskaan koe tulevansa hyväksytyksi omana itsenään. Ensirakkaudesta tulee pakkomielle ja samalla kuviteltu yhteys edesmenneeseen äitiin. Myöskään ensirakkaudessaan Iiris ei koe hyväksyntää tai vastarakkautta, vaan hyljeksintää ja välinpitämättömyyttä. Näin Iiris päätyy Riston syliin. Riston, joka on Iirikselä välillä jopa vastenmielinen, mutta jonka perhe on jotain, mitä Iiris kaipaa. Avioliiton hajottua omaan mahdottomuuteensa Iiris tuntee surua lähinnä menetetyn perheen vuoksi.

Itsenäistyminen alkaa, kun Iiris eron jälkeen muuttaa Itä-Suomeen. Siellä Iiris elää yksin ja Riston jälkeiset miessuhteet jäävät kevyiksi. Ensimmäisen kerran Iiris tuntee itsensä itselliseksi, kun hän Helsingistä pois muutettuaan ostaa oman asunnon:

Hän yleni muutaman vuoden kuluttua toimitussihteeriksi ja uskalsi paremmalla palkalla ottaa asuntolainan ja ostaa kolmen huoneen ja keittiön rivitalonpätkän pientaloalueelta parin kilometrin päästä työpaikaltaan. [...] Hän tunsi ensimmäisen kerran elämässään olevansa itsellinen. Itsellinen, juuri sitä sanaa hän käytti. (R, 253.)

Samalla Iiris ymmärtää lähteneensä Helsingistä vapautuakseen siitä ajatuksesta, että Ellen käy siellä Iiristä vakoilemassa ja vapautuakseen myös Riston suhteiden avulla saadusta asunnosta ja työpaikasta. Katkelmassa ulkopuolinen kertoja raportoi Iiriksen elämäntapahtumia, mutta mainitsee lopuksi kertovansa Iiriksen omin sanoin. Iiris on käyttänyt sanaa ”itsellinen”, kun hän on pohtinut uutta elämäänsä uudella paikkakunnalla, uudessa työssä ja omassa asunnossaan.

Eron jälkeisten epäonnistuneiden suhteiden ja toistuvien pettymysten jälkeen Iiris huomaa viihtyvänsä yksinkin eikä enää ”halua miestä paikkojaan sotkemaan” (R, 261). Samaan aikaan hän kuitenkin tuntee elävänsä kuten Ellen: ”Samanlaista kummallista loukkaantunutta suhdetta maailmaan hän ei rakentaisi” (R, 261).

Toimitustyössä Iris on kokenut menettäneensä luovuutensa, ja eläkkeelle jäätyään hän haluaakin vihdoin kirjoittaa vapaasti. Kirjoittaminen ei ole aluksi helppoa, mutta hiljalleen Iris avaa itseään paperille ja askel askeleelta kohtaa oman itsensä. Juhannuksena Iris vuokraa itselleen syrjäisen mökin:

En ole hakeutunut mökkiin yksinäisyyttä etsimään, sitä on muutenkin tarpeeksi, hakeuduin tietynlaiseen ankeuteen. Kuvittelin, että se virittäisi minussa jotakin, saisi minut kirjoittamaan, etsimään jotain olennaista väylää ulos, ilmaisemaan itseäni tavalla, jota en tavallisessa arkielämässäni tavoittanut, kun kirjoitin työkseni koko ajan. Jotakin kyllä virisi, mutta kun otin koneen esiin ja yritin kirjoittaa, ahdistuin ja rupesin pelkäämään. Jos aloitat, et yhtään tiedä, mihin päädyt, minne asti joudut, kuka tai mikä sinua vie. (R, 122–133.)

Mökillä Iiriksellä on aikaa. Hän toistaa samoja rutiineja ja kirjoittelee välillä vihkoonsa. Hän nukkuu hyvin ja ajattelee paljon. Iris pohtii muun muassa sitä, miksi hän pitää vain rannoista, ei niinkään merestä tai järvestä itsessään. Korinttolaiskirjettä mukaillen Iris kirjoittaa:

”Minun vesielementtini ei aaltoile, ei aukea mittaamattomana eikä käyttäydy arvaamattomasti” (R, 124). Arvaamattomasti ovat toimineet niin auto-onnettomuudessa kuolleet vanhemmat kuin mereen päätynyt Raulikin: ”Senkö takia kielsin itseltäni meren? Elin meren rannalla tuntematta eläväni meren rannalla. Ja vasta täällä järven rannalla tulin ajatelleeksi sitä ensimmäisen kerran.” (R, 125.)

Kesäksi yksin mökille muuttaminen vaikuttaa toiselta ratkaisevalta fyysisen tilan muutokselta Iiriksen itsetunnistuksen matkalla. Siellä Iris saa välimatkaa entiseen työssäkävyyään minäänsä ja joutuu kohtaamaan itsensä suoraan, määrittelemättä työn tai miehen kautta.

Felski (1989) jakaa itsensälöytämiskertomukset heräämis- ja kehitysromaneihin. Ne eivät kuitenkaan ole keskenään vastakohtia, eivätkä rajat niiden välillä ole selvät.

Heräämisromaanille tyypillistä on sisäinen matka, joka johtaa uuteen itsetuntemukseen. Näen, että *Rakkaassa* kyse on enemmän heräämisromaanista, koska Iiriksen sisäinen matka on pääosassa, ei niinkään ympäröivään yhteiskuntaan integroituminen. Felskin (1989, 127, 142–143) mukaan minuus tavoitetaan monesti luonnon keskellä, kaukana kaikesta muusta.

Iiriksenkin matkalla yksin mökillä vietetty kesä vaikuttaa tärkeältä kokemukselta. Iris muistelee, näkee unia ja kirjoittaa päivittäin. Elokuun lopulla Iris tuntee kiitollisuutta:

Oli viimeisten päivien tuntu, ja viimeisiä nämä olivatkin, viimeisiä yksinäisyydessä ja tällä niemellä, jolle hän tuskin koskaan palaisi. Sen ajatteleminen ei tuntunut pahalta, ei edes haikealta. Hän tunsu epämääräistä kiitollisuutta siitä, että oli nyt täällä, oli yksin, oli kaunis ilma, hän oli käynyt arkailematta uimassa, vaikka oli jo elokuun loppu, että vesi oli tuoksunut, ja ranta, että koskelot olivat olleet siinä, että hän oli keksinyt vuokrata tämän paikan. (R, 183.)

Katkelma antaa kuvan siitä, miten kesän aikana Iris on alkanut nauttia hetkestä, miten hän on unohtanut keväisen eläköitymisen aiheuttaman turhautumisen. Felskin mukaan heräämisprosessin aikana nähdyt unet heijastelevat päähenkilön sisäistä muutosta. Iiriksen uniin tulevat ihmiset. Iris myös ymmärtää, että hän ei ole näiden menneisyyden ihmisten jättämien merkkien summa:

Näin he tulevat uniin, kun valveilla etsin heitä, yritän muistaa, herättää eloon jotain kokonaista siitä, mikä on vain satunnaisia repliikkejä, irrallisia sanoja, liikkeitä, eleitä, ilmeitä kasvoilla, joiden hahmoa en enää ehjänä tavoita, vaikka olen luullut, että ne ovat syöpyneet minuun, kaiverrettu kipeästi ja lähtemättömästi. (R, 199.)

Lapsuudesta alkaen hän on antanut muiden määrittää itseään, on oppinut piilottamaan oman sisimpänsä ja tullut vieraaksi itselleenkin, joten tärkeiden ihmisten kohtaaminen sekä kirjoittaen että unissa vaikuttaa välttämättömältä, jotta Iris voi tavoittaa uuden itsetuntemuksen.

Iris tapaa Riston viimeistä kertaa pari vuotta ennen tämän kuolemaa. Pieleen menneen suhteen jälkeen Iris kokee, että hänen pitää jutella jonkun sellaisen kanssa, joka on tuntenut hänet melkein aina. Vielä silloinkin Iris kokee, että joku muu osaisi kertoa hänestä jotain tärkeää, jotain enemmän kuin hän itse. Itsetuntemus ja itsenäistyminen ovat tällöin kuitenkin jo niin pitkällä, että Iris ei enää anna Riston sanojen vaikuttaa omakuvaansa. Paluumatkalla Iris pohtii Riston syyttäviä ja halveksuvia sanoja.

Olin kuullut minkälainen olen, ihmiseltä, joka oli tuntenut minut kauan aikaa. Mietin sitä junassa puuroisin aivoin. Ei hän ollut väärässä. [...] Se mies oli tehnyt minut arvottomaksi, omissakin silmissäni, ja sen silmissä tulisin olemaan arvoton aina. Se mies ei ollut pelastanut minua katuojasta vaan yrittänyt tuupata minut sinne. Ja melkein onnistunutkin. Mutta ei ihan. Ja nyt olin menossa kauas, enkä enää koskaan hakeutuisin hänen ulottuvilleen. Niin paljon en itseäni vihastuisi. Se on taivahan tosi. (R, 240–241.)

Vasta monia vuosia ja monia Riston jälkeisiä epäonnistuneita parisuhteita myöhemmin Iris tavoittaa tämän ajatuksen. Iris on antanut Riston määritellä itsensä, ja tilaisuuden tullen Risto on määritellyt Iiriksen arvottomaksi ja itsensä Iiriksen pelastajaksi. Kuten Felski (1989, 131) itsensä löytämiskertomuksista kirjoittaa, rakkaussuhteet eivät niissä edistä päähenkilön sisäistä kasvua, vaan saattavat jopa olla sen tiellä.

Koska Ellenillä on ollut vahva vaikutus Iiriksen elämään lapsuudesta asti, Ellenin kohtaaminen vuosien jälkeen on tärkeä ja selkeyttävä kokemus Iiriksen sisäisellä matkalla. Iris saa tilaisuuden jutella Ellenin kanssa, kun hän lähtee Ellenin hoitajaksi tämän viimeisiksi elinpäiviksi. Siellä Iris ymmärtää, miksi hän Ellenin kanssa on aina tuntenut itsensä jotenkin syylliseksi ja vääränlaiseksi. Miksi Ellen on kantanut marttyyrin viittaa eikä ole pystynyt

tukemaan Iiristä vanhempana. Ellen on ollut köyhä, nuori nainen saadessaan Iiriksen huollettavakseen. Lisäksi Iiris saa vahvistuksen aikaisemmalle otaksumalleen: Ellen on seurustellut Iiriksen isän kanssa, mutta lopulta Iiris on saanut alkunsa ja Iiriksen isä onkin vienyt vihille Irenen, Ellenin siskon. Iiriksen myötätunto Elleniä kohtaan herää ja hän tajuaa, että rahan puute selittää hänen nuoruudestaan monta asiaa, joita Iiris on silloin pitänyt vain Ellenin tahallisena kiusantekona. Ensimmäistä kertaa Ellen kuitenkin myöntää, että on ajatellut Iiriksen aiheuttaneen kaiken pahan pelkällä omalla olemassaolollaan. Kaikki Iiriksen nuorena tekemät tulkinnat siitä, mitä Ellen hänestä ajatteli, eivät siis olleet vain Iiriksen kuvitelmia, vaan Ellen on oikeasti suhtautunut Iirikseen paikoin jopa vihamielisesti:

Välillä inhosin sinua. Sinä olit minulle kaiken pahan alku ja juuri. Jos sinua ei olisi ollut, ne eivät olisi menneet naimisiin. Ne eivät muuten olisi edes kuolleet, jos sinua ei olisi ollut. Sinä tulit pilaamaan kaiken, kuin mikäkin pahan ilman lintu, päähenkilöksi, vaikka sinua ei oikeastaan kukaan ollut maailmaan varsinaisesti kutsunut eikä halunnut. (R, 288–289.)

Lapsena ja nuorena Iiris ei ole aavistuksistaan huolimatta tietänyt koko tarinaa, Iiris on saanut siitä vain oman tunteensa: tunteen syyllisyydestä ja epätoivotusta läsnäolostaan. Nämä romaanin lopulla Iirikselä ja lukijalle avautuvat seikat vaikuttavat myös kerronnan kokonaisuuden arviointiin. Iiriksen ja Ellenin väliltä on puuttunut keskusteluyhteys lähes kokonaan ennen näitä Ellenin viimeisiä elinpäiviä. Lukijalle on piirtynyt kuva Ellenistä lähinnä vain sen kautta, mitä Iiris on ajatellut Ellenistä ja mitä Iiris on ajatellut Ellenin ajattelevan.

Palmerin (2004, 15) kaksoisupotukseksi nimeämä kahden mielen kuvaus on romaanin kokonaisuuden kannalta ratkaisevassa osassa. Kahden fiktiivisen mielen, Iiriksen ja Ellenin ajatukset sekoittuvat usein Iiriksen ajatuksissa. Iiriksen ajatuksia siitä, mitä mieltä Ellen on hänestä ollut, on voinut pitkin matkaa arvioida: ovatko ne olleet vain Iiriksen tekemiä vääriä johtopäätöksiä. Ellenin tunnustus kuitenkin paljastaa, että Iiris on ollut herkkä tunnistamaan Ellenin tunnetiloja ja on ainakin osaksi lukenut niitä ihan oikein. Iiris ei vain ole tietänyt Ellenin tunteiden taustalla olevaa tarinaa ja on siksi tulkinnut itse aiheuttavansa ne toimimalla jotenkin väärin. Heidän yhteisenä joulunaan Iiris on kokenut itsensä riittämättömäksi Ellenin vaatimukseen nähden. Ellen pyrkii järjestämään mahdollisimman mukavan joulun, mutta Iiris kaipaa kotoista, turhanpäiväisten lahjojen täyttämää joulua ja ajattelee Ellenin vaativan häneltä mahdottomuuksia:

Jouluna Iiriksellä oli omituinen tunne kuin hän olisi pudonnut johonkin syvään kaivantoon, josta yritti kurkottaa kaikkea, mitä Ellen toivoi hänen kurkottavan. [...]

Eivät he olleet kauniita; he olivat rumia ja epäonnistuneita ja surullisia ja kaikki mitä he yrittivät tavoittaa oli liian korkealla. [...] Miksi Ellen viritti kaiken liian korkealle, miksi joulunkin kuin korkeushyppyriman? Ja sitten käski Iiristä: Hyppää! (R, 63–64.)

Mezein (1996, 66) feminististä narratologiaa mukaillen henkilöahmon ja kertojan välille ajatellaan kilpailuasetelma: Molemmat haluavat omistaa tekstin eli tuoda esiin oman näkökulmansa. Lisäksi molemmat haluavat voittaa lukijan puolelleen. Vaikka feministinen näkökulma on osuva *Rakkaan* esittämiä naiseuden representaatioita ajatellen, sen käsitys kerronnasta kertojan ja henkilöahmon välisenä kamppailuna ei saa romaanista tukea. Romaanin ulkopuolinen kertoja vaikuttaa päinvastoin tukevan tarinan päähenkilön minäkerrontaa. Kertojat eivät vaikuta olevan kovinkaan kaukana toisistaan, koska hän-kerrontakin on tulkintani mukaan lähes täysin Iiriksen fokalisoimaa eli Iiriksen ääni on romaanissa voimakkain.

Kuten onkin aiemmin käynyt ilmi, Ellenin lisäksi romaanin miespuoliset henkilöahmot ovat vaikuttaneet vahvasti Iiriksen ääneen, jopa Iiriksen sisäiseen puheeseen. Niin Raulin epäkunnioittava kuin Riston suorastaan halveksuva suhtautuminen Iiristä kohtaan kuuluu paikoin Iiriksen muistoissa, mutta myös siinä, mitä Iiris itse ajattelee itsestään. Tässä mielessä teos on moniääninen, mutta lisäksi on huomattava, että muiden ajatukset ovat oikeasti Iiriksen päätelmiä muiden ajatuksista. Niiden paikkansapitävyys jää lukijan arvioitavaksi.

Itsensälöytämiskertomuksissa unien voidaan nähdä heijastavan päähenkilön sisällä tapahtuvaa muutosta, muutosta omissa ajatuksissa ja arvoissa. Ellenin kuoltua kohtaaus Iiriksen unessa vaikuttaa kertovan muutoksesta:

Hän käveli kovaa vauhtia, ja hänen mieleensä levisi jonkinlainen kauhun tunne. Mutta minähän olen vanha, vanha. Kauhu liukeni; se oli kuin nestettä, joka virtasi hänestä pois päin pitkin katua. Hän tunsu olevansa hyvin rakastunut näyttelijään, rakastunut toivottomasti. Hän ymmärsi, että hänen olisi pitänyt hävetä. Mutta hän ei hävennyt. (R, 302.)

E erityisesti häpeän tunne, mutta myös vanheneminen, varsinkin vanhenemisen aiheuttamat ulkoiset muutokset ovat olleet vahvasti läsnä Iiriksen elämässä. Unen voi tulkita merkitsevän sitä, että Iiris on vihdoinkin hyväksynyt itsensä sellaisena kuin on eikä näe itsensä piilottamista enää tarpeelliseksi.

Itsensälöytämiskertomusten viitekehyyksen kautta tulkittuna *Rakkaan* esiin piirtämä naiskuva koostuu naiseuden representaatioista, jotka ovat vahvasti sidoksissa päähenkilön elämänsäkaareen ja eri ikäkausiiin. Lapsuuden kokemuksista ja tunteista kasvaa ensin nuori nainen, joka näkee perheen perustamisen ja kauniin kodin elämänsä tarkoituksena. Hän ei näe

omaa arvoaan itsenäisenä ja irrallisena sosiaalisista vaatimuksista. Ympäristön vaatimukset ovat niin vahvoja, että pyrkiessään täyttämään niitä hän kadottaa itsensä. Näistä lähtökohdista syntyy nainen, joka antaa miehen määritellä itsensä, mutta pelko rakennelman kestämydestä varjostaa jo elämää. Kun odotettu hajoaminen tapahtuu, naisen on aloitettava itsenäistyminen, oman itsensä kohtaaminen ja hyväksyminen. Tarve riippumattomuuteen on ollut aina olemassa, mutta se on peittynyt oman riittämättömyyden tunteen alle. Itsensälöytämisen prosessi ei *Rakkaassa* ole suoraviivaisesti eteenpäin kulkeva, vaan se etenee mutkien kautta kunnes vasta eläkkeellä vapaan kirjoittamisen ja menneisyyden kohtaamisen kautta Iirikselle syntyy itsensä syvempi ymmärrys ja hyväksyntä.

6.2 Irma riittää yksin

Pitkin viidettä lukua on käsitelty Irman matkaa kohti itsensälöytämiskertomuksen mukaista heräämistä. Felskin mukaan olennaista on päähenkilön tietoisuuden muutos, jonka seurauksena uudistuvat niin näkemys itsestä kuin todellisuudestakin (Felski 1989, 126–128). Irman näkemys itsestään ja muista muuttuu, selvenee ja syvenee monin eri tavoin, ja huomioita niistä on tullut esiin jo viidennessä luvussa. Tässä luvussa vedän vielä yhteen Irman matkaa ja sitä, mikä Irmassa on sen kuluessa muuttunut.

Irmalla on vielä romaanin alussa koossa perinteinen ydinperhe, mies ja kaksi lasta. Liettuan matkan aikana tilanteeseen tulee kuitenkin muutos. Irman mies Markus tapaa Ursulan, kiehtovan naisen ja taiteilijan, jonka seurassa hän on tuntenut pääsevänsä sellaiseen luovaan ympäristöön, jota hänen omakin taiteilijaluonteensa on kaivannut. Markus muuttaa Ursulan perässä pohjoiseen jättäen samalla Irman ja lapset. Ajan kuluessa yhteydenpito katkeaa lähes täysin, osin Ursulan mustasukkaisuuden, osin Markuksen oman saamattomuuden vuoksi. Irma jää tilanteessa kahden lapsen yksinhuoltajaksi, ison asuntolainan ja epävarman työtilanteen kanssa.

Avioero ei vielä herätä Irmassa itsenäisyyden tunnetta ja tunnetta siitä, että hän riittäisi yksinkin. Pari vuotta eron jälkeen lomamatkalla Irma tuntee yhä tarvitsevänsä huomiota ja hyväksyntää mieheltä. Irma antautuu täysin Tero Tikkasen pauloihin välittämättä muusta. Lomamatkan jälkeenkin Irma antaa perheellisen, naimisissa olevan Tero Tikkasen käyttää itseään hyväksi, pakomatkana arjesta.

Felskin mukaan itsensä löytämiskertomuksille on tyypillistä, että matka kohti itsensä löytämistä alkaa elämänmuutoksesta kuten avioerosta tai ongelmallisesta rakkaussuhteesta. Molemmilla, sekä Iiriksellä että Irmalla, on taustallaan kokemus avioerosta. Irma on lisäksi avioeron jälkeen kokenut nopean ja epätoivoisen rakastumisen. Vasta sen jälkeen Irmalle on tullut tunne siitä, ettei heidän perheestään puutukaan mitään, ettei hän tarvitse siihen ketään muuta itsensä ja lasten lisäksi.

Romaanin neljännessä ja viimeisessä osassa ”Irma katsoo peiliin” Irma kohtaa itsensä ja käy läpi mm. lapsuutensa, nuoruutensa, Markuksen tapaamisen, perhe-elämän aloittamisen ja Jatan kuoleman. Tällaisena äitinä ja vaimona Irma näin jälkikäteen, vuosia myöhemmin näkee itsensä:

Hänestä tuli turvallisuushakuinen, perhekeskeinen, taloudellisesti ajatteleva, kotitöihin paneutuva, ruokareseptejä keräilevä, lapsistaan ja miehestään moitteettomasti huolehtiva, nalkuttava, riitelevä, vahtiva, kontrolloiva, moralisoiva, henkisesti laiska, marttyyriuden tunteita elättävä, kaiken paremmin tietävä, helposti loukkaantuva, itkuherkkä vaimo. Hänestä tuli kunnan ihminen. Kerrassaan erinomainen ihminen. Oikea paskiainen. (I, 242.)

Irma kohtaa itsensä tässä suoraan ja rehellisesti. Hän ei syytä miestänsä eroista ja perheen jättämisestä, vaan myöntää omat puutteensa. Vastaavasti Irma tunnistaa omien tarpeidensa ja toiveidensa ajaneen hänet suhteeseen Tero Tikkasen kanssa. Hän ei syytä Tikkasta hyväksikäytöstä, vaan toteaa olleensa itse altis sellaiseen epätasa-arvoiseen suhteeseen, johon hän Tikkasen kanssa ajautuu.

Teoksen viimeisessä osassa Irma peilaa menneitä ja pohtii omia valintojaan. Hän näkee, että ajan myötä itselleen on mahdollista antaa anteeksi lähes mitä vain, mutta lasten osalta virheet kaduttavat ikuisesti: ”Je ne regrette rien, ja päivääkään en vaihtaisi pois. Uljaasti laulettu, mutta hän katuu ja hän vaihtaisi, vaihtaisi monta päivää, viikkoja, kuukausia, vuoden. Kaksi vuotta.” (I, 248.) Irma olisi valmis vaihtamaan ne kaksi vuotta, joina hän on pahiten laiminlyönyt lapsiaan: suruntäyteisen avioeron jälkeisen vuoden ja sen vuoden, jonka hän käytti Tero Tikkaseen.

Kuten Iiriksen, myös Irman unet käyvät sitä vilkkaammiksi, mitä enemmän hän viettää aikaa yksin. Irmankin unissa vierailevat ihmiset menneisyydestä Marttia ja Tero Tikkasta myöden. Vain äitiään Irma ei tavoita edes unissaan eikä hänellä ollut myöskään ketään, joka olisi voinut äidistä kertoa. Irma päätyykin näihin ajatuksiin: ”Kaikki me olemme toistemme tulkintoja, hän oli lukenut eräästä esseestä. Ei hänellä ollut kuin omat tulkintansa, niihin oli tyytyminen.” (I, 266.)

7 PÄÄTÄNTÖ

Hänen on kyettävä miellyttämään.

Hänen on muututtava, jotta mikään ei muuttuisi.

Se on helppoa, mahdotonta, vaikeaa, yrittämisen arvoista. (Irma, 5.)

Näillä Wisława Szymborskan säkeillä alkaa tutkielmani kohderomaani, Tuula-Liina Variksen *Irma*. Yhteys sanoilla on kuitenkin myös *Rakkaaseen* eli toiseen tutkimaani teokseen: Molempien romaanien päähenkilöt elävät läpi vaiheen, jossa halu miellyttää toista ohittaa oman itsen. Irma suorittaa perheenäidin roolia unohtaen, etteivät erinomaisesti suoritettut kotityöt määritä häntä ihmisenä. Iris haluaa kovasti miellyttää muita, mutta ajautuu umpikujaan, kun ei lopulta tiedä, mikä kaikki itsessä on muiden mielestä väärin. Varma hän on kuitenkin siitä, että korjattavaa ja peitettävää on paljon.

Tuo elämänvaihe on päätelmäni mukaan osa sitä itsensä löytämisen matkaa, jonka molemmat päähenkilöt käyvät läpi. Irmalla siihen liittyvät vahvasti eroon päättyvä avioliitto ja sen jälkeinen epätoivoinen rakastuminen. Myös Iiriksellä matkan käynnistää avioero, mutta päätökseen sen vie toinen kriisi, ennenaikainen eläköityminen toimittajan työstä. Näiden elämänmuutosten kautta he uskaltavat vihdoinkin kohdata itsensä ja oman menneisyytensä. Felskin (1989) mukaan määrittelemäni itsensä löytämisen matka on tutkielmani kannalta merkityksellinen. Tutkin romaanien kautta rakentuvia naiseuden representaatioita, ja tulkitseen, että ne muuttuvat nimenomaan tuon matkan kuluessa. Selvästi elämänvaiheeseen sidoksissa olevien representaatioiden lisäksi luin romaaneista myös sellaisia representaatioita, jotka eivät liity tiettyyn ikään. Esimerkiksi Iiriksen kautta lukemani syyllisen huijarin representaatio rakentuu pitkän ajan kuluessa.

Tutkielmani teoreettisena taustana ja lähtökohtana on feministinen kirjallisuudentutkimus. Feministisen tutkimuksen käsitykset esimerkiksi sukupuolesta, identiteetistä ja representaatiosta ovat tutkielmassani läsnä. Kuten aiemmin on jo käynytkin ilmi, ne eivät ole kiveen hakattuja, alalla yleisesti hyväksytyjä totuuksia, vaan kyseenalaistettuja ja jatkuvassa muutoksessa. Feministisen kirjallisuudentutkimuksen sisälle luen myös Felskin itsensä löytämiskertomuksia käsittelevän tutkimuksen. Hän on löytänyt useita feministisille itsensä löytämiskertomuksille yhteisiä piirteitä, joiden avulla luin tutkielmani kohderomaaneja, ja tulkitsein myös niiden kuuluvan tähän joukkoon.

Äidin ja vaimon roolit ovat perinteisiä naisen rooleja, joita pidetään helposti itsestäänselvyyksinä. Näistä rooli-odotuksista irrottautuminen vaatii itsetuntemusta. On pohdittava sitä, voiko elämä olla täyttä ilman niitäkin. Tämän prosessin molemmat tutkielmani kohdepäähenkilöt käyvät läpi nimenomaan vaimon roolin osalta. Molemmille se on nuoresta asti selkeänä tavoitteena mielessä, mutta lopulta onni ei tule avioliiton tai muidenkaan miessuhteiden kautta, vaan sitä on etsittävä oman itsensä kohtaamisen ja sitä kautta syntyvän itsetuntemuksen kautta.

Esiin nousevia naiseuden representaatioita lukiessani peilasin teoksia samalla itsensä löytämiskertomuksiin. Tämän rinnalla tavoitteenani oli selvittää, miten representaatiot kerronnallisesti teoksissa rakentuvat. Jos muilta osin useampiakin yhtäläisyyksiä kohderomaanien väliltä on havaittavissa, kerronnan keinojen osalta eroavuuksia löytyi enemmän.

Rakkaalle leimallista on Iiriksen äänen vallitsevuus ja äänen mukautuminen eri-ikäisen Iiriksen maailmaan esimerkiksi sanankäytön kautta. Teoksessa vuorottelevat minä-kertoja eli Iris ja tarinan ulkopuolinen hän-kertoja. Suurimmaksi osaksi kolmannen persoonan kerrontakin on Iiriksen fokalisoimaa. Tällaisen kerronnallisen lähtökohdan vuoksi esimerkiksi kertojan luotettavuuden arviointia oli matkan varrella tehtävä. Päätelmäni oli, että molemmat kertojat vaikuttavat kertovan samaa tarinaa, mutta Iiriksen kertoman ja muistaman osalta epävarmuuksia jäi enemmän: kuinka rajallisia ovat Iiriksen tulkinnat tapahtuneista ja muista henkilöihahmoista.

Tarkemmista kerronnallisista ratkaisuksista haluan vielä *Rakkaan* osalta nostaa esiin kaksoisupotukset ja mieltenvälisyyden. Ne ovat romaanille hyvin tyypillisiä ja korostavat osaltaan Iiriksen äänen valtaa. Koska muut henkilöihahmot avautuvat romaanissa lähinnä Iiriksen tulkintojen kautta, he jäävät melko äänettömiksi. Esimerkiksi Ellenin, Raulin ja Riston ajatuksiin lukija pääsee vain Iiriksen tulkitsemana, kun taas Iiriksen omat ajatukset vaikuttavat avautuvan lukijalle useimmiten suoraan: niin minä-kerronnan kuin hän-kerronnan kautta. Hän-kertojalla on tosin paikoin pääsy sellaisiin muistoihin, jotka Iris itse on jo unohtanut.

Vähälle huomiolle tutkielmassani jäi romaanin kehys- ja sisäkertomuksen välinen suhde. Iiriksen elämänkaarta lapsuudesta alkaen rakennetaan eläkeikäisen Iiriksen nykypäivästä käsin kunnes tarinat kohtaavat Iiriksen saattohoitaessa Elleniä. Siellä Iris sai myös vastauksia aikaisemmin kysymättömiksi jääneisiin kysymyksiinsä.

Irma on romaanina *Rakasta* moniäänisempi. Päähenkilö on siinä vuoroin itsensä, rakastajansa ja entisen aviomiehensä katseiden kohteina, ja näiden kaikkien näkökulmat sekoittuvat myös eri representaatioissa, joita teoksesta luin. Esimerkiksi perheenäidin representaatiossa sekoittuvat niin Irman itsensä kuin entisen aviomiehenkin näkemykset. Lisäksi Irman omat ajatukset jakaantuvat avioliiton aikaisiin ja vuosia myöhempiin. Nekin eroavat paljon toisistaan. Aikaisemmissa painottuvat enemmän muiden tekemät virheet ja myöhemmissä itsetutkistelun kautta omakin epätäydellisyys avautuu.

Irmassa vallitsee empatian tunne päähenkilöä kohtaan ja se vain vahvistuu silloinkin, kun miesten, erityisesti Tero Tikkasen, naista väheksyvä näkökulma on esillä. Ironia on romaanissa läsnä, ja sen kautta tarkastellaan ihmismielen välillä erikoista ja huvittavaakin kulkua: esimerkiksi Irmalle erityisen tärkeää arkisista asioista, kuten puolison pyykkien pesusta, huolehtimisesta. Näen, että ironian kautta *Irman* kerronta Stuart Hallia (1999, 218) mukailleen osallistuu representaatiojärjestelmän haastamiseen, vaikka se samalla itsekin on järjestelmän osa. Se ei mukaudu olemassa oleviin representaatioihin, vaan luo omansa.

Halusin tutkielmassani tuoda yhteen feministisen näkökulman ja tärkeimpien kerronnan keinojen erittelyn. Molempia kohderomaaneja voi lukea feministisestä lähtökohdasta. Ne rakentavat sympaattisen, moniulotteisen ja kehittyvän naisen kuvia hyväntahtoisesti mutta aidosti. *Rakkaassa* ääni annetaan lähes kokonaan Iirikselle, ja *Irma* haastaa perinteiset, miesnäkökulmasta kerrotut naiseuden representaatiot moniäänisyyden ja ironisen suhtautumisen kautta.

LÄHTEET

Tutkimuskohteet

I = Varis, Tuula-Liina 2008: *Irma*. Helsinki: WSOY.

R = Varis, Tuula-Liina 2002: *Rakas*. Helsinki: WSOY.

Painetut lähteet

DE BEAUVOIR, SIMONE 1949: *Toinen sukupuoli* (suom. Annikki Suni). Helsinki: Tammi.
[Ranskankiel. alkuteos *Le deuxième sex I et II* ilmestynyt 1949.]

BUTLER, JUDITH 2006: *Hankala sukupuoli* (suom. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi).
Helsinki: Gaudeamus.

COHN, DORRIT 1999/2006: Fiktiivisyyden tuntomerkit: narratologinen näkökulma.
Teoksessa Dorrit, Cohn, *Fiktio mieli* (suom. Paula Korhonen et al.). Helsinki: Gaudeamus,
130-154.

COHN, DORRIT 2000: Discordant Narration. *Style* 34:2, 307-316.

EDINGER, EDWARD 1992: *Ego & Archetype. Individuation and the Religious Function of
the Psyche*. Boston: Shambhala.

FELSKI, RITA 1989: *Beyond feminist aesthetics: feminist literature and social change*.
London: Hutchinson Radius.

FLUDERNIK, MONIKA 1995: The Linguistic Illusion of Alterity. The Free Indirect as
Paradigm of Discourse Representation. *Diacritics* 25:4, 89-115.

GENETTE, GÉRARD 1980: *Narrative Discourse. An Essay in Method* (engl. Jane E. Levin). Ithaca & London: Cornell University Press. [Ranskankiel. alkuteos *Discours du récit* ilmestynyt 1972.]

HALL, STUART 1999: Toisen spektaakkeli. Teoksessa *Identiteetti*. Toim. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Tampere: Vastapaino, 139–222.

JAHN, MANFRED 1997: Frames, Preferences, and the Reading of Third-Person Narratives: Towards a Cognitive Narratology. *Poetics Today* 18:4, 441-468.

JOKINEN, ARTO (1999): Suomalainen miestutkimus ja liike: muutoksen mahdollisuus. Teoksessa *Mies ja muutos. Kriittisen miestutkimuksen teemoja*. Toim. Arto Jokinen. Tampereen yliopisto, 15-51.

KANTOLA, JOHANNA (2010): Sukupuoli ja valta. Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*. Toim. Tuula Juvonen, Leena-Maija Rossi & Tuija Saresma. Tampere: Vastapaino, 78–87.

KOIVUNEN, ANU (1996a): Emansipaatio. Teoksessa *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen & Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 77-99.

KOIVUNEN ANU (1996b): Sorto. Teoksessa *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen & Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 35-75.

KOIVUNEN ANU & LILJESTRÖM MARIANNE (1996): Kritiikki, visiot, muutos. Teoksessa *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen & Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 9-34.

KOIVUNEN HANNELE (2005): *Madonna ja huora*. Helsinki: Otava.

LANSER, SUSAN S. 1981: *The Narrative Act. Point of View in Prose Fiction*. Princeton: Princeton UP.

LANSER, SUSAN S. 1992: *Fictions of Authority. Women Writers and Narrative Voice*. Ithaca & London: Cornell University Press.

LAUNIS, KATI 2005: *Kerrotut naiset. Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naiseuden määrittelijöinä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

DE LAURETIS, TERESA (2004): *Itsepäinen vietti: kirjoituksia sukupuolesta, elokuvasta ja seksuaalisuudesta*. Tampere: Vastapaino.

- MAZZARELLA, MERETE 1981: *Myt och verklighet. Berättandes problem i Eyvind Johnsons roman Strändernas svall*. Helsinki: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- MEZEI, KATHY 1996: Who Is Speaking Here? Free Indirect Discourse, Gender, and Authority in Emma, Howard's End and Mrs. Dalloway. Teoksessa *Ambiguous Discourse. Feminist Narratology and British Women Writers*. Toim. Kathy Mezei. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 66-92.
- MOI, TORIL 1990: Feministinen, naispuolinen, naisellinen. Teoksessa *Marginaalista muutokseen*. Toim. Pirjo Ahokas & Lea Rojola. Turun yliopisto, 17-38.
- MORRIS, PAM (1997): *Kirjallisuus ja feminismi: johdatus feministiseen kirjallisuudentutkimukseen*. [Englanninkiel. alkuteos: Literature and feminism. An introduction ilmestynyt 1993.] Toimittanut Päivi Lappalainen. Jyväskylä: Gummerus.
- MÄKELÄ, MARIA 2009: Välttämättömyyden kehä ja muita kerrotun mielen oireita. Teoksessa *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Toim. Samuli Hägg, Markku Lehtimäki & Liisa Steinby. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 111-139.
- PAASONEN, SUSANNA 2010: Sukupuoli ja representaatio. Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*. Toim. Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi ja Tuula Juvonen. Tampere: Vastapaino, 39-49.
- PALMER, ALAN 2004: *Fictional Minds*. Lincoln&Lontoo: University of Nebraska Press.
- PALMGREN, MARJA-LEENA 1986: Johdatus kirjallisuustieteeseen. Helsinki: WSOY.
- PETTERSSON, BO 2005: The Many Faces of Unreliable Narration. A Cognitive Narratological Reorientation. Teoksessa *Cognition and Literary Interpretation in Practice*. Toim. Harri Veivo, Bo Pettersson & Merja Polvinen. Helsinki: Yliopistopaino, 59-88.
- PHELAN, JAMES 2005: *Living to Tell About It: A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. Ithica & London: Cornell University Press.
- PRATT, ANNIS 1982: *Archetypal Patterns in Women's Fiction*. Brighton: Harvester.
- RIMMON-KENAN, SHLOMITH 1991: *Kertomuksen poetiikka* (suom. Auli Viikari). Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

SHEN, DAN 1989: Unreliability and Characterization. *Style* 23:2, 300-311.

TAMMI, PEKKA 1992: *Kertova teksti. Esseitä narratologiasta*. Jyväskylä: Gaudeamus.

VUORI, JAANA 2010: Äitiys sukupuolikysymyksenä. Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*. Toim. Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi ja Tuula Juvonen. Tampere: Vastapaino, 109-120.

YLIMARTIMO, SISKO 2002: *Lumikuningattaren valtakunta. H. C. Andersenin satu sisäisen kasvun kuvauksena*. Oulun yliopisto, väitöskirja.

Sähköiset lähteet

KUUSINEN IIRIS (2008): *Naisen yksilöityminen suomalaisessa kirjallisuudessa 1950-luvulta lähtien*. Tampereen yliopisto.

<http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-7437-8> (Linkki tarkastettu 4.2.2015.)

MÄKELÄ, MARIA 2011: *Uskoton mieli ja tekstuaaliset petokset. Kirjallisen tajunnankuvauksen konventiot narratologisena haasteena*. Tampereen yliopisto.

<http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8569-5> (Linkki tarkastettu 4.2.2015.)